IRODALMI, MŰVÉSZETI, MŰVELŐDÉSI FOLYÓIRAT

PALÓC-FÖLD

1967 4

FORRADALOM
Világszabadság
EBREDES
Világszabadság
INTERNATIONALIST

PALÓC-FÖLD

IRODALMI, MŰVÉSZETI, MŰVELŐDESI FOLYÓIRAT

I. évfolyam 4. szám 1967.

TARTALOM

Várszegi György: Bányászsorsok (regényrészlet) 3

Tóth Elemér: Versek 12

Erdős István: Hűvös eső 13

Vihar Béla: Versek 19

Bába Mihály: Letértek a tejútról 21

Jobbágy Károly: Versek 28

Vincze György: A kihagyott hely 30

Polgár István: Versek 34

Végh Miklós: Rohanunk haza (vers) 35

Avar Pál: A hazugság 37

D. Nagy István: Diabetes mellitus 43

50 ÉV

Boros Sándor: Új korszak kezdete a kultúra fejlődésében 49

Szabó Béla: Magyar internacionalisták a szovjet hatalom védelmében (1917—1922) 55

Belitzky János: A Nagy Októberi Szocialista Forradalom visszhangja és hatása a nógrádi értelmiség körében 64

Nádházi Lajos: A „Vörös zászló hőseinek útján" mozgalomról 73

Csík Pál: Boncs—Brujevics: Emlékeim Leninről 78

HAGYOMÁNY

Kojnok Nándor: Bérczy Károly 81

Csongrády Béla: A „Magyar Anyegin" 94

KÖRKÉP

Madách-emlékérmesek — 1967. 101

Danyi Gábor: Tamás Aladár: Szétszórt parazsak 102

Fábry Györgyné: Kortársak szemével 104

László Gyula: Basilides Sándor kiállítása 109

MŰMELLÉKLETEN

Somogyi József: A salgótarjáni felszabadulási emlékmű (Fotó: Kónya Kálmán)

Czinke Ferenc: Emlékmű

A címlapon: Somogyi József felszabadulási emlékművének részlete (Fotó: Kónya Kálmán)

PALÓCFÖLD

Irodalmi, művészeti, művelődési folyóirat
A Nógrád megyei Tanács VB. Művelődésügyi Osztályának lapja
Megjelenik negyedévenként

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

Csukly László, Czinke Ferenc, Erdős István, Gordos János, Kerekes László
Felelős szerkesztő: Kojnok Nándor
Szerkesztőség: Salgótarján, Megyei Könyvtár

KIADJA

a Nógrád megyei Lapkiadó Vállalat
Felelős kiadó: Vida Edit
Terjeszti a Magyar Posta
Előfizethető a postahivatalokban
Egyes szám ára: 5,— Ft

VÁRSZEGI GYÖRGY

Bányászsorsok

Késő délutánba nyúlt a vezetőségi értekezlet Mohos teremszerű üzemvezetői szobájában legalább tucatnyian szívták a cigarettát. Fuldokolva nyitott ablakot a főmérnök, hogy a kezében lobogtatott papírlappal tűrhetőbbé keverje maga körül a levegőt. Egy darabig vesződött vele, aztán látva fáradozása céltalanságát, reményét vesztve ereszkedett vissza a tanácskozó asztal mellé.

A párttitkáron és a pártvezetőségi tagokon kívül a szakszervezeti titkár, a bányamester és a főaknászok is részt vettek a tanácskozáson. Tulajdonképpen a pártoktatás feladatai szerepeltek napirenden, de a szakszervezetnek is voltak problémái bizonyos bérpanaszokkal kapcsolatosan: ezért Mohos javaslatára a frontmestereket is meghívták a megbeszélésre.

Oravecz, a párttitkár, nem szerette a félnapos ülésezéseket. Még vájár korából magával hozta az ösztönös ellenszenvet a fölösleges és hasztalan szócséplés ellen. Ha valaki megfeledkezett volna erről, azt okos és higgadt szóval intette az idő múlására, vagy csak éppen megkopogtatta egy ceruzával a karóráját. Akkor azonban valóban lényeges kérdések kerültek terítékre. Vétek lett volna elvágni a beszéd fonalát. Annál is inkább, mivel az akna kilencvennyolc százalék körül evickélt a havi terv teljesítésével: fenyegetett a hó vége. A szó a három főaknászé, meg Ocsenásé volt, akik részletesen felsorolták a bajokat, de valamennyien fogadkoztak, hogy legkésőbb harmincadikáig behozzák a lemaradást. Mohos szabadjára engedte őket, hadd sírják ki magukat kedvükre, csak néha szúrt közbe egy-egy kiegészítő vagy kontrázó mondatot. A legsírósabb hármuk közül Susán, a hajdani vájártanulóból kinőtt fiatal főaknász volt. Ha valaki nem ismerte őt és a körletét, hajlandó lett volna minden további nélkül elhinni, hogy a bánya összeomlással fenyeget, a vágatokban derékig érő víz hömpölyög, s már a fővonalakon végigmenni is felér egy életveszéllyel. A legpiszlicsárébb problémát olyan drámai pátosszal odta elő, hogy a jelenlevők érzése az volt: már csak a könnyek hiányoznak a szeméből.

— A pályán kevés a patentlakat! — süvítette. — Befulladunk a szállítással!

— Mennyi kell? — kérdezte Mohos.

— Hát... vagy tizenöt. De tíz legalább.

— Huszat kapsz — hűtötte le Mohos és a gépészeti vezető felé intett.

— Meg két B-kaparómat, amit a múlt hónapban Galbács ellopatott a fenntartóival, míg én szabadságon voltam!

— Lopatta a fene — mordult meg Galbács . — A rozsda ette őket a légvágatban. Egy hétig taknyoltak rajta a lakatosok, míg renbehozták.

—Visszaadod neki — mondta a főmérnök —, az egyikel.

— Vigye! Lesz egy rendes kaparója legalább. Ha az én napi tervem annyi lenne, mint az övé, a sapkámban kihordanám.

Mohos összepillantott a bányamesterrel, pillantása ezt mondta: „Az öreg huszár!" Szerette így becézni az idős főaknászt. Ha megjelent a szobájában Galbács, azonmód, ahogy a bányából kijött, izzadtságtól gőzölgő háttal, szénportól maszatos arcán a gyerekes dicsekvés mosolyával: „négyszáz csillém van már a napon. Még mondja valaki, hogy nem én húzom ki a ganéból a másik két körletet!" — ilyenkor Mohos mindig megjegyezte, Galbács távozása után: az öreg huszár! De most alkalmasint rovásán is volt valami Galbácsnak, mert váratlanul megkérdezte tőle:

— Nocsak, hogy is volt azokkal a fenntartókkal?

— Nem értem a kérdést, főmérnök elvtárs.

Mohos a párttitkárra nézett.

— Tegnapelőtt reggel jön a támfelelős és jelenti, hogy három darab komplett biztosítószerkezet hiányzik a „vaskertből": három acéltám és három acélsüveg. Gyanúsnak találtam a dolgot, mert a múlt héten ugyanennyi szerkezet hiányát jelentették a nyugati frontról. Újabb leltárt rendeltem el a fronton, az eredmény: a hiányzó támok megkerültek.

— Megkerültek — erősítette Galbács.

— Hát persze! — vágott a főmérnök hangja. — Kisétáltak az omlás alól, ahol hagytátok őket! Meg kell hagyni, jól kifundálták az egészet — magyarázta. — Borbás elvtárs, magának is gratulálok, öregem! Mit gondolnak maguk tulajdonképpen? Fogják a fenntartókat és utasítják őket, hogy az éjszaka leple alatt lopjanak acéltámokat a tároló helyről. Ezt nevezem szervezésnek! Még azt a vén salabakter szivattyúst is beszervezték, Mihókot. Elkaptam ma reggel a bányabárót, mondom neki: „öregem, egy kis panasz merült fel maga ellen. Azt mondják a rossz nyelvek, hogy nagyon elkényelmesedik ott a szivattyú mellett." Erre az öreg önérzetesen: „Rosszul tájékoztatták a főmérnök elvtársat. Valamelyik éjszaka is acéltámokat cígeltem a fenntartókkal."

Nem várta meg, hogy a derültség hullámai végigfussanak a szobán, hanem az asztalra ütött és hangjából kiérződött, hogy most nem ismer tréfát.

— Nem tűrök ilyen impertinenciát! Ez tolvajlás! Tudják, mi az ára három darab acélszerkezetnek? Persze, hogy tudják. Több, mint kilencezer forint. Ez a front borítékjából fog kikerülni, Borbás elvtárs! Te pedig majd nézd meg a prémium borítékodat — fordult Galbács felé.

Hallgatott Galbács is, a frontmester is. Valójában nem volt az az ügy úgy előkészítve, ahogy Mohos gondolta. Csak éppen olyan kapóra jött az egész, nem lehetett elszalasztani. Szivattyút szállítottak az éjszakai műszak elején a fenntartók, pontosan a „vaskert"-ből. Borbás addig settenkedett körölöttük, míg oda nem hunyorított Galbácsnak:

— Főaknász elvtárs... Most lehetne! — és fejével a támok felé intett.

— Menjen, vén gazember — horkant fel Galbács. — A jégre vinne engem is?

De mint akinek sürgős dolga akadt, gyorsan elment onnan, a vaskert lakatjában felejtve a kulcsot, mintha csak ezt mondta volna: „Csináljátok, az anyátok istenit, de én nem tudok róla!"

A turpisságot, főleg, hogy így a plénum előtt pattant ki, most mindketten roppantul restellték. Mohos nem ismert tréfát ilyen dolgokban. A kártérítés olyan biztos volt, hogy akár mérget is vehettek volna rá. Galbács a negyedéves prémiumára

gondolt, Borbás a kilenc ezer forintra, amit a front amúgyis megfizetett volna. Ocsenás arra, hogy a két öreg az ajtón kilépve, menten hajbakap majd, lesz baja, míg kibékíti őket.

Mohos, az előbbi indulatát egy-két erélyes orrfúvással végképp levezetve, nyugodt mozdulattal nyúlt egy papírlap után.

— Volna még itt egy fegyelmi ügy. Tulajdonképpen nem a pártszervezet vezetősége elé kellene tárnom, de nagyon örölnék, ha közösen döntenénk az ügyben. Benedek Péter vájárról van szó. — A papírról olvasta: — Júniusban került vissza a bányába a külszínről, ahová fegyelmi okokból helyeztük. Augusztusban két napot mulasztott, bár ezt, hála üzemi döntőbizottságunk liberalizmusának — és itt a szakszervezeti titkárra tekintett — utólagosan szabadsággá változtattuk. Tegnapelőtt délután jelentették, hogy a felolvasóteremben ki-beszállás ideje alatt bántalmazta Kriston László harmadéves vájártanulót, majd amikor a fegyelmi jegyzőkönyv elkészítése miatt a bányamesterhez irányították, azt megtagadta ezekkel a szavakkal: „Köpök az irkafirkátokra, itt úgyis az történik, amit Mohos úr akar!" Természetesen, ez az utóbbi intermezzó csak súlyosbítja a dolgot. De ettől függetlenül is! Türelmesek, elnézőek voltunk vele szemben. Tekintettel voltunk a családjára, korábbi munkájára. De meddig élősködhet egy ember a múltjából?

Kivárt egy kicsit, mint az ügyész, aki a vád képviseletében elérkezett a döntő szóhoz, úgy folytatta:

— A rendbontás a legnagyobb nyilvánosság előtt történt. Két műszakharmad dolgozói előtt nem engedhetjük meg az üzemvezetőség tekintélyének a lejáratását. Azt hiszem egyetértenek velem.

— Egyet kell értenünk — bólintott a titkár. — De most mit csináljunk vele? Elküldjük az üzemtől?

— Nem jószívűsködhetünk tovább vele. Korábban is büntettük, mégsem használt a figyelmeztetés. Már régen megérett a fegyelmi elbocsájtásra. De mondják el a véleményüket.

— Nekem a saját kenyerén se kellene! — jegyezte meg Susán. — Kínlódtam vele eleget, az egész körlettel nem volt annyi bajom, mint vele. Az ilyentől szabadulni a legjobb. Van felvétel az építőiparban, rontsa ott a levegőt.

— Ez igaz — a titkáron látszott, hogy erősen gondolkozik —, de milyen teljesítményt adtak ki ezek a siklókból ? Volt olyan műszak, amikor hárman harminckétharminchárom csillét raktak. Én jártam egy párszor a munkahelyükön, de azon az emberen száraz inget sohasem láttam.

— Sajnos, csak szalmaláng volt — szólt közbe Ocsenás. — Megérezték a pénzszagot, meg aztán körülményeik is voltak hozzá. A mostani teljesítményük a fővonalon egyenlő a nullával. Már komolyan gondolkozom, hogy szét kellene robbantani őket.

— És ha megtáltosodnak megint? Tegyük fel: szokatlan nekik az új munkahely. Ismertem már nem egy olyan vájárt, aki csak akkor tudott hajtani, ha szenet látott maga előtt. Nem volt kár átdobni meddőre őket? Most ezt nem azért mondom, hogy pártját fogjam Benedeknek, de ha már belemélyedünk a kérdésbe, vizsgáljuk meg minden oldalról az igazság arcát.

— Nagyon helyesen! — Borbás izgett-mozgott a széken, végül is fölállt, úgy folytatta: — Nagyon helyesen. Mert azért valahogy bántja az én fülemet, ha egy melósról úgy beszélünk, hogy szabadulni kell tőle, meg szétrobbantani közöttük. Kedves Susán elvtárs! Ahhoz, hogy te zsenge korodban főaknász lehess, Bandi fiam, sok

melős embernek meg kell fogni a csákányát, míg te Miskolcon szedted magadba a tudományt ingyen és bérmentve! Többek között olyan vén csontoknak is, mint az apád, akivel együtt kezdtem csilléskedni. Mitőlünk még ugyancsak nem kérdezték, hogy árt-e a tüdőnknek a földalatti levegő, hanem ha úgy akarták, kisuppoltak a bányából és ráadásul építőipar se volt, ami befogadott volna. De hát hol vagyunk már attól a kortól? Ma már törvények biztosítják a melősok jogát. A prolikat az ország, csak néha-néha azért még megfeledkezünk erről. Ott az a szerencsétlen Benedek is. Hát fasiszta volt ő valaha is, kérdezem én? Benne volt-e csak a hiba, hogy elvadítottuk magunktól, hogy idáig juthatott? Hányszor ültél le beszélgetni vele, titkár elvtárs? Mondta-e neki valaki egyszer, vagy ha kellett százszor is, hogy: közülünk való vagy, az istenedet, ne bitangolj el. Tedd rendbe a szénádat, vagy ha bajod van, ki vele, arra való a szád! A főmérnök elvtárs is, engedelmével, felüti azt a vastag könyvet és olyan akkurátosan idézi belőle a paragrafust, hogy a a pap se idézi kölünbül a bibliát. Csakhogy az ember azért nem préselt virág, hogy belesímuljon abba a vaskos könyvbe és keze-lába ne lógna ki néha egy kicsit. Az ember azért ember, hogy ne legyen hiba nélkül való. Én már csak így mondom: arra tanítanak-e a mi törvényeink, hogy egy munkásember kezéből kiüssük a kenyeret, ahelyett, hogy a fáradozásunk árán bíbelődnénk egy kicsit vele?

Mohos heves mozdulattal terítette szét maga előtt a statisztikai kimutatást.

— Arra semmiképpen se tanítanak, Borbás elvtárs, hogy tűrjük a fegyelmezetlenséget. A napi tervünk száznegyven vagon szén. Itt kezdődik és itt végződik a törvény. Van szén — van becsület: nincs szén — nincs becsület. Ha ismét csak valami szelíd figyelmeztetéssel cirógatjuk meg azt az embert, holnap már tízen vigyorognak a szemembe, mert haszontalan ember mindig van, még a szocializmusban is. Tessék: már dolgozunk a jövő évi tervfeladatokon! — meglobogtatta a papírt. — Termelékenységről, önköltségcsökkentésről beszélünk nap nap után. Azt hiszem, fölösleges bizonygatnom, hogy fegyelem nélkül egy tapodtat sem juthatunk előre.

Amint elhallgatott, a titkár a frontmesterre nézett.

— Befejezte, Borbás elvtárs?

— Nem! — a vájár olvasféle mozdulatot tett, amiből ezt lehetett érteni: „de hamar belémfojtanátok a szót! Pedig én most úgyis kiöntöm, ami bennem van, kilencezer forintot fizettem érte!" — Azt szeretném még elmondani, hogy mindaz, amit a főmérnök elvtárs említett: a gazdaságosság, miegymás — ha nem is tudom olyan nyakatekerten kifejezni, azért értem, mit jelent — nem is olyan kicsi dolgok. A sorsunk alakulása függ ettől és ezt mindenki megérti. Voltunk mi már úgyis, hogy égigérő jelszavakat festettünk a takarékosságról. Ha nagyobbat markoltunk a sínszegből, három darabot visszatetettek velünk. Közben kihajtottunk olyan vágatokat kőben, nagy szelvénnyel, dupla vasúttal százezer forintokért, amire a kutyának se lett volna szüksége. Csakhogy napjainkban az olcsó szén már nem jelszó, hanem a létezés kérdése. Erről a munkahelyen is sokat beszélgetünk. Hányszor feldobják a kérdést az embereim: mi lesz most már velünk, bányászokkal? Nyakunkon a kőolaj, a földgáz, az atomenergia. Kell-e még a szén egy pár év múlva egyáltalán? A Puporka Bercről senkise mondhatja, hogy újságolvasó ember, mégis azzal állt elő, hogy mégse adja ő a fiát vájártanulónak. Aztán miért nem, hékás? — kérdeztem tőle. Hát csak úgy — mondta. Egy napon úgyis szélnek eresztenek bennünket. Még jó lesz, ha addig kitart a bányászkodás, amíg a mi időnk kitelik. Így kalkulál a cigány! Ne higgyék ám a műszaki elvtársak, hogy csak számológéppel lehet kicsengetni, hogy mi a gazdaságos, mi nem. Beszélek én az acéltámokról is, ne gon-

doljátok, hogy kivette a szívemet az a kilencezer forint. Régebben, amikor fával biztosítottunk, egy-egy omlasztás után vérzett az ember szíve a sok összetördelt fenyőláb meg gerenda miatt, amiből egy gramm se jött vissza a napra. Egy kisebbfajta erdő maradt a kő alatt omlasztáskor! Az acél miatt káromkodtunk, nem mondom, mert nehéz volt megszokni a súlyát. De már úgy megyünk vele, mint a karikacsapás. Azzal is egyetértek, főmérnök elvtárs, hogy vigyázni kell rá, drágák az acéltámok. Ha mi a nyolcvanméteres frontunk két utcájába beépítünk kétszáz vasat, az úgye már rögtön van vagy... hatvanezer forint.

— Hatszázezer — javította ki Ocsenás.

— Igaz is, hatszázezer! Hát még a homloktám, meg a törőtámsor... Egy vagyon ez elvtársak! Ennyi pénzre vigyázni kell, tudja azt a melós ember. Mert ha nagy a támveszteség, akkor semmivel se termeltünk olcsóbban, mint régen a fával. Csak ám itt is van az éremnek egy harmadik oldala. Kitalálták az acéltám premizálást, hogy jobban vigyázzunk a támokra, ez helyén való. De olyasmit is pengetnek, hogy azoknak a támoknak az értékét, amik az omlásban maradnak, nekünk kell megfizetnünk. Mi ezzel nem értünk egyet! Aki már járt fronton, tudhatja, hogy az omlasztáskor a legveszélyesebb munka. A szívem-lelkem adhatom a támrablásba, akkor is jöhet egy mozgás odafentről és a vas odamarad. Ez az érem harmadik oldala! Hogy azt ne kelljen a borítékomból megfizetni, ami nem az én hibám! A front nem gyerekjáték. Úgy kell ügyeskedni az omlasztásnál, hogy se anyag, se emberélet ne menjen veszendőbe. De kérdem én: beküldjem-e az omlasztómat olyan helyre is a tám után, ahová istenkisértés bemenni? Amikor így szól a kérdés: vagy az ember, vagy a tám. Hát most melyik fontosabb?

— Csodálkozom, hogy tapasztalt bányász létére ilyet kiejt a száján! — mordult rá a bányamester. — Természetesen, az ember. És az egész támpremizálási rendszer kisérlet alatt áll. Senki se akarja azt, hogy a front otthonról hozzon pénzt a fizetés napján. De azt sem engedhetjük, hogy országos szinten a mi medencék álljon élen a fronti támveszteség vonalán.

— Értem én ezt — fűzte a szót ravasz pislantással az öreg. — De van itt még más is, ami kikívánkozik belőlem. Bevezették az e havi szakmányunkba azt, hogy a mi szénmennyiségünk hatvan százalékát egyenesen rárobbantjuk a kaparóra, anélkül, hogy fejteni és rakodni kellene. Nem sok ez a szám, emberek, gondoljátok csak meg? Reklamáltam is miatta. Aztán megtudtam, hogy ez a hatvan százalék azért hatvan százalék, mert egyes műszaki elvtársaknak az a prémium kitétele, hogy a gépesített fejtés termelésének legalább hatvan százaléka kell, hogy rárobbantásból eredjen. De nálunk, a vékony telepben ez nincs meg. Helyesbítették is a szakmányunkat. De a kérdés azért csak megmaradt: a valóság talaján áll-e az a vezető, aki ilyen lekiismeretlenül vagdalkozik a számokkal a mi rovásunkra, csakhogy az ő prémiuma meglegyen? Mert tisztelet-becsület annak, aki többet tanult nálam, de azért mégis úgy gondolom, hogy a proletárdiktatúra nem azonos a műszaki diktatúrával! De nem ám! — nagyot vágott öklével az asztalra mintegy befejezésül és hirtelen leült.

— Befejezte? — kérdezte újra Oravecz. Ismerte Borbás zsémbes, bogaras természetét. Amilyen nehéz volt szóra bírni, elhallgattatni is olyan nehéz volt. Ilyenkor válogatás nélkül ugrált témáról-témára és mindenkit megharapdált. De most látható megelégedéssel ült a helyén és mozdulata, mellyel egy Kossuth-ra gyújtott, ezt mondta: „kiraktam magamból, amit akartam. Értse ki-ki úgy, ahogy akarja".

A főmérnökön és a bányamesteren látható is volt, hogy a „műszaki diktatúra" elmélet célba talált, mert a két vezető összenézett, aztán Mohos erőltetett nyugalommal jegyezte meg, hogy érzése szerint elkanyarodtak a témától, a Benedek ügy még döntésre vár.

— Megmondom őszintén — símogatta jegyzetfüzetét a párttitkár — túl szigorúnak találnám az elbocsájtást. Borbás elvtársnak igaza van. Az üzem egyik törzsdolgozójáról van szó, akinek minden hibája ellenére itt érdemei is vannak. Gondolok a korábbi munkájára és az ellenforradalom alatti állásfoglalására. Ezt az embert sérelmek érték — jogos vagy jogtalan, utólag nehéz lenne külön válogatni. De mi se sokat tettünk azért, hogy a szálkákat kihúzzuk a körme alól. Én azt javaslom, tegyünk még egy próbát vele. Hátha még visszafordítható sorsának szekere.

— Tessék — fordult Mohos a főaknászok felé — melyikőtök vállalja? Susán nem, Fodor ebben a szobában jelentette ki, hogy kapjon inkább öt emberrel kevesebbet, csak Benedeket ne. Galbács elvtárs? Te voltál az Ulti-brigád legnagyobb ellenzője. Ezt mondtad: most aztán kaparhatom a fejemet két kézzel, olyan csapathoz jutottam. Így mondtad, öregem?

— Így mondtam — dünnyögött Galbács. — Nem valami bizalomgerjesztő együttes. Ha Godót kioperálhatnám közülük! A többi dolgozik. Ott az a cirkuszi szélhámos, meg a szegedi gyerek. Akárhogyan is nézzük, Benedek gyúrja-gyömöszöli őket, bányászt farag belőlük. Nekem nincs kifogásom a munkája ellen.

Mint az ülésről felvett jegyzőkönyv bizonyítja a vezetőség tagjai közül sokan felszólaltak még a Benedek-ügyben. Pro és kontra vélemények hangzottak el. Végül így született meg a döntés: kapjon szigorú írásbeli megrovást, utolsó figyelmeztetésképpen. A főmérnök még azon a délutánon elkészítette a fegyelmi határozatról szóló papírt, melyet Galbács másnap reggel, beszállás előtt adott át Benedeknek.

— Hát ez mi? — nyúlt a vájár a papír után, majd szétnyitva, furcsa, torz fintort vágott: — Fegyelmi határozat. Írjanak, amit akarnak! — gombóccá gyúrta, úgy dugta a zsebébe. — A papír sok mindent elbír.

— Nono, Benedek — mondta komolyan Galbács. — Ez a papír most, a maga helyzetében egy Kossuth-díjjal ér fel.

— Igazán? Akkor már legalább bekeretezhették volna! — mondta maró gúnnyal Benedek és becsapta maga mögött az ajtót.

Kint a folyosón egyenesen Oraveczbe ütközött.

— Benedek! — szólította meg a titkár. — Gyere be egy percre hozzám. Lenne veled egy kis beszédem.

— Mit akarsz? — kérdezte nyersen. Itt is megmondhatod.

— Nem a folyosóra való téma ez, Péter. Problémák vannak veled. Egyre több. Erről kell beszélnünk, mert nem jól van ez, ahogy most van, változtatni kell rajta.

A nyugodt, csöndes hang mintha megtorpantotta volna Benedeket. A titkár arcára kémlelt, de nem tudott onnan mit leolvasni. Hangsúlyából jóindulat csendült ki, ami rosszabb a támadásnál, mert a támadást ki lehet védeni ellentámadással: a goromba szó nála mindig kéznél volt, akár a csőre töltött fegyver. Az úristenit! — gondolta. Egyik jön a doronggal, a másik meg a szép csöndes példabeszéddel. Most mit mondjon neki? Együtt csilléskedett vele vagy két esztendeig. Negyvennégyben, mint levente-suhancok együtt bujkáltak, hogy el ne hajtsák őket Németországba. Később a népnevelőkkel járták a falvakat, rázós teherautókon, zsebükben az olajos

kenyérrel. Ötvenhat után, amikor Oraveczet függetlenített párttitkárrá kiemelték, fölkereste és arról beszélt neki, hogy a pártban a helye, hagyjon fel az ostoba sértődöttséggel. Gorombán támadta le akkor. Ez a kötélidegzetű ember azt is elfelejtette volna?

— Nincs nekem időm tereferére — mondta csöndesebb hangon. — Nemsokára kezdődik a beszállás. Meg amit mondani akarsz, itt van a fejemben elraktározva. Ha akarod felmondom, akár a leckét.

Oravecz nem hallgatott rá, betuszkolta a szobájába. Cigarettát tartott eléje és helyet mutatott neki egy párnázott széken. A vájár elhárította maga elől a tárcát és rágyújtott egyetlen cigarettájára, amit szokása szerint munkakabátja felső zsebében a beszállás előtti várakozás idejére tartogatott. A bordó plüssfotel feszélyezett érzéseket keltett benne. Ügyetlenül a karfára ereszkedett, ettől a fotel feldőlt. Egyszerre nyúltak érte: ő jobbkézzel, a titkár ballal. Az egész szituáció olyan hirtelen jött. Mire észbekapott, a kárpitozott alkalmatosságot egyetlen közös mozdulattal helyre is állították.

— Látod — nevette el magát Oravecz —, ezek a csülkök még értik egymást.

Ugyanarra gondolt, amire ő: amikor a vén Csík András csapatán dolgoztak, mindig úgy rakodtak, hogy kiegészítsék egymást, ő jobbkézzel forgatta a lapátot, Béla ballal. A szűk vágatszelvényben áldás, ha az egyik csillés balkezes. Csakhogy az régen volt már. Akkor még cimborák voltak, "bodik" ahogy bányásznyelven mondják. S most? Körülnézett a szobában. A padlót piros kókuszszőnyegek borították, az ablakon csipkefüggöny, kényelmes párnázott székek sokasága a falak mentén. Vajon jut-e eszébe ilyen környezetben, hogy a vizes munkahelyen az ing foszlik le az emberről? — gondolta keserűen.

— Ülj már le — intett a titkár, mintha gondolataiban olvasott volna. — Ne félj attól a széktől, proletároknak csinálták azt. Ha a Róth Flórisok ülepét megillette a kényelem, miért ne illetné meg a miénket is?

Látta, hogy Benedek zárkózottsága nem akar felengedni s akkor hirtelen ezt kérdezte tőle:

— Te Benedek, mondd csak! De igaz lelkedre! Jóban vagy te önmagaddal? Elégedett vagy azzal, amit csinálsz?

— És te elégedett vagy? — adta vissza Benedek a kérdést. — Elégedett vagy? felugrott a székről és szinte ordította a szavakat: — Azt csinálod, amire vágytál? Mindent elértél, amit akartál? Örülsz ennek a szép szőnyeges-függönyös szobának? Elérted, hogy pertuban vagy a főmérnökkel meg a tröszti fejesekkel és a melósok előre köszönnek neked — téged ez kielégít?

— Nem értelek — mondta Oravecz és meglepődés tükröződött arcán.

— Nem értesz! Látod, ez az egyetlen igazság ebben a szobában. M á r nem értesz. Hát azt, ami ezen a küszöbön kívül történik, vajon érted-e? Mi lett igaz abból, amiről az istenhátamögötti falukban, a sarat gázolva fecsegtünk valamikor? A választások után, emlékszel, mit mondtál? „Ezek még csak szellemi petróleumlámpák. De lesz nekünk egymillió voltos áramunk is, eloszlatni a sötétséget!"

— A szellemi petróleumlámpába anyag is kell, Benedek. A hit matériája. Belőled ez hiányzik. Mert te már nem hiszel semmiben.

— Dehogynem! Abban, hogy semmi sem lett igaz a nagy szavakból. Negyvenötben ujjongtunk a megmaradt életünknek és a vasárnapi félcipőnkben kutyáztunk a bányában kukoricalisztért, melaszért: bagóért, semmiért. A tudatért, hogy a sap-

kát ezentúl csak akkor veszed le az irodában, ha akarod: senki se ütheti le a fejedről. Emlékszel arra az első igazi május elsejére? Mennyire szívből jöttek a jelszavak, meg a mozgalmi nóták! Éreztük, hogy valami nagyon nagy dolog történik velünk. Nem számított a millpengő meg a napraforgóolaj, mert amiben hittünk, mindennél többet ért. Hittünk, Oravecz, tudod mit jelent az? Nemcsak abban, hogy jó ruhában járhatunk, meg olyan lakásban élhetünk, mint azelőtt a tisztviselők, hanem sokkal többen: valami olyasmiben, hogy ha egy rossz pillanatodban elkáromkodod magad, azért még senki se fog a rendszer ellenségének tekinteni. Meg abban, hogy ha valaki azt mondja neked: elvtárs, — annak az ablakán éjszaka is bezörögh etsz, ha valami bajod van, mert ugyanúgy nem tud aludni miatta, mint te. Most azt kérdezed tőlem, hogy hová lett az én nagy hitem? Én nem kérdeztem ezt önmagamtól? Amikor a Békekölcsönt jegyeztük, tudod nagyon jól, már én is vezetőségi tag voltam. A jegyeztetésben rész vettem, hivatalból kirendelve, miután én is lejegyeztem a magam summáját. Akkor kezdett az én nagy hitem alábhagyni, amikor hozzám hasonló csórókra kell rásütni, hogy az imperialisták szekerét tolják: saját csapatom tagjaival kerültem szembe, akiket úgy ismertem, mint a tenyeremet: tudtam, hogy nem beszélnek mellé, csak hát egyszerűen nem bírják, amit várnak tőlük. Emlékezem az utolsó napokra, mikor a jegyzéseket le kellett zárni s egy esti beszállásnál a makacskodók már le se szálhattak az aknán. Ott álltak összeverődve a felolvasósban, riadtan bámészkodva, mint az állatok, szemükben a kérdéssel, hogy ki csinálja mindezt velük, a munkáshatalom? Mind családosok, kispénzű, ágrólszakadt ördögök, akiket eszük tudta óta tépett-cibált a keserves sorsuk. Ezek lennének az imperializmus szekértolói? — kérdeztem és levágtam a jegyzési íveket Szabó elé. Nincs gyomrom ahhoz, hogy ezt csináljam! — mondtam. Lehetetlen, hogy a párt, hogy Rákosi elvtárs ezt kívánná tőlünk!

— Nem élsz együtt az eseményekkel, Benedek elvtárs! — jött a kioktató válasz. Emlékezhetsz, az egyik vájáromat, Halász Pistát másnap fegyelmi úton elbocsájtották azzal, hogy ellenagitációt folytat a Békekölcsön-jegyzés ellen. A nyomaték kedvéért az ávó is foglalkozott vele. Lehet, hogy marhaság volt tőlem, akkor szaladtam be a megyei titkárhoz. Ennyit mondott:

— Ide hallgasson, Benedek elvtárs. Mi magáról azt hittük, hogy kommunista és örül, ha a párt harcában részt vehet. Jegyezze meg, hogyha ennyi magyarázat kevés, tudunk mi más módszerekkel is dolgozni.

Magyarán: kuss! Fogd be a pofád, mert ha nem, mi majd befogjuk. Halász Pistával közös lépcsőházban laktunk, a tagfelvételnél én voltam az ajánlója. Amikor az ÁVH hazaengedte, kiköpött előttem ezekkel a szavakkal:

— Munkásember vagy te, Benedek? Rohadt strici vagy, a mások bőrén keresztül akarsz te is fölfelé kapaszkodni!

Nekem mondta ezt, érted? Aki majdnem a sorsára jutottam! Hát van-e még ezek után ember, aki lelkesedni tud? Erre adjál nekem választ titkár elvtárs! Hová lett az egymillió voltos áram? Tizenegy évig hajtottuk, hogy miénk a hatalom, aztán ötvenhatban szétfutottunk az első puskalövésre. Azt hittem, hogy rossz álom tréfál velem, amikor olyan riherongyok vettek körül és hívtak maguk közé, akikbe a cipőmet sem törülném. Megtörténhetett volna mindez, ha azok, akik olyan hangosan hirdették, valóban a helyükön állnak?

Figyelem én azóta is az eseményeket, ne gondold, hogy bedugott füllel-szemmel járok. Csakhogy a hátak is nagyon megsűrűsödtek körülöttem. Mintha egyes embe-

rek csupa hátból állnának: akárhogy keresem a szemüket, mindig farral fordulnak felém. Olyan szépek ezek a hátak, egyenesek és jóltápláltak, némelyik a négyzetmétert majd meghaladja. Büszkén elmondhatjuk, hogy jól élünk a szocializmusban! Fehér kenyér lett a negyvenötös kukoricalisztből, Oravecz! És még abból is a frisset esszük, nem a másnaposát. Most már nem az a bajunk, hogy papírtalpa van a cipőnek, hanem az, hogy nem elég divatos. Amikor suhancok voltunk, a rossz nadrágunk miatt szégyelltünk bálba menni, a mostaniak elé tálcán viszik a vájárbizonyítványt és két-három éven belül Trabanton szaladgálnak.

— És ez rossz? — kérdezte a titkár.

— Nem ez a rossz. A nemtörődömség rossz, a lélektelenség. A közömbösség egymás dolgai iránt. Ha húsz évvel ezelőtt megkérdeztük egymástól: „Hogy vagy?" — az kérdés volt, amire választ vártunk. Ma már csak odavetjük, mint azt, hogy: „Szép az idő!" Sokszor elgondoltam magamban, hogy ha mindaz, ami az ember belsőrészében sajog, úgy nyekeregne, mint egy elromlott szerkezet, akkora zaj lenne a világban, hogy nem értenénk egymás szavát. Még akkor segítenénk is egymáson talán. Ha másért nem, legalább azért, hogy meg ne süketüljünk. De így? Berendezzük a magunk szép, kényelmes életét, jelszavak mögé bújunk, de a jelszavak legtöbbször csak ezt jelentik: Nagyobb darab húst! Kényelmesebb autót! Aztán ha ezt az erős munkásöklünket, hatalmunk jelképét, megrázzuk, piszlicsáré kis indulatunk legfeljebb a játékvezetőnek szól, ha vasárnap nem győz a csapat.

Felállt és elnyomta cigarettáját a hamutartóba.

— Kár nekünk az időt vesztegetnünk egymással, Béla. Az élet úgy jó, ahogy van. Fő, hogy jó legyen az étvágyunk. Akkor a sütőipar dolgozói sem maradnak munka nélkül.

Oravecz elgondolkozva nézte és egy vonás megkeményedett az arcán.

— Rettenetesen keserű ember lett tebelőled, Benedek! Ha az ember sokáig hallgatna téged, nehezen tudná eldönteni, hogy téged hallgat-e, vagy valami vénasszonyos siratóéneket. Te pajzsot tákoltál össze a sérelmeidből, nem is pajzsot: dekungot, fedezéket. Valami összkomfortos kis lövészárkot, ahonnan kedvedre pufogtathatsz, rizikó nélkül, mert annyit tudsz, hogy a gránát az első vonalakba ver, te meg onnan távol tartod magad! Tíz és még ki tudja hány évvel ezelőtti pofonok és rúgások miatt jajveszékelsz, miközben azok, akik karjukat veszítették, a megmaradó másikkal formálnak valami olyasmit, amiből te semmit sem akarsz észrevenni. Megütöttek, megtapostak azokban az években? Hát aztán! Olyan ember vágta a szemed közé, hogy rongy vagy, aki mindenkinél rongyabb volt, mert az első szellőfuvallatnál eliszkolt, keresve a maga biztonságát? Hát aztán! Az elszámolást, amit sajátmagadért kell adnod, legfeljebb csak szépítik a sebek, de nem mossák le rólad a gyávaságot. Mert gyáva az az ember, szemedbe megmondom, akinek elvei voltak valamikor, és most a szeszben, a flegmában, a fenegyerekeskedésben keresi előlük a menedéket. Bármi történt veled, nem jogosít fel arra, hogy ordináré, semmiemberré válj. Csak ezt akartam mondani neked, Benedek. Köszönöm, hogy meghallgattál!

TÓTH ELEMÉR

BÓLYA

Csaholnak
a hullámkutyák,
a vihar
májfoltjaival
tündöklik a víz.

Mardossa
valamennyi a
bólyákat,
tárgyak dolga is
az ellenállás.

Ne jusson
bólya sorsára
az ember
kontinensei
szögleteiben.

De azt se
feledje, amit
a bólya
tesz, megkötözve
is ellenálló.

(Salerno)

CÉGÉRNÉZŐ

Amíg a szemem fénylik,
mert örökre nem fénylik,
amíg a szelet hallom,
mert örökre nem hallom,
amíg a hullám ringat,
mert örökre nem ringat,
az ébrenlétre intek,
álnoktól óva intek,
máshova nem is nézek.
minden cégért megnézek,
pár helyre be is megyek,
de sok mellett elmegyek.

VALLASS

Utcáról kövei,
csillagról fényei,
szelekről szárnyai
vallanak.

Küzdjél utcakövön,
gondolkodj csillagon,
bújj szél szárnya alá,
vallasd ki.

(Salerno)

ERDŐS ISTVÁN

Hűvös eső

Szabad vagyok, enyém a világ! Egyedül az enyém. Egyedül? Egyedül vagyok. Előttem három szépen metszett pohár, félig töltve borral. Zöldszilváni. Ez áll a palackon. Hamutartóban körömig elszívott cigarettavég-halom. Éttermi csend. A motoszkáló pincéren kívül egy lelket sem látni sehol. Monoton esőkopogás. Vízbuborékok. Az ablakot letörölhetné valaki, behomályosodott. Pedig olyan jó kikinézni. Hogy miért? Semmiért. Különben is teljesen üres az utca. Esik. Őszi eső. A szemben levő áruház kirakatában ott áll egy kiszebábu. Hogy kerülhetett oda? Haj, kisze, haj! Valami szimbólumféle akarna ez lenni, vagy csak szimpla, erőszakolt dekoráció? Mindegy. Hátra kell dőlni a széken, a könyöklés hosszabb idő után fárasztó. Minden kocsis elhajítja egyszer az évekig szorongatott gyeplőt. Fáradtságában vagy unalmában. De az is lehet, hogy hirtelen támadt ijedtségében, esetleg azért, mert játszani szeretne, s szabaddá akarja tenni a kezét. Ez van. Három pohár bor. Három félpohár bor. Amelyik érintetlenül áll, az volt a Zsuzsáé. Utálta a bort, amióta csak emlékszem mindig is utálta a bort. Talán éppen ezért kellett ma zöldszilvánit rendelni? Minden apróságga kontrázik, akciózik a tehetetlen ember kétségbeesésében. Piros fénycsomó egy pocsolyában. Aztán zöld, sárga. Felgyújtották a neonokat. Mert az esték mindig könyörtelenül megérkeznek. Rágyújtani, megint rágyújtani! Egyetlen Fecske maradt csak a doboz alján, keresztben eldőlve. Egy cigaretta keresztben eldőlve. Magam vagyok! Ez is egy tartalom, nem is túl lapos gondolat. Magam vagyok! A pincér szalvétákat hajtogat; ahogy beesteledik, jönnek majd a vacsorázók, az esti menüsök. Rettenetes lehet estéről-estére ötötvenes előfizetéses menüt vacsorázni. Ötvenfillér helybenfogyasztási pótdíjjal. Jól ismerem ezeket a vacsorázókat. Magányos emberek, albérletből, munkásszállásokról. Meg ki tudja még honnan. Kispénzű magányos emberek. Ha pénze van az embernek, nem lehet igazán mgányos. Hm! Gyönge, buta vigasz. Pénz, igen az van. Elállhatna már az eső! Csuromvizesen érkeznek az első vendégek. Szőke, dundi nő telepszik le a szomszéd asztalhoz. Egyedül. Pont szembe ül. Autók spriccelik a vizet. Három fekete Volga. Ma az az igazi menő nálunk, aki minimum fekete Volgával közlekedik. Elnökök, igazgatók, titkárok meg ilyesmik. Persze ez csak ebben a városban érvényes tétel. Pesten egészen másképp áll a dolog. Szinte idehallani az ablaktörlők surrogását. Zsuzsával azóta elindult a vonat. Vissza a faluba. A vidéki birtokra! Haza. Talán véglegesen. Holnap a kert végében lemegy a folyóhoz, odaáll a meredek partra. A folyó szürkészöld. Kis halak rajzanak oda a lábad elé, ha beleköpsz a vízbe. Zsuzsa nem köp, elmélkedik életről, halálról. A túlsó parton, „túl a vízen" nagy libacsapatok fehérlenek. Lusta libák. Állnak, tipegnek, majd egy-kettő lomhán nekilendül. Futnak utánuk a többiek, ritka falusi ünnep, felszállnak. Gyönyörű látvány, ahogy repülnek a libák. Húznak a folyó fölött hosszan, aztán rikoltva, csapkodva ráereszkednek a vízre. Libegve úsznak lefelé a Cserkészfüzes irányába. Mi-

lyen nevetséges ez az elnevezés! Cserkészfüzes? Mikor csupa nyárfa van ott. Zsuzsa ott szeretett feküdni az ezüsthomokon. Fölöttünk templomorgonaként zúgtak a nyárfák. Forrástiszta volt a víz, egy kisfiú — vízbehajló öreg fán guggolt — öklömnyi kis fényes halat fogott. Bosszankodva csóválta a fejét, mint a felnőttek, mikor visszadobta a vízbe. Zsuzsa átszellemülten nézte, majd átölelte a nyakam.

— Akarok tőled egy ilyen édes, szőke gyereket.

Nevetnem kellett. Zsuzsa hirtelenszőke kontyán csillogott a napfény.

— Két ilyen szép fiúgyereket szülök neked. Egyszerre! Jó? Ikreket. Ikreket akarok.

Szép nagy homlokán, fürge gyík, finom ránc futott keresztül. Összeszűkült a szeme.

— Nem akarod? Ne nevess ezen! Te!

A szilváskertek fölött kilométernyi messziségből odalátszott a református templomtorony. Harangoztak. Temetésre. Zsuzsa tudta, kit temetnek. El kellett menni arra a temetésre. Ötvenöt évesen halt meg Ferge bácsi, a falu legolcsóbban dolgozó susztere. Kicsi, szűk volt az udvar, alig fértek el a gyászoló rokonok, ismerősök. Gorotny tiszteletes úr beszélt. Nem mennyről, pokolról, nagyon is evilági dolgokról prédikált. Átszellemült demagógia! Megbocsássunk-e mindig az ellenünk vétkezőknek? Miért volt kulák Ferge János? Hét hold föld, ócska kaptafa. Ez volt a birtoka. Kitől vette el a kenyeret? Pirosra hevülten kérdezett szónokolt a pap. Tátott szájjal hallgatták a asszonyok, nem hallottak még ilyen búcsúbeszédet. az emberek lesütött fejjel sunyítottak, érezvén, tilos dolgokról esik szól. Arra gondolhattak: nem idevaló ez! Gorotny szónokolt. Drága testvéreim! Cséplés után nyolc nappal az utolsó zsák búzát is elvitte az a teherautó a Ferge portáról. Mindenki tudja, hogy Ferge János agyvérzést kapott. Ne kérdezzük, ki küldte rá a halált?

Zsuzsa lábujjhegyre állt. nyújtózkodott. gebeszkedett. Lővendi János tanácselnök felegyenesedett. Elindult a kapu felé. Minden szem az ő lépéseit követte. Árván állt a szérű végén egy nagy búzaszőke szalmakazal. Feljebb zsuptetős disznóól, vécé. A vécé ajtaja felszögezett zsákdarab, szakadozott, durva lepedő. Két öreg akácfa. Gémeskút. Kőkolonc. Virág, gyümölcsfa sehol.

Ferge Jánosné könyörögve nézett a papra könnyein át. Gorotny tiszteletes úr csak beszélt. Habzott a szája, fröcskölt a fegyelmezetlen nyál. Hosszú haja csapzottan lógott a szemébe.

Zsuzsa csak a halottra gondolt, gyönyörű volt, ahogy állt mellettem elrévedező tekintettel. Könnyek csillogtak szemesarkában, szája nedvese-fényesen duzzadt. A házfalra, közvetlenül a kapubejárat mellett fel volt szögezve egy megbarnult, ócska cégtábla. Festett férfi, női cipő, bugyosszárú csizma. — hogy csilloghatott valaha ez a fekete zománc-, s alant az írás: Ferge János cipészmester.

Évekkel ezelőtt Zsuzsa majd mindennapos volt az öreg suszter házában, akkor még itt laktak ők is az Égett utcában. A szomszédos házban. A temetés még nem ért véget, amikor Lövendi József megjelent a kiskapu mellett, s a palánkra támaszkodva állt meg a párttitkárral és egy egyenruhás rendőrrel az oldalán. Zsuzsa felkapta a fejét, indult, menni kellett vele. Oda a kis csoport elé. Szembe a párttitkárral. Fiatal ember volt, magas, kövérkés arcú, amolyan falusi főbika típus. Zsuzsát is életveszélyesen kerülgette akkoriban, amikor Zsuzsa lett a községi DISZ-szervezet titkára.

— Mit akarnak itt Kálházi elvtárs?

Ez a Kálházi később tanácselnök lett a faluban. Lövendi meg párttitkár. Helycsere! Valamilyen súlyos kárt okozó olajmanipuláció miatt kerültek börtönbe 1955-ben, Lövendi Bertalannal, az olajütő akkori vezetőjével együtt. Kálházi ránézett Lövendire, megvonta a vállát, nevetett.

— Jöttünk a temetésre. Jó emberünk volt nekünk az öreg Ferge. Vagy nem?

Zsuzsában felforrt a düh. Azon a nyáron érettségizett. Hitt magában, erejében. Együtt járt gimnáziumba Ferge Irénnel, tudta, ismerte, mennyire barátja a családnak Kálházi. Megölte volna az öreg Fergét egy kanál vízben is, mert az nem adta hozzá a lányát feleségül. Irénnek teljesen mindegy volt ki jön, férjhez akart menni tizenhat évesen, csak hagyják már békén őt a tanulással.

— Másvallású, részeges, nem adlak hozzá —, tiltakozott az öreg, mikor Irén, ahogy a második év vége előtt kimaradt az iskolából bejelentette, hogy Kálházi Dezső felesége lesz. Irén belenyugodott a dologba, — nem volt éppen Júlia alkat, — Kálházi nem. Ferge János magánkisiparos és földtulajdonos kuláklistára került. Két év telt el azóta. Ferge János halott. A pap mondja fölötte a búcsúztatót. Kálházi kacag, hahotázik az alacsony palánk kerítés mellett. Mielőtt megakadályozhattam volna, Zsuzsa jobbról is, balról is arculcsapta Kálházit. Még annyit tudott mondani az elképedt csoportnak, hogy másnap bejelenti az ügyet a Megyei Pártbizottságon, aztán zokogni kezdett. Ráborult a palánkra, úgy sírt. Nem lehetett megnyugtatni. A temetés rendben befejeződött. Kálházi, mint a község párttitkára nem javasolta Zsuzsa egyetemi felvételét. Azt írta róla kéretlen javaslatkiegészítésként, anarchista, nem lehet tanárként a társadalom nyakára szabadítani. Így aztán Zsuzsát csak egy év múlva vették fel az egyetemre, amikor Kálházi Dezsőt, mint olajban úszó hájfejet ábrázolta a Ludas Matyi karikaturistája. Mennyit nevettünk ezen Zsuzsával! Tizenkét éve, hogy odajött ő is egyetemre, Pestre! Micsoda tizenkét év volt!

A szőke nő lassan megszárad a szemközti asztalnál. Folyton a pincérnek integet. Helyes, babaarcú, kékszemű lány. Azon gondolkodhat, egyedül vagyok-e, vagy egy percre tüntek el csak a partnerek. Talán túl kövér és alacsony ez a leányzó! De olyan mindegy. Soha más, soha Zsuzsa után. S Zsuzsával robog a vonat hazafelé. Abból az ikerszülésből nem lett semmi. Zsuzsa úgy gondolta, hogy az egyetem után néhány évig még ne legyen gyerekünk. Örüljünk az életnek, a munkának. Egy abortusz 1959-ben egy hatvankettőben, egy 1965 januárjában. Egy, kettő, három. Zsuzsa akarta így. Ellenkezni kellett volna. Dehát a mozgalom! Zsuzsa a bölcsész diploma megszerzése után egy évvel a KISZ megyebizottságra került. Egy évig tanított ugyanabban a gimnáziumban, ahol maga is diák volt annak idején. Aztán kiemelték. Éppen idejében, mert állandó hányingere volt attól, ami a nagy gimnázium tanári szobájában történt. Örült az új munkahelynek, lelkesedett. Kultúros lett. Egy megye KISZ kultúrális életét kelett irányítania. Komolyan vette. Tervezett, agitált, szervezett. És utazott, állandóan utazott. Az élet csodálatos, mondogatta esténként, ha végre hazakeveredett. — Nincs igazam, férjem uram? Tttte! Van mindenünk, ami az élethez kell. Hát igen. Szerelem, munka, hit, s nem utolsó sorban remek lakás. Ez volt. Két szoba összkomfort, modern szuperberendezés. Csak egy gyerekágy hiányzott nagyon. Nekem. Volt egy töröttlábú bölcső Zsuzsáék régi padlásán. Ebben az évben került elő augusztus nyolcadikán Búcsúkor. Nagy sátoros ünnepekre sose volt jó hazamenni Zsuzsa szüleihez, de a búcsú, ez mind közül a legfontosabb, teljesen elviselhetetlen volt. Minden közeli, távoli rokon összegyűlt ilyenkor az ünnepi ebédre. Pokolian nehéz végigülni egy ilyen ebédet. Testvérek, unokatestvérek, sógorok. Kö-

zös gyerekkor, szétvált utak, vagy másik verzió — tök ismeretlenség. Idegenként ülnek egymással szemben; Zsuzsa, főmérnök feleség, tanárnő és Erzsi, a háztartásbeli, az otthonélő unokatestvér. Képtelenek beszélgetni. Zsuzsa teljesen hátradőlt a székével, rá kellett szólni, hanyatt ne essen. Hintázott. Az ebéd olyan volt mint egy lagzis vacsora. Hosszú, fárasztóan telített. A töltöttkáposztánál Zsuzsa a társalgás középpontjába került. Arról példálózott mindenki, mikor lesz már gyereke. Merthogy rohan az idő, ugye. Zsuzsa kényszeredetten nevetett, aztán pislogott körül, hátha megvédené valaki. Csend. Mit lehetett mondani? Hallgattam én is. Kínlódva mosolygott Zsuzsa a bölcs gondolatok hallatán, eszébe sem jutott még, hogy aznap fogunk először válásról beszélni. Este bálba kellett menni. Szabadtéri bál volt az iskola udvaron, és természetesen gitárzenekar szolgáltatta a zenét. Zenét? Valami monoton zsongás, fárasztó ritmikus zaj, zene-bona olvadt le a hangszórókról. Kezdettől fogva hülyén éreztem magam. Tíz órakor a szívküldiben berecsegte valaki a nevemet. Szűcs Dániel főmérnök úrnak küldi sok szeretettel, a régi emlékek melegével, egy elfelejtett lány. Egy ökör, akartam mondani a hülye szövegre, de gondolkodnom kellett, Zsuzsán kívül egyetlen lányt nem ismertem ebben a faluban. Felhangzott a szám: „Ne gondold azt, hogy tied a világ." Zsuzsa gúnyosan kacagott. Rosszul esett ez a nevetés. Szóltam volna épp, de lekérték. Egy ismeretlen egészen pisze, zöldpulóveres fiatalember. A templomkerítés mellett, a sűrű sövény előtt padok álltak. Nézőknek, pihenőknek. Leültem az öregasszonyok közé. Zsuzsa eltűnt a forgatagban. Hátamra tapadt az ing, kellemes hűvösség áradt a bokrok közül. Kívülről látszott csak, micsoda porkavargásban topognak a táncoló párok. Fullasztó ez az egész. Az iskola hófehér falára erősítették fel a hangszórót. Pont szembe volt velem. Valahol a tömegben felvillant Zsuzsa szőke haja, kacagó szeme. Örültem, legalább ő jól mulat. Délben elkeserítették ezzel a gyerek-sürgetéssel. Lerohant a kerten át a folyóhoz, a legmeredekebb partrész fölött megállt, bámulta a vizet. A libákat, ahogy lustán bóklásztak a tulsó parton, a fövényes homokban.

Mostan legalább jól mulat, kacag. Fölengedett. Holnap reggel végre hazautazhatunk innen. Hogy szerettem pedig valamikor ezt a falut! A kijáratnál a legfiatalabb sógoromat látom átnyomkodni a tömegen sörös üvegekkel megrakodottan. Száll a por, száll az ének. Zúg a fejem ettől a muzsikától. Zsuzsa halad át a kijárati embergyűrűn, nyomában a pulóveres fiatalemberrel. A büfébe mehetnek. Hadd menjenek. Megszomjaztak. Persze Zsuzsa szólhatott volna nekem is. Apróság. Másra kell figyelni. Izzadt hátak, hónaljak, homlokok. Tapadó zsíros tenyerek. Egy csizmás öregember ugrál elém feleségével. Csárdásoznak. Öregek „ki mit tudja." Fel kellene kérni valakit, teljen az idő. Bepréselődni a táncolók közé. Mindenki összeütközik velem. Mindenki más irányba mozog, mint én. Hol a feleségem? Hátam mögé lopakodott, mellettem áll. A zöldpulóveres fiúval.

— Szia, öreg. Ittam. Csuklik a szeme.

— Mit ittál? Kötelező finom udvariasság, elnéző mosoly.

— Konyakot. Vele ni. Meghívott. Konyakokra. Baj? Kislányosan kuncogott, aztán furcsa hideg fény villant meg a szemében. Egyetlen kézmozdulattal elküldte a fiút. Tanítványom volt, mondta és belémkarolt, cipelt ki az utca felé. A kövesúton megállt. Nem nézett a szemembe.

— Ma mindenkit jobban szeretek nálad. Őszinte szó, ez van. Lassan elindult mellettem, lehajtott fejjel, ferde vállakkal. A bál zaja rácsavarodott mindenre körülöttünk, éles kés kellett volna, lefejteni, legalább magunkról.

— Mit jelentsen ez? Hülye kérdés volt, tudom.

— Ne nevettess! Ha tudnám!?

Két kerékpáros jött szembe velünk. Elvakított a fény. A kis semmi dinamó fény. Próbáltam nyugodt hangon beszélni. Szenvtelenül, frappánsan.

— Akkor én elválok tőled, kicsikém.

Megvonta a vállát. Meglátjuk. Hazáig egy szót se szóltunk. S a másnap reggeli elutazásnál is olyan volt minden, mintha az előző este semmi nem történt volna. Zsuzsa, s a levegő körülötte pont olyan volt, mint házasságunk nyolc éve alatt bármelyik hajnali utazáskor.

Zsuzsa most is hajnalban érkezik haza. Kihalt, csendes udvaron toporog majd, amíg ébred a ház, nyílik az udvari ajtó. Röpül vele a vonat. Zuhog ez az átkozott eső. Folyton esik. Már zsúfolva az étterem vacsorázókkal. Az előfizetéses vacsora: tarhonya marhaszelettel. Sörét, tevehús. A szőke, dundi nő szemben már a harmadik féldecit rendeli. Nyilván még mindig melegítőnek szánja az elázás után. Kinyílt az arca, mint a rózsa, piros. Mosolyog folyton mosolyog. Elvitettem a pincérrel a fölös két poharat, amikor a második üveg zöldszilvánit rendeltem. Szórakozottan, vagy inkább bambán nézek a bejárati ajtóra, hátha mégis csoda történik. Nem ment haza. Hazament. Az ajtón behúzottnyakú, bőrigázott vacsorázók érkeznek. El kell menni innen valahová. Kimenni az esőbe. Hűvös símogatás. Szemben autók. Üres, széles út. Fasor két oldalt. Aztán párhuzamosan haladó lány. Szó nélkül jön, két — három méternyire oldalt. Mint egy oldalazó kutya. Mit akar a kis malacfejű? Négy cipő cuppog. Menjen a fenébe. Sok-sok víz. Kurva lehet. Ócska kurva. Mind a négy cipő elázott. Esőfüggöny. Minden villanyoszlopnál meglebeg. Kutyaugatás. Zsuzsával robog a vonat valahol. Nem lehetett elfelejteni azokat a szavakat. Ma mindenkit jobban szeretek nálad. Vannak hazug pillanatok. Hazug hangulatok. Lehetnek. Nem, nem. Véletlenül nem mond ilyeneket az ember. Zsuzsa azután az este után ugyanolyan akart lenni, mint azelőtt. Szerelmes asszony. Látszatra. Vagy valójában? Őrjítő állapot volt. Nem lehetett így élni. Ma mindenkit jobban szeretek nálad. Mindenkit. Mindenki mást. Negyvenegy napja, csak ez a mondat. Tökéletes harmónia. Tessék. Feloldódás a másikban, feloldódás a levegőben. Csakhogy vége van. Az út monoton surrogással megy vissza-vissza a város felé. Temető. Öreg hársfák. Zuhog az eső. Nagy deszkapalánk. Zsuzsa nagyszerű nő volt. Zsuzsa. Erdőszél. Villamos végállomás. Oldalt, mint egy óvatos kutya, halad az a teljesen elázott lány. Az eső súlyától görnyedten, előredőlve megy, feltámadt a szél is. Mit akar? Hiábavaló minden. Zsuzsa elvesztése nem kutyaharapás. Tizennégy év. Nem volt még egy ilyen szerelem. Tizennégy éven át egyforma lobogás. Bele lehet ebbe fáradni talán? Szerelem? Soha, soha senki más. Zsuzsa nem változhatott meg. Külseje is pont olyan mint tizennégy éve volt Azon a délutánon ott a vonatban. Az első találkozáskor. Bejáró gimnazista volt. A diákkocsiban a fiúk lehúzták az ablakokat, és két nem egymásmelletti ablakon kihajolva köpködték egymást. Gimnazisták, ipari tanulók. Harsány nevetés kisért egy-egy telitalálatot. Zsuzsa egy sarokba húzódva olvasott, sötétkék iskolaköpeny, vakító fehér gallér volt rajta. Arca elámuló, komoly, mégis rendkívül kedves. Micsoda szentségtörés volt, amikor a köpködés hevében egy krákogva felszívott takonycsomó a vállára esett. Sírva fakadt. Meg kellett pofozni azt a tökéletlen állatot, aki leköpte. Igen, Kutyi volt a neve, Zsuzsáek utcájában lakott, második gimnazista volt akkor, s ötvenhatban — ekkorra már kibukott az iskolából, fő felhajtó volt a faluban. Volt egy galerije, hangoskodva, hőzöngve tiltakoztak a gyűléseken a Rákosi-féle önkény ellen, — hol

volt már akkor Rákosi —, gyűlés után borházakat feszítettek fel a pincesoron, bort, kisfűrészt, kapát, korsót kerestek. Meg mindent ami mozdítható. Sohasem derült ki azóta sem a faluban, hogy ők voltak a fosztogatók. És az sem, hogy félév múlva megöltek egy öregembert, aki szőlőcsősz lévén, megtudott a dolgaikról valamit. Özvegyasszonyok, öreg magányos emberek padlásáról loptak szalonnát. Kun Albert bácsit a folyó jege alá befagyva találták meg egy reggel a gallygyűjtő cigánygyerekek. Zsuzsa akkor már a második évet végezte az egyetemen. Csaknem az egész telet otthon töltötte abban a tanévben. Nem akart ott lenni Pesten, a kétségbeesés haza vitte. Azt írta akkor egyik levelében: az a legrettenetesebb, hogy egyszerre, mintegy varázsütésre kellett sok-sok emberben csalódnia. Ezt nem bírta elviselni. Egyedüllétre vágyott. Leballagott délelőttönként a kertvégébe, a folyópartra odaállt a legmeredekebb partszakaszra és nézte a vizet. Köd, szürkeség, levegőtlenség mindenütt. A fák megkopaszodtak, A legelőn keresztül haladó szekér tengelyig süppedt a sárba. A szekéroldalról az ostorával integetett valaki. Zsuzsa nem integetett vissza. Hallgatta a harangszót. A falusi templomokban mindig harangoznak valamiért. Vagy valakiért. Hemingway volt Zsuzsa írója azon a télen. Hősöket, erős férfiakat kellett találjon valahol. Rám ilyen téren soha nem számíthatott. Sodródó ember voltam világéletemben. Nem lehetett tőlem nagy tetteket várni. valami mást. Nem. Nekem általában mindig egyezett a véleményem a többség véleményével. S ha nem egyezne tudatosan keresem az egyezést. Nem voltam mindig ilyen, ilyenné nevelődtem felnőtt koromban. Mióta okos fiúként tartom számon magam. Mióta tele van jó pénzzel a zsebem.

Le kellene feküdni ezzel a nemtomkicsodával. Itt jön mellettem rendületlenül. Zsuzsa messze van, és akárha halott is lehetne felőlem már. Engem nem lehet nem szeretni, egy percre sem. Körbe mentünk a kiserdőn, villamos végállomás. Megint. Végállomás. Kiszállok a buliból. Itt van velem ez a nő. Egy méterre áll tőlem. Velem is van, nincs is velem. Villamos döccenések, leszállunk valahol. Együtt. Egy vaságy, csupasz matracokkal.

— Vagy felveszem ezt a fürdőköpenyt, vagy ez lesz a lepedő? Szőke kis gömbölyű veréb. Csak ne nyitná ki a száját. Elázott kis veréb. Vetkőzik, ki kellene nyitni egy ablakot, megfulladok. Csaknem teljesen bevilágítja a szobát az utcai fény.

— Ne vedd fel!

Nem vette fel. Az egyik ágyfölötti sarokból pókháló csüng lefelé. Otthonos kis pókháló. Lent az ablak előtt csenget egy villamos. Egész éjszaka járnak itt a villamosok? Nem is tudtam. A szeretkezések egymásutániságában lehetne valami belátható ritmus. Valami általánosan elfogadott. Ezt mindig is szerettem volna. Csönd Fáradt csönd. Fehér csönd. Túlérzékeny ember vagyok, bánt ez a nagy csönd. Túlérzékeny, hallod, Zsuzsa, túl érzékeny . . De hát te is az vagy, tudom. Jó, hogy ott volt ma veled az ügyvéded is, legalább nem gyötörjük egymást személyesen ezután. Keserű a torkom, inni kellene valamit. Te lány! Adj valami italt! Italt a főmérnök úrnak!

VIHAR BÉLA

HERALDIKA

Álltam a kertajtóban, és egy nagy madár ereszkedett le a csillogó tisztásra, majd csőrével békésen kutatta a rejtett magokat. Eközben szomszédunk, a fűzöld kötényű kovács barátságosan odaállt mögém a jószagú reggelben.

Most is világosan látom e jelenetet, mint életem legelső emlékét négy esztendős koromból. A jókedvű kovács megfogta kezemet, és kivezetett az utcára, ahol egy megkínzott bádogkrisztus nézett szembe házunkkal, s arrébb, a part mögött, tarka ringispil forgott aranyszárnyakon.

Íme, a kis diafilm, alig pár pillanatnyi jelenete.

Számos lélekbúvár véleménye szerint nem véletlen, hogy ki mit őriz meg érett koráig élete első emlékéül. Azt mondják, hogy e tömör emlékkép eljövendő életünk jelképes foglalata, sorsunk főmotívumával. Hajlamos vagyok ezt az elméletet elfogadni, minthogy hitelesnek érzem. Első emlékemben ugyanis, mint festménybe tömörített képben magamra ismerek. A kert, a madár, a kovács és a ringispil. Egész életemben e díszletek között bolyongtam, és soha ki sem léptem belőle.

Ha ma is a heraldika divatja járná, ezt festetném címerembe, mert valóban ez a sorsom. Azt hiszem kinek, kinek megvan e belső címere, amely igazabbul reá illik, mint akár a neve. Vagy éppen ez tekinthető az igazi nevének? Milyen érdekes lenne, ha valamennyi ember a szíve fölött, a ruházatán is pajzsként viselné első emlékképe foglalatát, ezt a pasztellszínű lebegő rajzot, rajta egy arccal, fával, utcával, ami az övé, gyermekkora hajnala óta. Mennyi közös ábrát, hasonló jelenetet hordoznánk ily módon, s általuk talán könnyebben egymásra ismernénk, hogy valójában testvérek vagyunk.

A FELROBBANT MOZDONY

Talán a bűntudat mélyéből sarjadt a kusza szorongás, amiért nem mentem el az aggastyán végső tisztességadására, holott egyidőben méltán a hívének tekintnetett, bár később, azonos eszméink ellenére szembe kerültünk egymással.

Éjfél felé, a lefekvés órájában, a villanylámpa ernyője alatt a sír csendjébe merült fekete katonára, reá gondoltam, arra, hogy mi volt e komor zászlótartó magányosságának titka, ami vastag fallal vette körül, elválasztva őt barátaitól is. Talán az emberiséget jobban szerette mint az embert? Az egyikért feladta a másikat?

Néhány héttel ezelőtt még láttam őt a kávéházban, hátán a szomorúság púpjával, mint egy körúti Jeremiást, összetört tézisei romja között. Miféle aggodalom gyötörte őt, ami arra késztette, hogy annak nevében szájából zord ítélet füstölögjön? A hajdani harcos bizony makacs, szigorú öregúrrá változott, akinek kezében a lobogó már csak arra szolgált, hogy nyelével ide-oda sújtson. Mi tette őt ilyenné?

E kérdésre kerestem a választ, miközben ketyegett az óra, néhány oldalnyit olvastam még egy könyvből, majd nyelvem alatt a nitromint pasztilla enyhületével belesüppedtem az álom puha iszapjába,

s máris ott álltam egy vörös téglás pályaudvaron, s néztem az elzúgó vonatsort *tolyogó magatehetetlen vakok seregével lett tele a peron fehér botjaikat viaszgyertyaként fölemelték aztán lángnyelvek dördülés felrobbant a mozdony vasbeleiből sisteregve kiszakadt a láng a gőz az olaj...*

Az álom a kép nyelvén szól hozzánk, mondatai zuhogó képsorok.

Felrobbant a mozdony hallatszott a kiáltás a vakok eszelősen sípolni kezdtek egy láthatatlan vezér vezényszava harsant s ők egy mozdulattal lerántották sötét szemüvegüket, mert kiderült hogy félrevezettek bennünket minthogy soha sohasem voltak igazán vakok s ezer meg ezer kígyóként csapkodó fehér bottenger lendült a magasba

az előbb még vánszorgó lábak akár a nehéz fegyverek csattogva odavágódtak a kövezethez néhány pillanat múltán mintha örökké így lett volna átvették az állomás irányítását én pedig mindezt megkövülten szemléltem de hirtelen eszembe jutott hogy gyermekem is ott van a felrobbantott vonaton

s most már a hátára forduló őrjöngő mozdonyt két karommal igyekeztem fenntartani mígnem ez csontjaimat szétlapítva lassan testemre omlott pörgő acélkerekeivel de közben még felkiáltottam a bóbiskoló város felé VIGYÁZZATOK BE VAGYUNK KERÍTVE ELÁRULTAK BENNÜNKET aztán a gépek berregtek nagyon sokáig s végül egy fonnyadt halálos tenyér eltakarta előlem az eget és vonagló ajkam betapasztotta a sűrű sár, s mégis mintha egy tükröt is láttam volna, benne az ő arcát pillantottam meg, ahogy siratta önmagát

BÁBA MIHÁLY

Letértek a tejútról

Oli a Malomtó-presszó teraszán várta. Feketét ivott, cukor nélkül. Egyedül üldögélt. Ilyen korán itt még egy lélek sincs. A felszolgálónő kinézett az ajtón s amikor látta, hogy üres előtte a feketés pohár, mosolyogva odasietett és felvette.

— Fél konyakot kérek — mondta nyugodtan, aztán rágyujtott. Órájára nézett. Bélának már itt kellene lenni, gondolta. Kifújta a füstöt, térdeit átvetette egymáson. Szoknyája felcsúszott combján, kicsit lejjebb húzogatta és végig símogatta térdét. Mosolygott. Béla rendszerint szemben ül vele, térdére teszi kezét, símogatja, néha, ha nincs köröttük senki, akkor meg a szoknyája alá bújtatja tenyerét és ujjaival becézgeti bőrét, fent, egészen a harisnya fölött.

— Parancsoljon.

— Köszönöm — bólintott és a pohár után nyúl.

A konyak átjárja testét, egyszerre melege lesz. A felszolgálónő megint eltűnt a teraszról. A domb lejtőjén fekete rigó sétál, lejön egészen a kőpárkányig, aztán szépen, lassan lépegetve indul visszafelé. A tó zöldes vizén békanyál úszik, a kövér laboda-levelek között. Egy magányos fűzfa szomorkodik a parton, ráhajlik a vízre, mintha el akarná rejteni. A kerítésen túl autók surrannak el, de egy sem fékez, egyik sem áll meg, hiába mereszti a szemét.

— Gyere korán, ma kimegyünk valahová — telefonált Béla hozzá még délután. Hat órakor már felébredt, készülődött.

— Hány óra? Miért öltözködöl? Hová készülsz? — kérdezte az anyja, amikor észrevette lázas kapkodását.

— Kirándulni megyünk.

— Kirándulni?

— Igen. A laborosok.

— Hová?

— Leányfalu vagy Visegrád.

— Ne maradj későig.

— Tízre itthon vagyok.

— És vigyázz magadra, kislányom.

Mindig ezzel engedte el. Sohasem ellenzett semmit. Érettségi után azt mondta neki:

— Kislányom, felnőtt vagy, okos, értelmes. Élj, ahogy akarsz, nem akarok beleszólni életedbe, nehogy később neheztelj rám, de vigyázz, mindig vigyázz magadra.

Ismét ivott a konyakból. Egy kocsi megállt a tó előtt. Felugrott. Nem, nem az ő kocsija. Visszasreszkedett a székre. A felszolgálónő az ablak függönyén át nézte, figyelte, mert unatkozott.

Ő is sokat unatkozott. Apját nem ismerte, anyja egyedül nevelte fel, dolgozni járt, presszóban volt pénztárosnő, aztán egy vendéglőben. Apjára alig gondol, a fényképe ott lóg a falon, de nem tudja felidézni arcát, mozdulatát. Anyja mesélte, hogy sötétszürke kabátján virító sárga csillaggal vitték el, aztán soha többet nem kaptak róla hírt. Hol, merre halt meg? Nem tudja senki. Megfagyott, agyonverték, folyóba lőtték, gázkamrába zárták? — ki tudja. És mit jelentene az, ha tudnák, ha pontosan ismernék apja szenvedését, utolsó napjainak, perceinek görcsös vergődését! Mit jelentene, ha tudnák, hogy feleségét, szerelmét szólongatta utolsó perceiben, ha tudná, hogy az ő neve rebbent utolsó szóként ajkán, amikor a kín meggyötörte testét, szétroncsolta agyát, gondolatát, idegeit? Semmit. Talán még rosszabb lenne. Kétségek gyötörnék, agyába furakodnának apja fájdalmainak átélt kínjai. Eszelősen bolyongana, rebegetve, hogy: miért? miért?

Az utolsó csepp konyakot is megitta. Erre jólesett egy kis szódavíz. Pezsgett. Ez az, minden pezseg, mint ez a csepp pohár szódavíz. Az ő élete is ilyen. Hol itt, hol ott buggyan fel egy-egy buborék, tele különös ízű boldogsággal. Miért tűnnek el olyan hamar ezek az örömet hozó buborékok?

Tizenhét éves elmúlt már, amikor szeretni akart. Valakit. Úgy, hogy az anyját ne lopja meg. Már akkor is olyan fejlett volt, mint most. Mellei teltek, nagyok, talán egy kicsit túl nagyok is. Combjai feszesek, kemények, ruganyosak. Otthon, ha nagyon meleg volt, sortban, melltartóban volt. Sokszor megállt a nagy tükör előtt és nézte magát, csípőjét, derekát. Néha ledobott magáról mindent, hogy szemügyre vegye testének arányos vonalait. Jókedvű volt és boldog.

Ültek a heverőn, beszélgettek. Semmiségről, csak azért, hogy a csend rájuk ne szakadjon, mert félt, hogy akkor elvész, rövidzárlat keletkezik agyában és vége. Tudta, hogy ennek be kell következni, de halogatta, makacs akarattal tolta a határidőket. Aztán már ő akarta, amikor a fiúk kezdték unni a menekülését.

— Már egy hónapja húzol, lelkizz a mamáddal!

Még most is tisztán hallja az ajtó becsapódását. Nevetett, de ebben a nevetésben nem a győztes, magabiztos hangja csendült fel, hanem a kétségbeeset vesztesé. Unta a lányok triviális locsogását: Fogok egy autós mukit és elmegyünk bibizni egyet. Ilyenkor elfordult, elment, szinte észrevétlenül.

A pohár után nyúlt. Ujjai megremegtek. Ezek símogatták az őszes fürtöket, amikor ott pihent a mellén, két könyökével összeszorította mellét, hogy puha párna legyen. Rájuk szakadt a csend. Egyetlen szót sem szóltak, tekintetük beszélt, arcuk színe, bőrük reszketése, ujjaik remegése, a némaság tengerében hullámzó testük ritmusai, attól a perctől kezdve, hogy a fotelből felkelt, mellé ült, vállára tette kezét, füléhez hajolt, nyakába lehelt és közben blúzának gomjait kizavarta istállóikból.

A napsugarak összegyűltek az ablak előtt, betáncoltak a szobába, nem engedték, hogy árnyék vetődjön testükre. Ha egy pillanatra lecsukta szemét, riadtan nyitotta ki, mert fel akart szívni minden becéző mozdulatot, ritmust, játékot, az arcának vonásait, a száj táncoló vonaglását.

Ujjai remegtek. Velük símogatta az őszes fürtöket.

Már csak szódavíz volt előtte. Abból ivott. Az óra mutatója rekordot akart javítani. Rohant. A kocsik is elrohantak a Malomtó előtt. Szemben a kopott falak, mintha most is turbános fejek bámulnának, vagy a hárem-lányok átlátszó, bokáig érő selyem bugyos nadrágjait. Elfordította tekintetét.

— Jobb lenne, ha megesküdnétek — mondta egy este az anyja, amikor hazament. Ferivel akkor már egy esztendeje jártak együtt és ő a laboratóriumban dolgozott.

— Megmondjam neki, hogy vegyen el, különben...

Különben? Az anyja nem szólt erről többet. Különben? Zárdai életet élek. Agyam sejtjeit lassan felőrlik a magányos órák és az éjszakai álmatlanság, gondolta, és végül bevonulok egy sárga intézetbe, a fák alatt fogok sétálni és hangosan beszélgetni önmagammal.

Megállt egy autó. Felugrott. A felszolgálónő az ajtóban állt. Ő is az autót nézte. Visszaült és intett a felszolgálónőnek.

A felszolgálónő kedvesen bólintott.

Elécsúsztatta a tálcát.

— Parancsoljon.

— Köszönöm.

— Szép idő lesz. Kellemes, kiránduló idő — sóhajtott. — Nekem meg itt kell majd futkároznom egész nap ebben a kánikulai melegben.

— Hm.

— Holnap szabad napom lesz, de mit érek vele. Az uram dolgozik. Most meg ül otthon. Biztosan elmegy a bitang csatangolni — nevetett. — Na, nem irígylem tőle, de az bosszant, hogy amíg én itt izzadok, ő egy kis fruskával úszkál a vízben, vagy bujkál a bokrok alatt.

— Hm.

— Azt meg nem tehetem meg, hogy magammal hozzam és leültessem ide a sarokba, amíg én dolgozom. Amikor még csak udvarolt, akkor persze mindig itt volt. Most már tudja, hogyha hazamegyek bebújok hozzá az ágyba, mert nekem is jó, és ezért nem kell udvarolgatni nekem. Mondtam is neki — igazítja meg a hamutartót — fiacskám, csinálj, amit akarsz, de engem ne lopj meg. Helytáll otthon is, ezért nem tudok rá nagyon haragudni se.

— Hm.

— Igen, ma szép idő lesz, határozottan szép. Már is melegem van, pedig csak ez a köpeny van rajtam, meg egy bugyi — lebbenti meg fehérgalléros kék köpenyét, amelyiknek felső gombjai nincsenek begombolva és most megmutatták szépívű, feszes tartású mellét.

— Hm.

— Még egy kávét, talán? Messze mennek?

— Hm. Igen. Messze. — Oli mosolygott: a tejűtra, gondolta. — Valóban, egy dupla még jó lesz.

— Biztosan. Jobban dobog majd a szívecske. Hangosabban. Azt szeretik — bólogatott és elsietett egy cinkos mosollyal szája szögletében.

Jó volt egyedül maradni és nézni a zöldes vizet. Egy béka fejest ugrott a vízbe nagyott loccsant. Egy másik a túlsó részen mintha most ébredne, álmosan felbrekegett. De azonnal elhallgatott, megijedt a fénytől, vagy a csendtől. Esténként, amikor itt teli a terasz, versenyt brekegnek.

Igen, jó ez a kávé.

Tavaly Olaszországba mentek együtt. A mama persze nem tudott erről. Sokan mentek akkor a laborból. Azt mondta velük megy. Ferivel a vonaton találkoztak.

A helyjegyük egymás mellé szólt. Elégedett volt, talán egy kicsit boldog is. Egy szobában laktak, így olcsóbb volt. Sétáltak, csatangoltak az „olasz ég" alatt, amely nem is volt kék, nem is volt mély, mint a versekben. Szürke felhők úsztak a város felett, mintha Óbuda fölött vonulnának.

Fáradtan, elcsigázottan vetődtek haza; Ő lefeküdt, elaludt. Éjfél után ébredt fel. Egyedül volt. Gyorsan felöltözött és lement a bárba. Ott találta Ferit. Egy néger lány ült mellette. Odahajolt Feri arcához, símogatta. Feri mosolygott, lehúnyta a szemét, mint aki a futó perceket idézi fel. Tudta, látta, hogy két boldog, kielégült ember ül egymással szemben. Lejöttek a szobából, hogy igyanak egy kis frissítőt. Visszament a szobájába.

— A négertől jössz? — kérdezte, amikor Feri belépett.

— Nem vagyunk házasok, hogy beszámoljak minden lépésemről — dünnyögte. Levetkőzött, lefeküdt és rögtön el is aludt.

Ő ekkor látta először az olasz napfelkeltét. Az ablak előtt ült felöltözve a fotelben és bámult kifelé. Furcsa, de akkor olyan kábult volt, hogy nem gondolt semmire. Azóta nem látta Ferit. Lelépett Olaszországban. Talán azzal a néger lánnyal.

A teraszon már két asztal mellett ültek. Nem nézett hátra, csak az utat figyelte. A kocsik elsuhantak a Malomtó előtt.

Jó ez a konyak. Megint üres a pohár. Két kávé, két konyak. Elég. Mire vár még? Telefonra, üzenetre. Vagy ő hívja fel? És, ha a felesége veszi fel a kagylót? Csicseregje azt, hogy bocsánat, tévedés, vagy mély hangon kérje a Juci nénit? Gyerekség. Béla úgyis megtudná, hogy ő hívja. Nem, nem, ő nem akar rosszat Bélának. Ha nem szeretné, ha csak azt akarná, hogy vegye feleségül, talán akkor érdemes lenne így játszani. Neki mindegy, hogy Béla felesége vagy nem, csak az a fontos, hogy néha lássa, hogy néha együtt legyenek. Barátnői már iskolába kisérgetik gyerekeiket, ő meg csak vár és vár, mint most is. Mire, kire? Miért nem mozdul innnen, miért nem megy szembe a strandra, fel a napozó teraszra, miért nem udvaroltat, miért nem vadászik valakire, mint mások?

— Fizetek!

— Két kávé, két konyak... ötvenest kaptam...

— Köszönöm.

— Szép időnk van. Talán jobb is akkor indulni, ha a tömeg elvonult — mosolyog a felszolálónő és a szódát az asztalon hagyja.

Kattan a retikül zárja.

Ül tovább, mintha csak most érkezett volna. Rágyújt. Ez már az ötödik cigaretta. Szájában keserű ízt érez. Egy korty szódavizet iszik.

— Oli!

Felkapta a fejét. Szeme kitágult, mintha az eget akarná magába nyelni.

— Oli, ne haragudj, defektem volt.

— Mosolygott, felállt, indult a kijárat felé.

— Már fizettem — mondta, amikor Béla a felszolgálónőt kereste.

A kocsiban belakapaszkodott Béla karjába. Remegett. A várakozás idegessége most robbant benne.

— Ne indulj még — súgta.

Béla megsímogatta.

— Ez a rohadt defekt.

— Hová megyünk? Visegrádra?

— Menjünk oda.

Béla bekapcsolta a motort. A motorház teteje remegett, a kocsi előrelendült. Oli hátrahajtotta a fejét, szemét becsukta. Homloka, mintha harmatos lett volna.

— Isteni idő van.

— Hm.

— Hamar felérünk.

Mosolygott. Azt akarta kérdezni: hová? De hallgatott. Az út mellett velük szembe rohantak a fák, a kilométerkövek. A házak, ha a falun mentek át, belenőttek az autóba, az ereszüket fölé tartották. A fák rohantak feléjük és csak előttük ugrottak szét, hogy utat engedjenek nekik, némelyik majdnem vállát súrolta törzsével. Dunabogdány. Leányfalu. Határ, gyümölcsös táblák, búza mezők.

— Hová visz ez az út?

— Melyik?

A kocsi lassított.

— Az ott, a fasor végénél!

— Nem tudom.

— Nézzük meg.

— Kár letérni erről a príma útról.

— Miért? Nem tejút ez.

— Tejút? Lehet, hogy az nekünk!

Halk nevetés. A tükörben csillog Béla szeme. Tele van apró csillagokkal. A kocsi zökken, rossz az út, porfelhő száll, kapaszkodik felfelé a kocsi, felfalja a métereket. Az erdő szélén már síma az út. Sehol egy teremtett lélek. Be a fák közé, tovább, még, még, ki a tisztásra.

— Állj meg. Itt az árnyékban.

A kis domb csúcsán vannak, a fiatal erdő közepén. A fák között a távolban sötétlik a Duna, a túlsó oldalon meg egy falu.

— Azt hittem, hogy nem jössz!

— Tessék?

— Semmi, semmi. Hozz egy pokrócot. Napozunk? Felveszem a bikinit.

Béla nyújtózkodik, ledobta az ingét, nadrágját.

— Isteni hely. Itt még a madár sem jár.

— Sok is — mutatott körbe Oli. — Nézd mennyi fészek, és nem hallod a csicsergésüket?

— Nem. Még zúg a fülem. Jól jöttünk mi?

— Aha.

Tenyérnyi a tisztás, puha a fű, nem kell a pokróc, a fű alatt meleg a homokos föld. Hanyatt fekszenek, a fák lombja keretbe zárja a kék eget. Ilyen lehet az olasz ég, amit nem láttam, gondolja Oli. Odamentem és itt van, fölöttem, ha kinyújtom a kezemet, elérem,megsímogathatom a bársonyos színét. Mindig másutt keressük azt, amire annyira vágyunk, ezért vagyunk olyan boldogtalanok. Kószálunk, kóborgunk, fáradozunk, hogy elérjünk valamit, és csak akkor riadunk fel, amikor üresek, kifosztottak vagyunk. És legtöbbször akkor tudjuk meg, hogy amit annyira hajszoltunk itt van mellettünk.

Kinyújtja a kezét, itt van.

Becsukja a szemét az ég átkéklik szemhéján. Oldalt fordul, a kék szín zöldbe olvad, a fák, a fű színébe. Anyám huszonnyolc évesen már özvegy volt, sárga csillagát, szeme fényét, az apámat halálba csigázták. Nem lett senkinek a szeretője. Éjszaka nyugtalanul forgolódott, sírt. Hányszor ébredt és ébred még most is a hangtalan zokogására. Nem vígasztalta sohasem. Huszonnyolc évesen...

Megrándult a teste.

Huszonnyolc évesen a tejúton maradt. Én letértem a tejútról. Hová vezet a tejút? Nem tudom. Az egyiket talán a messzi némaságba viszi, mint az anyámat, a másikat? Ki tudja. Én letértem, le akartam térni, ide, de egyedül. Vannak, akiknek mindig le kell térni ha éjszakánként nem akarnak fel-felnyögni, hánytorogni.

Kinyújtja kezét, amit az előbb visszahúzott, mint a csápját a csiga, amikor veszélyt érez. Kinyújtja kezét és a forró bordákon pihenteti. A lüktetés lassú, egyenletes. A nap már egész testén játszik csintalan sugaraival. A bikini kartávolságnyira hever tőle. Mintha egy domb fordulna felé és maga alá préselné. Az ég kékje is eltűnik. Valahol lent, a mélyben fekszik, fölötte a domb mindent eltakar. A vulkán ostromolja így a hegy csúcsát, mint ahogy ő hozza mozgásba a dombot.

Lent van a mélyben, felfelé tör, mint a mélyből induló hullám. Karját széttárva dobja a fűre. Aztán hirtelen átöleli a dombot, kezefejével az ég bársonyos kékjét érinti. Kinyitja szemét, sátoros felhő lóg fölötte.

Aztán megint csak az ég lóg fölötte. Csend. Egy hangya sétál köldökénél, mosolyog. Ezt látnom kell, gondolja és felemeli a fejét. Béla észreveszi a mozdulatát.

— Nézd, hangya. Milyen nagy terhet cipel.

— És, hogy siet.

Átmegy köldökének völgyén, dombján, tovább siet, aztán csípőjénél lecsúszik terhével.

— Szegény, lezuhant — ül fel hirtelen és a fűben lesi a hangya mozgását. A hangyával nem történt semmi, már megy tovább, viszi a terhét. Nem ismeri az akadályt, tör célja felé. Combján egy másik, mellén egy harmadik igyekezett terhével.

— Útjukban vagyunk, gyerünk odább.

Hanyatt fekszik, karját feje alá teszi. Béla mellette elnyújtózott a fűben. Káprázik a szeme a tűző napfényben. Csillagok szelik át a tenyérnyi égboltot. Sárga csillagok, egyik a másikba kapaszkodva. Az apja hordott ilyen sárga csillagot a mellén. (Milyen ritkán gondol az apjára.) És menetelnek ezen a sárga csillagos tejúton. Ének zeng fel a menet élén, végig hullámzik a sorokon s mire hozzáért már csak zümmögést hall. Megy vonul a menet, az utolsó sorokban lépked ő is. Egy hatalmas kéz vonszolja magával. Sír, visít, tépi ki a kezét, mert nem akar a sárga csillagos tejúton menni.

Fejét csapkodja, nyöszörög, lábával kapál. Béla felül, nyugtalanul figyeli.

Vonul a végtelen menet, a semmibe vész az eleje. Végre kitépi kezét, egy ugrás csak, lelép a sárga csillagos tejútról és zuhan a semmibe.

— Oli, Oli, mi bajod — ébreszti fel Béla.

— Tessék? Hogy? — kapja fel a fejét. Fekete szeme riadt — Mi történt?

— Hánykolódtál, nyöszörögtél. Mi bajod? Gyerünk az árnyékba, napszúrást kapsz.

— Igen, igen. Gyerünk az árnyékba. Várj, felveszem a bikinit.

— Olyan furcsa voltál, álmodtál valamit?

Már az árnyékban heverésztek a pokrócon.

— Aha. A tejúton meneteltünk. És a tejút sárga csillagokból volt. Nem akartam menni, kitéptem magam a hatalmas kézből és letértem a tejútról. Zuhantam lefelé... aztán... aztán felébresztettél és most nem tudom, hogy hol vagyok. Úgy érzem, hogy ott zuhanok még mindig az űrben...

— Micsoda bolond álmaid vannak!

— Bolondok? Hm. Lehet.

— Vissza kell mennünk.

— Már?

— Megígértem a feleségemnek, hogy délután a gyerekekkel felmegyünk a Hármashatárhegyre. De este még találkozunk a Malomtó-presszó teraszán...

Hét óra. Zsúfolt a terasz. A sarokban egy asztal s egy szék. Leül. Majdnem a falba préselik a terpeszkedő társaságok. A fűz a tóra hajlik A lámpák átvilágítják sátoros lombját. A békák zenekara szünet nélkül játszik. A felszolgálónő, egy fiatal lány, ide-oda szaladgál.

— Fél konyakot kérek, és egy duplát.

A szúnyogok döngicsélnek az asztal fölött. Rágyújt. A füst elűzi őket. A lámpák fénye sápadt. Az ég szinte fekete. Szikráznak a csillagok. A tejút végtelenbe vezető fehéres csíkja szeli át az ég egy darabját.

A kávé erő. Hét óra tizenöt. Félnyolc. Nyolc. Negyed kilenc.

— Még egy duplát kérek.

A füst elűzi őket a szomszédos asztalhoz. ingajáratos szúnyogok. Talán közben táncolnak is a béka-zenére.

Kilenc óra. Kezében remeg a cigaretta. Hevesen elnyomja. Fizet. Az utcán megérintette homlokát: tüzes volt.

Tíz órakor elvesztette eszméletét.

JOBBÁGY KÁROLY:

EGY VILÁGOS PILLANATBAN

Aki szelíd, az nincs mért éljen.
Aki csöndes, az jobb, ha pusztul.
Ez itt a vadak harcmezője.

Mert a szelídnek nincsen karma,
nincs könyöke a küzdelemre.
Útik? — Dermedten áll. Nem érti.
Lökik? — Estében könnye csillan.

Én azt hittem, hogy e világon
szép szóra minden zár kinyílik.
Egy mosoly csak és megjuhodnak
karámom szörnyeteg bikái.

De már látom, hogy — jaj! — nem így van.
Csörtet az élet körülöttem.
Hír, pénz, autó, nők ... — annak jutnak,
aki vagány és jól verekszik,

aki nem fél másokra hágni,
ha egyet lép — valaki jajdul.
Nevet, iszik, ölel ... s tovább megy.
Ha szomorkodom — hátba-bokszol.

Így hát én lassan félreállok.
Szegény, szelíd palóc! Te csöndes,
fellángoló és elmerengő,
mit akartál te itt, e korban?

Állok az út szélén merengve,
nézem az elsuhanó „bárkák",
diadalmas szín-orgiáját,
s azokat, akik bennük ülnek,

a könnyed és fölényes arcok
hömpölygő, győztes kavalkádját...
— aztán nehéz táskám cipelve
elmerülök a nagy tömegben.

AJÁNLÁS

Én nem szállhattam soha fel
szép, lírai magaslatokra,
nem lebeghettem ott, — mivel
nehéz súlyok tartottak fogva:
öklömnyi ólom-bánatok,
mázsás népsorsok nehezéke,
hallottam azt, ki felzokog,
s azt, aki felüvölt az égre.
Kritikusom, hát mielőtt
fitymálva gúny tárgyává tennél,
állj meg e kínból vert cölöp-
sor közt, percnyit az életemnél.

VINCZE GYÖRGY

A kihagyott hely

Mónus állt a tapétaajtó előtt, azt várta, hogy kinyíljon. Nem hivatták. Ő kért kihallgatást az akadémia parancsnokától. Amíg ismételgette magában: hogyan fog jelentkezni, izgult. Többszörösen izgult. Nagy dolog az akadémia parancsnoka elé járulni. Meg tegnap óta mintha elektromossággal töltötték volna fel az agyát. Gondolatai cikáztak. Minden körülményt latra tett. Az őrület környékezte. Hátha mégis igaz... Az lehetetlen.

Szidta is magát, miért engedett a párttitkárnak. Azt mondta: „olyan kommunistákra van szüksége a hadseregnek, mint amilyen te vagy Mónus elvtárs..."

Itt az akadémián, ahol még azt is lenyomozzák, hogy ki volt az illető ükapja, nem lehet elhallgatni semmit. Pedig ő igazán nem felelhet a sógoráért. Még akkor sem, ha miniszterhelyettes. Igaz, több volt mint sógor. Elvtárs és barát.

Kinyílt a tapétaajtó és a segédtiszt intett, hogy bemehet. Mónus leplezve remegését, megállt a vezérőrnagy előtt.

— Vezérőrnagy elvtárs jelentem, államtitkot kell közölnöm.

A vezérőrnagy meglepetten hallgatott és hellyel kínálta Mónust.

— Tegnap hajnalban letartóztatták a sógoromat...

A parancsnok tanácstalanul figyelt. Gondolatait rendezte, aztán megszólalt.

— Tudomásul vettem. Erről senkinek nem kell beszélni. Őszintén szólva nem értem. Lehet :tévedés az egész. Meg különben is. Érti, hogy az ilyesmit, bizalmasan sem kell elmondani. Menjen vissza a foglalkozására. Tanuljon. És amennyire lehet, függetlenítse magát az esettől. Hamarosan avatás lesz. Mint tisztre, önre is sok kemény feladat vár.

Mónust kicsikét megnyugtatták a vezérőrnagy higgadt szavai. Jó volt elhinni, hogy valóban lehetséges, csak tévedés az egész. Talán napokon belül minden rendeződik.

— Van még valami jelentenivalója? — kérdezte a vezérőrnagy.

— Nincs.

Az őszhajú parancsnok bizonytalanul mosolygott, kezet fogott Mónussal és az távozott.

Az órát, a mindig nevető szakaszparancsnok szakította meg. Jelentette a tanárnak, hogy Mónust hivatják.

Pár perc múlva Mónus Pista keresztkérdések pergőtüzében állt. Arra gondolt, hogy micsoda egyenlőtlen játszma ez. Négyen faggatták. Valami különös vallomást akartak belőle kicsikarni. Két óra hosszat tartott az idegek játéka.

— Értsék meg — mondta Mónus, felrúgva a katonai kötöttségeket —, semmi olyat nem tudok mondani, ami önöket érdekelné.

— Hogy beszél!? förmedt rá az egyik főhadnagy. — Azt hiszem, még egyenruhában van. Válogassa meg a szavait, mert gondolom már hallott róla, hogy tudunk mi másképpen is társalogni...

Mónus Pista életében most először érezte a felelmet. Gondolatában felidézte a vezérőrnagy szavait. Pár óra telt el azóta és most itt van...

— Szóval védi a sógorát!? Közénk furakodott — jegyezte meg a százados. — Tanulta, de most a gyakorlatból is tudhatja, milyen az ellenség. Olyan mint maga.

— Nem vagyok ellenség — tiltakozott Mónus.

— Ugyan! — mondta lealázóan a főhadnagy. — Azt hiszed öcsém, hogy mi a hathuszassal jöttünk?

[redacted]

A hálóteremben Mónus pakolt. Felszerelését szedte össze. Egy elbocsátó cédulát kapott, azt kellett végig hurcolni a fegyvermestertől a könyvtárosig; hogy hiány nélkül hagyja el a tanintézetet.

— Miért szerelsz le? — faggatta Tobak Jóska barátja.

Mónus mosolygott és zavarát leplezve magyarázta:

— Tudod, a párt más területre küld. — S amíg ezt kimondta, fülig vörösödött, mert tudta: most hazudik.

— Melyik az a más terület?

— Még nem közölték velem.

Egy aktatáskával hagyta el az akadémiát. Arra gondolt, villamosra száll, úgy gyorsabban otthon lesz. Aztán mégis gyalog bandukolt, hogy később érjen haza, mert otthon olyan minden, mintha temetés lenne: az anyja az egyik sarokban sír, nővére a másikban zokog.

Pista a parkhoz ért és leült egy padra. Kábult. Úgy érezte magát, mintha sokat ivott volna. Révetegen bámulta a homokban játszadozó óvodásokat.

— Lám — suttogta maga elé — az élet megy tovább. Milyen érdekes is az élet. Egy kézlegyintéssel ketté lehet vágni sorsokat. Igaz is. Mihez kezdek?... Mihez? A Lámpagyárba nem mehetek vissza. Ott mindenki ismer. Csak röhögnének rajtam és mondogatnák: „Mónus Pista felmászott az uborkafára és letörött alatta az ág!"

Kimerülten botorkált haza. A pasaréti villa már nem volt olyan mint két nappal ezelőtt. Az őr eltűnt a ház elől bódéjával együtt. A kertben is szomjasan halldoklott a sok nyári virág.

[redacted]

Mónus Pista elindult a Váci úton.

A gyárban a személyzetist kereste.

— Szerszámkészítő? Kell a jó szerszámos. Eddig hol dolgozott?

— Régebben a Lámpagyárban dolgoztam.

— De most hol dolgozott?

— A hadseregben voltam.

— És miért jött el onnan?

— El kellett jönnöm, leszereltek.

— Nem értem, most amikor annyira toboroznak, magát meg leszerelték?

— Megbocsát. Nem mindegy, hogy a szerszámkészítő honnan jött?

— Túl agresszív a kérdése!? — S a személyzetis kitessékelte az irodából.

Az újpesti Duna-parton ült Pista. Egy kivénhedt gőzös uszályokat vonszolt maga után. Nézte a hajót. Alig cammogott. Kavicsokat dobált a vízbe. Azon tanakodott, hogy mára elég volt a kilincselésből. Még két napot rászán a próbálkozásra és ha nem sikerül a szakmában elhelyezkedni, akkor beáll valahová segédmunkásnak.

A munkanélküliség elveszi az ember erejét. Munkanélkül legyengül az ember testileg, lelkileg, hiszen úgy teng a világban, mint felesleges senki. Mint olyan, akit a sors prédára dobott, akivel nem törődnek. Akire nem számítanak az már lényegében nem is él...

Gondolatai ismét felkavarták. Abban azonban még mindig bízott, amit a vezérőrnagy mondott: lehet tévedés az egész...

Egy hét múlva elhelyezkedett Kőbányán. Furcsa volt ismét üzemben dolgozni. Aztán megszokta. Csak a délutánok voltak hosszúak. Amikor hazaért újra és újra megtámadták a gondolatok. Ilyenkor letette a könyvet és nézte a plafont, mintha jövendőt akart volna leolvasni róla.

Tobak Jóska már járt Mónuséknál. Az avatás napján délután kultúrműsor volt a szabadtéri színpadon. Ő nem oda ment. Mónusékhoz indult Pasarétre. Izgult a Pistával való találkozás előtt. Amíg a kaputól a villáig ért, azon tanakodott, miként is kezdje.

Becsengetett. Az ajtó kinyílt. Idegen férfi jelent meg.

— Kit keres? — kérdezte.

— Mónusékat — felelte.

— Ők már régen elköltöztek innen... Vagy ha úgy tetszik: elköltöztették őket.

Unottan, közönnyel beszélt a férfi. Tekintetével végigmérte Tobakot.

— Valahol a déli környéken laknak.

Tobak érezte, hogy a költözködés és a költöztetés különbsége sok mindent rejthet magában. A Nagyenyed utca egyik bérházának hatodik emeletén megtalálta Mónusékat. Pista a szobában olvasott. Aztán felemelte tekintetét. Az újdonsült tisztet vette szemügyre.

Tobak nem tudott szólni. Mereven állt, mert érezte, hogy Pistában, — megjelenésével — hegedő sebeket tépett fel.

Mónus segítségére sietett.

— Elegáns vagy. És a többiek?

— A többieket is felavatták. Csak Cserest, tudod azt a különcöt, őt leszerelték. A te helyedet kihagytuk. A körletben is, meg az étkezdében is. Úgy hírlett visszajösz. De most már végre, beszélj!

— Jó — felelte Pista. — Elmondom. Természetesen számítok a diszkréciódra.

Mónus elmagyarázta sógora ügyét. Keze remegett. És most fél év távlatából is a vezérőrnagy higgadt szavai jutottak eszébe. Talán tévedés az egész...

Mónus és Tobak évekig nem látták egymást. Ezerkilencszázötvenhat novemberének közepén találkoztak ismét. Pista pufajkában volt, nyakában géppisztoly. Másodmagával akart fellépni egy teherautóra. Társa idősebb férfi volt. Szintén pufajkában, géppisztollyal. Pista bemutatta Tobaknak.

— A sógorom.

Nem beszélgethettek sokáig. Teherautóra szálltak. Sokan voltak. Munkások. Valamennyien pufajkában, géppisztolyosan.

A teherautó elindult. A ködös pesti utcába belehasított a dal:

— Fel vörösök, proletárok...

POLGÁR ISTVÁN:

TÉKOZLÓ FIÚ

Havas fa, óriási gomba,
madár érinti, és ezüst
por hull zizegve kalapomra.
Ötszáz kéményből száll a füst,
indázva száll és kavarogva.

Bealkonyult. A hó világít.
Úgy rémlik, minden tetszhalott ma.
Lopódzkodva megyek hazáig —
legalább egy kutya csaholna,
vagy a szél fújná halk danáit.

Végre! a Vedlett, narancssárga
ház ablakából elhaló
hang ömlik ki az út havára —
ó, régi harmonikaszó!

Megadom, bármi is az ára,
fogadj vissza, falum, te jó.

FORRADALMÁR

kiterjedek mint hőben a vasgolyó
így tiltakozom a megalkuvás ellen
mely ittas tömegek közt furakodik felém

ez a haccacáré nem kedvemre való
a boszorkánykonyhák dús főztje sem ízlik
állok s lasszót vetek az álszentes szavakra

titkok szövevényeiben kotorászunk
s mindig életveszélyeket markolunk
titkok és veszélyek mindenütt

bábut akarnak faragni belőlünk
hogy a haccacárés forgatagba lökjenek
hízlalni akarnak sótlan konyhájukon

levetkőzött az ész
elvek horkannak
figyelj

VÉGH MIKLÓS

ROHANUNK HAZA

„Rég már, hogy az új élet nyűgeit hordjuk nyakunkon
és emlék csak a ház, az a város, amely melegített
gyermeki dallal.
Mondd! Te, ki jársz ott hon, mik a gondok,
s mely örömök, nagy tettek büszke derűje
jár-kel az arcokon otthon?"

Hallik, hogy a nemrég-volt tavaszon
a vidéken
új magvak új-féle csírája bukott ki a földek
széles öléből,
régi dalunk, boraink mind megtüzesedtek,
s mélygyökerű buzogással
erjedez otthon a város:
keskeny utak, lassú szemafor letaposva hevernek,
a házak
nagytüdejű-konokon ballagnak a dombok oldalain fel,
imhol már a tetőkön,
távol-messzi szelek frissében szárad a tégla,
s mondják, újszerű dal
fütyörészik e messzi szelekben:
hígabb lett levegőnk,
tágabb, lépésnek az utca,
s nyújtózni a házak nyurgák.

„S mondd, ha a dal meg a szó tüzesebb,
s a terek tágabbak, mernek a bátrak?
S bátor akad közülük, ki a szót,
ki a dalt vágtára vezérli?"

Már a nehéz rög is égnek eredt,
s felhőkre sarkall a mész meg a tégla,
csak még,
mint aki láncaveszítve, a láncok
szűk körinél tágabb lépésre szokva — szokik,
úgy
járja a régi szokott ütemet
az óvatos kétkezi ember.

„És kit a város öle melegített s aztán vissza-remélve,
más tejeken nevelődni távol-szélnek eresztett,
hol van?
Karja segít-e vajon?"

Rohanunk haza mi is,
szélnek eresztett otthoniak,
sokféle napon cserzett bőrűek, rohanunk haza mi is:
józan buzgalmat telepítni ma szürke agyakba,
szűk mellet szélesb lélegzetre segítni,
a tétova lábat tágabb lépésre,
és fújni a lángot,
s új jeleket rajzolni a nyurga falakra.

— Hagy' nyargaljon elénk mihamar
az a régvárt
szépszínű holnap.

AVAR PÁL

A hazugság

A sofőr eldöntötte magában, hogy nem fogad el pénzt a nőtől. Ha igaz lesz, ő is jól szórakozik majd. Finom italokkal kínálja meg a finom hölgyike, hideg ételeket, fölvágottakat tálal fel. A magányos nők nem szeretnek főzőcskézni.

— Jöjjön el este és maradjon nálam, amíg a szolgálata le nem telik! — szólt vissza a kapuból és sokat sejtetően hunyorított hozzá.

Bene állt egy darabig, majd egyensapkáját megemelte. „Milyen csinos, milyen előkelő, mégis őt szemelte ki partnernek. Nem ez az igazi boldogság?"

Ruganyos léptekkel sietett vissza a kocsijához. Ó ez igazán fölséges!"

Nem, nem fogadhatja el, hogy a nő fizessen. Egy krajcárt sem! Amit fogyaszt majd, az egy százasba is benne lesz. Ennél a taxaméter sem mutathat többet. Az időmérő lassan forog.

Fölcsapta a „szabad„ jelzést és haragudott magára, amiért rögtön nem tiltakozott. Csak állt a kapuban nagy maflán, nemhogy odavágta volna a nőnek: „Ugyan hölgyem, mit nem gondol! Nem vagyok én gyerek!"

Most már mindegy!

Volt még vagy három fuvarja aznap, a sofőr azonban folyton csak azon töprenkedett, miféle szerkezet ez a tündér. Leány, vagy elvált asszony? Van-e édesanyja és az tudja-e, hogyan él? Talán szerelmi csalódott és a bánatát akarja elpanaszolni? Miből tartja fönn magát? Divatszabász vagy művésznő? Lehet, hogy külföldön élnek a szülei és azok támogatják? Esetleg olyan vérű?. . . . De azok nem szoktak ilyen finoman viselkedni. Éjszaka azt álmodta, hogy a nő a saját tulajdon villájában lakik. Tömérdek szoba nyílik egymásba, mindegyikben másfajta bútor. A falakon aranykeretes, drága festmények, a parkettán süppedő perzsák egymás hátán. És van egy komorna, aki korán megy aludni.

Megálmodta az érkezését.

A nő maga fogadta kék selyem pongyolában. Nagy ezüst serlegből kínálta, valami soha nem ízlelt kristályos itallal. „GÉPKOCSIVEZETŐKNEK!" — hirdette a a felirat a cimkén.

— Igyon csak bátran! Ezt nem hozza ki a vérvizsgálat.

Megszólalt az ébresztő óra.

Bene fejfájásra eszmélt: nem tudta meg, mitől bánatos a tündér, amikor mindene megvan. Pénze, gyönyörű lakása . . .

Hogy is mondta tegnap? „Maga jó embernek látszik, meg fog érteni engem. Jöjjön el holnap, ha végez! Vagy ha szolgálatban van, mindegy, bármibe kerül! . . . "

Ugyan mitől bánatos egy hercegnő?

Bene a huszonötödik évét töltötte a vállalatnál. Ismerte az embereket. A háború előtt meg tudta különböztetni az úriembert, az urat játszó senkifiától, az orvost a

mérnöktől és a gimnáziumi tanártól. A kereskedőt az iparostól, a „telefon-színésznőt" az igazi, szerződéses művésznőtől. A családos kispolgárt a jólöltözött agglegénytől és így tovább. Jó másfél évtizede azonban olyan embereket fuvaroz, akik azelőtt ijedten ugrottak félre a kocsija előtt. És? Olyan utasai maradtak el, akik szinte minden éjszaka vendégei voltak és őt csak „per Józsikám" szólították. „Szépen eltűnt az a világ, amikor egy egész cigányzenekart vittem föl a Svábhegyre. A kocsi tetején is ültek a morek, a nagybőgő meg a motorház fölé volt erősítve." A szerenád után őt is behívták és megvendégelték.

Futó kalandjai is szép számmal adódtak legénykorában. Egyes nők nagyúri dámaként telepedtek be a kocsijába és csak a fuvar végén derült ki, hogy egy huncut vasuk sincsen. S hogy hogyan kvittelték le a számlát mégis? . . . Úgy, hogy ezekből adódtak Bene kalandjai.

Amikor aztán megnősült, egyszeribe lehiggadt. Megszűntek a kalandok, és a potya fuvarok is elmaradtak. Kellett a pénz a családnak: az asszonynak, meg a három gyereknek, akik olyan egymásután jöttek erre a világra, mintha nem is anya szülte volna őket, hanem valamiféle automatából potyogtak volna ki.

„Talán öregszem, hogy újból megbolondultam?" — eszmélt fel kissé önmagától is megrettenve a sofőr.

— Hánykor végzel? — kérdezte tőle az asszony.

Bene megnézte magát a tükörben. „Kicsit testesebb vagyok a kelleténél". — állapította meg szomorkásan. — „a hajam megkopott, megszürkült . . . "

— Hánykor végzel? — ismételte meg a kérdést az asszony, és meg sem várva a választ, kiment a konyhába, onnan a kamrába. Zörgeti az edényeket, gyújtóst aprít, törlőrongyokkal csapdos a levegőbe — egy percig meg nem áll.

— Mikor végzel, azt kérdeztem . . .

„Tán most megáll" — hegyezte a fülét Bene. „Talán!" Életükben először. De tévedett. Felesége valahonnan az udvarról kiabált be:

— Hozhatnál négy fej salátát a zöldségestől, egy kiló almát! . . .

„Hát asszony ez vagy óra, hogy folyton járnia kell, le-fel, ki-be?". Ha beszélgetnének, ő is elmondana egy-két vicces történetet ,amit az utasoktól hallott. És egy meghitt pillantást váltanának egymással — ők ketten. Mi tagadás, gyöngédségre vágyott.

— Délben kezdek! — kiáltott egy nagyot Bene, az utolsó szótagot azonban leejtette, még legyintett is hozzá. „Minek? Kár a szóért! Nincs ennek a nőnek lelke. De hisz az anyjának sem volt.„ — állapította meg már nem először. Az is hogy ki tudta hozni az apóst a béketűrésből! Az öreg gyakran gurult méregbe miatta, poharakat vagdosott a falhoz, meg a ruháját is tépte. Meg is ütötte a szél hatvanéves korában, hogy fél fele megbénult, a beszéde is elakadt, és már csak legyintett az ép kezével: mindegy, nekem mindegy!

„Ha nem szólal meg, azonnal elmegyek" — határozta el magát Bene. Kitette az óráját a kis asztalra és öt percet adott a feleségének. Persze csak magában. Ő nem engedte kicsordulni a haragját. Nem akart apósa sorsára jutni.

Letelt az öt perc. Eltette óráját és szó nélkül, ridegen ment el hazulról. Bosszúsan döngette a lábát az utca kövezetéhez, vissza sem tekintett. A váltásnál tért csak magához. Kollégája szavai térítették észhez.

— Mi újság? — kérdezte a társa.

—Szeles idő van, — rándított a válán Bene, aztán beült a volán mellé, de csak úgy fél lábbal ahogy szokott, mikor megvizsgálja a gyújtást, meg a féket. — Mi lenne? — dörmögött magában. Mintha csak azt mondta volna: „Mi lehetne? Miféle újság lehet egyáltalán?"

Miközben az állomáson várakozott, megéhezett. "Csak pár falatot eszem, hogy kibírjam estig" — gondolta és ímmel-ámmal harapott bele a sonkás kenyérbe, amely a táskája fenekén lapult dél óta. „No majd este! Akkor eszem én igazán, mert annyi bizonyos, hogy annak a nőnek aztán van lelke. Ez a hangjából is kitűnt, amilyen sejtelmesen mondta: Maga jó embernek látszik, meg fog engem érteni. Jöjjön el! . .

„Ezegyszer zsivány leszek és hazudni fogok". — határozta el magát Bene. „Hazudni ám, akár a vízfolyás. Azt füllentem az asszonynak, hogy leütöttek . . . Sohasem mondtam, de most majd mondom!„

— Köszönöm, csak idáig kértem! — Szólalt meg az első utasa, és hátrafelé mutatott egy kapualjra.

— Bocsánat! Kicsit túlmentem. — röstelkedett a sofőr.

Jó húsz métert kellett hátrálnia, hogy a megjelölt háznál tegye le a harminc év körüli férfit.

— Sebaj! Mindenkivel előfordul. — mosolygott az utas. Ezzel fizetett és tovább ment.

„Nolám, ez micsoda rendes ember!" — állapította meg Bene. Jó érzés volt arra gondolni, hogy vannak még rendes, megértő emberek a világon. És a szíve tájékán kellemes bizsergést érzett. Annál nagyobb volt a haragja mindazok ellen, akik ezt az elemi fokot még nem érték el.

Azalatt, míg a legközelebbi taxiállomás felé hajtott, teljes részletességgel kigondolta leütttetésének szívet szomorító történetét: „Éjszaka amikor hazaállítok, először is összekócolt hajjal, tántorogva lépek be. Aztán hirtelen ledobom magam az ágyra és úgy maradok egy fél óráig. — Semmi, semmi! Ne izgasd magad! — nyöszörgöm majd, ha kérdezi az asszony, hogy mi történt. — Ugyan, ne mondd, hogy semmi! Hisz látom, — feleli ő és faggatni kezd. Én válasz helyett egy korty teát kérek, merthogy a szám teljesen kiszáradt. Erre ő kiszalad a konyhába és máris hozza a forró teát, amit majd kanalankint megfujkálva töltöget a számba. Erre én lassacskán, csak úgy a fogaim közt kezdem sorolni, mi történt: Várj csak, hadd szedjem össze! . . . Igen, egy férfi szállt be az Alagútnál és arra kifelé, merre is . . . vitette magát. Akkor már sötét volt, meg jó messze is jártunk, amikor egyszercsak villan nekem valami a tükörben. De már késő volt. Éppen rátaposok a fékre, amikor iszonytató ütést érzek itt . . . itt a fejem búbján. De akkora ütést, hogy a beleim meg a vesém is belerezdültek. A sarkamba is belehasított a fájdalom. Többre azután már nem emlékszem. Hát ez volt. — Sehol nem volt egy rendőr? — kérdezi majd az asszony. — Rendőr? Ugyan hova gondolsz? kint az isten háta mögött? Egy lélek sem, nemhogy rendőr . . . "

A sofőr annyira beleélte magát a koholmányba, hogy valósággal izgalomba jött. Szerencsére csendes napja volt, így csaknem teljesen zavartalanul élvezhette kitalálásait.

Egyszer, úgy öt évvel ezelőtt valóban leütötték. Pénzt alig találtak nála, mert aznap is igen gyengécske volt a forgalom. Fejbőre azonban mégis csak fölrepedt, hogy a kórházban kellett összekapcsolni. Feleségének kíméletből nem vallotta be az igazat. Nem akarta, hogy attól kezdve folyton rémeket lásson, mint a legtöbb taxis

felesége, akik minden nap rettegve várják haza a férjüket, s ha csak egy kicsit is késik a váltás, már egészen odavannak a félelemtől. Bene azt füllentette, hogy a garázsban a vasajtó vágódott neki a fejének. Nem figyelt oda és így történt a baleset. Nahát, hallgathatott eleget, hogy miért nem vigyáz jobban. Miért nem néz maga köré, a háta mögé, a feje fölé . . . Akinek gyerekei vannak, annak folytonosan figyelnie kell minden irányban, a háta mögé, a feje fölé, és mindenfelé. Olykor a szemrehányások hallatára, már-már azon a ponton volt, hogy kivallja az igazat. De aztán mégis sikerült visszafognia magát, mert győzött benne a jószívűség, az irgalom. De majd most nem! "Ugyan jószívűség! A hülyeség, az győzött bennem". — állapította meg magában. „Hülyeség, hülyeség, hülyeség!" ismételgette gondolatban, de olyan erővel, hogy csöpp kis híja ki nem mondta. Hiszen magyarázkodhatott volna az utasai előtt, ha puszta véletlenségből kicsúszik a száján: hülyeség! A szótlanul üldögélő, szemmelláthatólag haragban álló házaspár joggal hihette volna, hogy a megjegyzés rájuk vonatkozik.

Bizony nehéz a taxisofőrnek! Alkalmazkodnia kell, folyton csak alkalmazkodni. A szótlan utas mellett szótlannak maradni, a beszédes emberrel szóbaelegyedni, viccein nevetni, bizalmaskodását jó szívvel venni. Még jó, ha tudni lehet, kiben mi lakik.

●

A sonkás kenyér ínycsiklandóan kandikált ki a táskából, mialatt Bene tervezett utolsó fuvarjára várakozott a téren. „Szépen száll le az este. Most már kibirom addig!" — mondotta magában, de már nyitnia is kellett az ajtót, mert minden krémmel megkent, kifestett nő kocogtatott az ablakon. A sofőr, mint akit álmából riasztanak, megdörzsölte a szemét és máris sietett ajtót nyitni a hölgynek.

— Kényszer! — jelentette ki a nő és kényelmesen betelepedett a hátsó ülésre.

— Szóljak a rendőrnek? — kérdezte önkéntelenül Bene, mert mindig felháborította, ha egyes férfiak — rendszerint részegek — annyira kivetkőztek önmagukból, hogy védtelen nőkkel merészkedtek erőszakoskodni.

— Nem akarom! — tiltakozott a nő és pedig olyan hevesen, hogy Bene azon nyomban letett lovagias szándékáról, s már csak az utirány felől próbált érdeklődni.

— Most várjuk meg, hogy ő mit akar, mert érzem, még így hátulról is érzem, hogy a szemével kényszerít, — felelte a nő, amiből a sofőr két dologra következtetett. Először is, ahogy mondani szokás: a hölgy kissé bogaras, másodszor pedig, hogy a „szemmelverő" férfi is velük tart majd, sőt hogy már nem is járhat messze.

Bene jóslata bevált. Alighogy kigondolta mindezt, egy fiatal férfi lépett a kocsijához és illedelmes hangon bekéredzkedett.

— A megértés, kérem . . . Fő a megértés! — kockáztatta meg az oktató szavakat Bene, mert némi atyai türelmetlenséget érzett az ilyen tejfölösképű ifjoncok iránt, akik maguknál korosabb hölgyeket hajkurásznak, még hozzá nem is valami megengedhető eszközökkel. „Szuggerálja, biztosan szuggerálja", — gondolta a sofőr és már a tenyere is viszketett a gondolattól: „Lenne csak a fiam, de bizony lekennék neki egy pofont, és még meg is érdemelné!" — morfondírozott magában. De mint életében annyiszor, most is alaposan mellétogott a helyzet megítélésében.

— A megértés! — vágott vissza az ifjú. — Szép szavak! Megírta azt már Karinthy Frigyes, hogy mi férfiak csupán eszközök vagyunk a nők kezében, — toldotta meg a fiatalember. — A Hűvösvölgybe megyünk, uram!

„Hát igen! Lehet, hogy mindez igaz" — gondolta Bene." Nem tudom még, hogy én is nem egy unatkozó nőt találok-e, aki csak szórakozni akar velem. Akinek csak a férfi kell, vagy még az sem. Esetleg egy hűséges kutya is megjárná, csak éppen elütötte a autóbusz, s most nincs, aki az ürt betöltse. Igen, talán én is csak kutyának kellek, nem másnak."

— A Hűvösvölgybe! — ismételte meg a fiatalember, mert a sofőr nem eszmélt fel azonnal.

Végre elindultak.

Pár perc múlva már szabad területen voltak, mert Bene a megengedett legnagyobb sebességgel hajtott. "Minél előbb meg kell tudnom, mi az igazság!„ — sarkalta magát és szünet nélkül adagolta a gázt.

A gyéren felállított lámpaoszlopok egymásután villantak el mellettük. Szép, tiszta idő volt. A közvilágítás sárgás színét úgy kifehérítette a hold sokezer gyertyányi fényerejével, mint a klórozott mosószer a fehérneműt. A széles úton még az asztalra pergett virágszirmok is tisztán kivehetőkké váltak.

— Hoztál takarót, aranyozott rubintom? — kérdezte a fiatalember.

— No majd a puszta földre ülök! — válaszolta a nő és egy termoszt húzott elő a táskájából. Átnyújtotta a fiatalembernek: — Igyál egy kis rumos teát!

— A rum! . . . — kiáltott fel az ifjú és nevetett. — Ezt adják a katonáknak is ütközet előtt. Növeli a harcképességüket. — mondta és úgy nevetett, mintha sose akarná abbahagyni.

Ekkor egy pofon csattant a hátsó ülésen.

— Nesze — mondta harciasan az asszony. — Az enyémet máris megnövelte, — tette még hozzá és elhúzódott a fiatalembertől. Mindketten sértődötten hallgattak egy jó darabig.

„Hidegvér!" — biztatta magát Bene. — „Csak most őrizd meg a hidegvéredet! Hamarosan végzünk ezzel az átkozott fuvarral."

— Meddig óhajtanak? — akarta kérdezni utasaitól, de nem volt ideje kimondani, mert vagy százötven-kétszáz méterre egymásbaolvadt szerelmes pár bukkant elébük az úton. A fák közül sétáltak ki, s mitsem törődve a várható veszéllyel, nyugodtan keresztülvonultak az úton.

Bene rájuk reflektorozott, de lassítani nem lassított, mert úgy ítélte meg a helyzetet, hogy még éppen el tud siklani mellettük.

E pillanatban azonban váratlan dolog történt. Bene nőutasa hirtelen nagyot sikoltott:

— A férjem! — kiáltotta fülsiketítő hangon. — Álljon meg! — parancsolta a sofőrnek és a nyomaték kedvéért a vállára tette a kezét.

— Megőrültél? — ripakodot rá a fiatalember.— Meg akarsz halni?

— Álljon meg! — kiáltotta mégegyszer a nő és megrántotta a sofőr vállát.

Az újabb kitérésre a sétáló pár valósággal megmerevedett az út közepén.

Bene kétségbeesetten fékezett.

Erre emlékezett még és arra, hogy a szerelmes párnak az utolsó pillanatban még sikerült elugrani a kocsi elől.

●

Mellén arasznyi horzsolással, fején pedig egy bevarrt repedéssel ballagott haza Bene reggel a kórházból. Kábult volt, tagjai sajogtak a fáradtságtól, mintha valaki alaposan összeverte volna. Kimondott fájdalmat azonban csak a mellkasában érzett, s azt is csak olyankor, ha a szokottnál mélyebbet sóhajtott.

Hét óra lehetett, amikor hazaért. Még a lépcsőházban volt, amikor nyílt az ajtó, felesége az előszobában várta.

— Mi történt veled? — kérdezte az asszony elgyötört, rekedtes hangon. — Egész éjszaka nem aludtunk.

Bene szó nélkül lépett be a szobába. Fiai éppen akkor ébredeztek.

Becsukta a hálószoba ajtaját, aztán egy hirtelen fordulattal a székbe huppant és csak nézett maga elé bosszusan, anélkül, hogy egy árva hang elhagyta volna a torkát. A szája is száraz volt, ezért aztán mégúgysem volt kedve beszélni.

A felesége követte őt a szobába és ugyancsak némán állt meg az ajtó közelében.

Bene fölnézett rá egy pillanatra és a nő szeméből kivillanó riadalomtól féken-tartatlan indulat támadt benne.

— Mit nézel? — kiáltotta olyan hangosan, hogy az asszony észrevehetően beleremegett.

Bene fölállt. Az asszony elsápadt és nagyot nyelt.

— Nem vigyáztam, — mondta valamivel halkabban a sofőr. — Nekimentem egy nőnek, érted? Egy hercegnőnek! — emelte fel ismét a hangját, de akkorra már az ökle is összeszorult.

Az asszony szemében mintha valami felismerés lobbant volna lángra: fejét lehajtotta és ijedten hátralépett.

Bene rárontott.

— Megcsaltalak! — üvöltötte és felemelte az öklét. — Nem hallod?

Az asszony ránézett és szigorú tekintettel mérte végig.

— Nézd meg magad a tükörben, aztán beszélj! — parancsolta, majd odalépett a férjéhez és szelíden belekarolt. A toalett asztalkához vezette.

— Nem igaz! — ordított fel a sofőr, amint a képét meglátta s fején a kötést. — Nem igaz! És teljes erejéből belevágott a tükörbe.

D. NAGY ISTVÁN

Diabetes mellitus

Az infúzió teljes három óra hosszat tartott. Mozdulatlanul feküdtem, combjaimban egy-egy injekciós tű. Kifáradtam, izzadtam. A lázam felszökött, a szemem könnyektől csillogott, egyszerre éreztem súlytalannak és óriási tehernek magam. Valami nagy-nagy gyengeség uralkodott el rajtam. Csend mindenütt. Csend. Valaki belépett a kórterembe, egy nővérke volt. Már a hangját is hallottam. Megkérdezte szükségem van-e valamire, mit kívánok? Hirtelen rájöttem, miért vagyok nyugtalan és azt kértem hozzon egy széket és üljön az ágyam mellé: beszélgessünk. Hihetetlenül erős volt bennem a vágy, beszelni egy emberrel, elmondani neki mindent, vállaira rakni ezet az összedőlt világot, rávenni őt, hogy megosszam vele problémáimat.

Kedves volt. Szívesen emlékszem vissza rá. Rövid, barna hajú, huszonegy éves lány, Klára. Vidáman, pajkos-gyerekesen villogó szeme, szerény, tartózkodó mosolya és simogató hangja ide is elkisér. Megnyugodtam, ha láttam feltűnni a folyosó végén, sokkal jobban esett az ebéd, ha ő adta nekem; ha tekintetünk összefonódott melegség borított el és felvillanyozódtam. Este, vacsora után sétálni mentünk, bejártuk a kórház épületét, mindent megmutatott, én pedig magamról meséltem. Ha néha pár óráig elmaradt, nyugtalan lettem, az ablakba ültem és lestem mikor lép be a kapun. Hálás vagyok neki, mert nem hagyott magamra, igyekezett elterelni a gondolataimat, amelyek egyre jobban sokasodtak, sötétté váltak. Minden összekúszálódott bennem. Már-már tiszta gondolataim voltak, különbséget tudtam tenni, de most csaponganak az emlékek, zavarosak az elképzeléseim. Szeretném megtalálni önmagam.

Picasso: Guernica. E látszólagos kavarodásban felismerem a törvényt, a fájdalmat, hirtelen megvilágosodik előttem a szenvedés értelme: azonosulni tudok.

Azután megérkeznek az álmatlan éjszakák is minden átmenet nélkül. Megrohannak a kétségek, de már délelőtt tudom, érzem, hogy hiába próbálok majd elaludni. Megváltozott a helyzetem. Új formámat keresem, hogyan fogok élni ezután: erre gondolok. Hirtelen elszorul a szívem és jó lenne sírni, de már tíz éve nem sírtam. Józan mérlegeléshez kezdek, higgadtan. Nézzük csak... Nem, én nem tudok így kufárkodni! Nekem szükségem van a gondolataimra, szükségem van a hitre! Mióta játszom már a vidám, boldog, kiegyensúlyozott embert! Nem fogadnak be másként az emberek. De nem csinálom tovább! Altatót sem kérek, nem akarok elmenekülni, szembe kell néznem a problémáimmal! Pőrén akarom látni magam, nem teleaggatva apró díszekkel, álarccal, maskarával megrakodva, azt az embert akarom látni, aki a nevem mögé bújt és naponta teszi a dolgát.

Egy éjszaka se tettem fel magamnak a kérdést: miért? Értelmetlen volna, hiábavaló. Csak az örömökről ne kellene lemondani! Sötét van, mindenki alszik már.

Az ajtót figyelem, a kilincsre összpontosítok. Erősen nézem, élesen látom, már csak a kilincset és nő, nő, egyre nagyobb lesz, aztán elhomályosul, eltűnik előlem. Ragondolok valamire ugyanezt tapasztalom.

Emlékszel, milyen boldogok voltunk? Fény-szalagokat fontam a hajadba, ujjaimmal végigsimítottam a szádat, arra gondoltam: fiatal életemben talán ez az örökkevalóság édes pillanata? A hosszú séták alatt, amelyek menekülések voltak inkább önmagamtól s a kamaszkor jellegzetes gondolatai elől, amikor egyszerűen elindultam az úton, ki a városból, mentem, amíg rámborult az éjszaka, míg elfáradtam, aztán leültem egy kilométerkőre s azon nevettem, hogy mit gondolnak most rólam egy-egy tovatűnő autó utasai. Te villództál bennem. Elindultam haza. Már éjfél is elmúlt, amikor megérkeztem. Nem tudta senki hol voltam, megmondanom felesleges lett volna: rajtam ne nevessenek!

Azt mondják, a táj, az erdő sohasem vidám, sohase szomorú, hanem csak mi vetítjük ki érzéseinket a tájra, az erdőre, mert azonosulunk vele, átlényegítjük. Minden vidám volt. Hozzád kapcsolnak életem szép percei. Meg kell válnom Tőled. Várj, nem akarom, hogy szomorú légy! Legyen a homlokod ránctalan, a szemed nevetős, így akarok emlékezni Rád! Nehéz elmondani, mit érzek most. Talán hazudnom kellene valamit, de tudom rájönnél s nekem is fájna, hogy most nem mondtam igazat. Nem akarom, nem szeretném, ha sírnál ezután, velem, hidd el, boldogtalan lennél. Nem nevetek már, mosolyt nem látsz arcomon, örökké mardos a keserűség. Éjszakánként csatangolok a városban és Téged kereslek, de Te már nem vagy sehol, mert Te mindenütt vagy! Nem szerettél hasonlítani senkihez. De a kórházban, amikor fáradtan, türelmetlenül és szomjasan kezembe vettem egy könyvet, felismertelek. Beauvoir: Egy jó házból való úrilány emlékei.

A kis Simone-ban Téged véltelek felfedezni. A Te lázas, nyugtalan életed napjait, örökké villogó barna szemed alaposan megismertem. Nagyon felkavart ez a könyv. Eddig titok voltál és azt hittem megismerhetetlen is, most minden megvilágosodott, boldog voltam. Szinte megbénított ez az érzés, örültem, megdöbbentem: ilyen nagyszerű ember vagy? A gondolatokban vibráló nyugtalanság, elégedettlenség, az ismeretlen utáni vágyakozás, az ember önkontrollozó képessége, ami Simone-ban és benned is megtalálható, ámulatba ejtett. Rájöttem, sokkal többet tanulhatok Tőled, mint gondoltam. Képes vagy rendszerezni, az élet szomorú tetteiben megtalálod az értelmet, a vidámságot.

„Ne légy szomorú!" — mondogattad, kérted és végül parancsoltad. Szívesen engedelmeskedtem volna Neked. Amikor derűtől csillogó leveleimet olvastad, amikor egymásután sokáig nevettél egy-egy modatomon, s láttam arcodon a büszkeséget, majdnem elsírtam magam. Ennyire jól sikerült a játék? Ilyen hitelesen tudtam játszani? Nekem kétszeresen fájt a vidámság, de érted megtettem.

Emlékszel vitáinkra? Hányszor engedtem Neked, Te ezt nem tudod: nagyon féltettelek. Magamtól. Végképp kiszakítsalak magamból vagy keressek szép emlékeket? Nem tudom. Azt sem tudom, hogy tartózkodásod mögött mi rejlik? Nem egyszerűnek láttad a világot, amit elfogadtál azért megdolgoztál. Kemény voltál, kitartó, szívós. Úgy éreztem, nem tépheti el bennünket egymástól semmi. Mi legyőzzük a sorsot. Most, amikor a búcsú szavait keresem, megköszönök mindent: türelmet, szeretetet, megértést. Veled gyakran megfeledkeztem arról a világról, amelyben élek és én is nevettem, megfogtam a kezed, szőttük a terveket és ámulva vettük észre mennyire egyezünk. De már akkor is ott volt sejtjeim mélyén mostani sorsom. Lassan fogyott erőm, rémülten figyeltem, mi következik.

Sokkal több vagy ennél! Nem tudok írni, nem találom a szavakat, lehetetlent kívánok magamtól; egy mentségem van, hogy Téged védlek. Hirtelen azt vettem észre, hogy száz métert se tudok lefutni: kifulladok, a lábaim remegnek. Nagyon gyenge vagyok. Mennyit futkároztam heccből, versenyre kilométereket és a futballpályán mennyit kergettük a labdát, míg be nem esteledett, míg eltűnt a nappal a hegy mögött, egészen addig, amíg nehéz sötét ülepedett a házak közé és meggyulladtak az utcai higanygőz lámpák. Akkor megálltunk, tágranyílt szemmel néztük az égőket egy percig rózsaszínű fényt ontottak s aztán élesen kegyetlen-fehéren szipor-kázni kezdtek. Valamelyikünk búsan hóna alá kapta a focit és megindultunk hazafelé. Egyszer még visszanéztünk, mintha másnap már nem mennénk oda többé.

Az első injekciót vegyes érzésekkel adtam be magamnak. Akaratos kíváncsiság volt bennem; milyen lesz, meg tudom-e tenni? Annyira irtózom az injekciótól, hogy ha filmen láttam, még akkor is elfordultam, lehetetlen volt néznem. A győzelem mámora amit majd érezni fogok, mindent megér, ezzel vigasztaltam, s erősítgettem magam. Elfogódottan fogtam meg a combomat, felcsíptem a bőrt és... megmerevedett a mozdulat a levegőben, de azután egy újabb akarat-hullám következett: nem éreztem semmit. Ügyetlenül fogtam kezembe a fecskendőt és lassan nyomva a dugattyút megtörtént, amitől féltem, rettegtem: beadtam az első injekciót.

Ahogy átolvasom az eddig írtakat, zakatol bennem szüntelenül bennem egy kérdés. Tudom, hogy végeredményben teljesen fölösleges, mert amit megtettem azt nem lehet megnemtörténtté nyilvánítani, hazudni, de. . . .

Arra gondoltam: Nem hiábavaló, amit csinálok? Az egész nincs ekkora jelentőségű! Mi történik? Eltépem ezt a füzetet, nem látta senki, mintha nem is lett volna. De magamat nem csaphatom be! Könnyíteni magamon, másnak az élő beszéd, nekem az írás? Nem, azt hiszem többről van szó. Egy „ilyen" beteg embernek szerettem volna megírni a gondolatait, hogyan változnak, alakulnak, fejlődnek. Milyen szemmel nézi a világot, hogyan barátkozik meg a „gyógyulása: reménytelen" gondolatával. A megváltozott belső világ új szűrőjén keresztül az arcok, az események hogyan tükröződnek? Erről akartam írni. Úgy érzem, most senki sem tudna szeretni. Látom az embereket, elhaladnak mellettem jókedvűen, csillogó szemekkel, valamelyiküket elkísérem egy utcai fordulóig, mással mindig szembe szeretnék kerülni, a pillantását kutatni. Gondoltok-e arra, hogy él mellettetek egy ember, aki úgy szeretne egyszer megérkezni valahová! Akinek jólesne, ha valaki megfogná a kezét és elkísérné egy darabon, kezébe zárva megmutatna egy más világot és a jó meleg tenyerekből elengedné egymás után a reggeleket, az éjszakákat. Gondoltok-e arra, hogy abban az emberben éppen most épül valami új, ismeretlen, hogy mindenért kétszeresen meg kell most küzdenie, mert gyönge még és lassan rakódik le benne a mindennapi élmény, a kudarcok arcpirító forrósága már a gondolatra is előtűnik és alakul, változik, emberré formálódik. Nem gondoltok rá! Nem is haragszom ezért, csak jó volt elgondolni, milyen lenne ez! Furcsán nézek rátok, fordított önmagamból. Felvett álarcom tapogatjátok, örültök, nevettek, ha kell. Csak keresgélek közöttetek, arcokat, szemeket, mozdulatokat látok, azt figyelem, ami közös velem, hogy időben megragadhassam. Kínzó vágyakozás! Kitörni ebből a — talán magam-formálta magányból — kemény falait ledönteni és nevetni, nevetni. Eleinte sokkal jobban vonzódtam az emberekhez. Minden érdekelt, bárkit meghallgattam; menekültem az üres szobából, amely azelőtt barátságos otthonom volt, nem érdekeltek a könyvek, se film, se televízió, ha egyedül foglalkoztam valamivel: hallgatnom kellett. A hall-

gatás gúzsba köti az embert. Hirtelen minden megnő, óriásira, rettenetes és sötét lesz. Nem tiszták ilyenkor a gondolatok, csak azt érzem, hogy nagyon szenvedek. fáj kegyetlenül valami, az egész létezés, a fény, a hangok.

A fal már nem fal volt, de leküzdhetetlen akadály, a függöny erős rács szétszabdalva előttem a kinti világot, a megszokott emberi hangok utálatosakká váltak, mert emlékeztettek s én felejteni akartam. Esténként jártam a város utcáit, idegen emberek arcába mosolyogtam, fiatal kamaszlányok szemébe nevettem s a legboldogabb akkor voltam, ha visszanevettek. Amikor már teljesen néptelen lett a város, nekidőltem egy bérház falának és végigbámultam az utcán; könnyű szél rezegtette a fák leveleit a parkban, egy macska friss iramban futott egy kapuba, mindenütt csend. Homlokom a falnak szorítottam és szerettem volna kinyújtani a kezem, utána nyúlni valaiknek, aki a legjobban teszett aznap este, csillagokat tűzni a legkedvesebb lány hajába és a legszomorúbb ajkára mosolyt varázsolni. De rájöttem, hogy kinyújtott kezem a semmiben keresgél: lehetetlenre vállalkoztam. Csak figyeltem megtört ujjaim végét és szomorúbb lettem, mint voltam. A sírással küszködtem. Szerettem volna huncut manó lenni, jókedvű, játékos: sokáig nevetni, kinevetni a sötétet, az éjszaka butaságát.

Nem tudom, mennyi idő telt el támaszkodva, talán tíz perc, de lehet, hogy egy félóra, nem volt fontos. Lassan megnyugodtam. Behúnytam a szemem s mikor kinyitottam már egy más világot láttam: derűsen csillogót. Fölnéztem az égre, megkerestem a Cassiopeia-t és elmosolyodtam. Ujra megláttam az éjszaka szépségét: rádboruló mélykék palást, ezüst csillagokkal hímzett, puha, bársonyos, úgy érzi az ember most bárhová elküldhetné a gondolatait, megértenék. Azt éreztem: eljutok ahová csak szeretnék, pusztán akarnom kell.

Könnyű vagyok, tiszta és egységes, egy porszem sincs a cipőmön, nem zavar senki: átölelhetem a világot, megcsókolhatom rideg, szomorú arcát, mert lehúnyta szemeit és alszik. Olyan, mint egy pufók kisgyerek.

Aztán dühös lettem az emberekre, nem kötött le a hangjuk, sorsuk sem érdekelt. „Hogy vagy? Beteg vagy még? Mennyire sajnállak!" Az arcukba tudtam volna vágni egy téglát. Szánakoztak. A fene enné meg őket! A gúnyoros mosoly, az egészségesek derűs fölénye izgalomba hozott. Egyszerre meggyűlöltem, aki vigasztalni akart, aki sorsom után érdeklődött. Untam az ismerősöket, más városba mentem, ahol még senki se ismert, barátkozni valakivel, megfogni a kezét és azt színlelni, hogy: mindent tudok, amit Te!

Szabadulni magamtól! Nem fogadtam el, hogy beteg vagyok. Nem igaz! Csak a hosszú, kegyetlen séták után, az erős izommunka miatt, amikor kivert a láz és a gyomrom hánykolódott, amikor patakokban ömlött rólam a víz és megrohant az éhség és valahol az erdőben, vagy a vasúti töltés oldalában voltam, akkor jutott eszembe vakító-fehér kegyetlenül: nem menekülhetsz. Nem akartam beolvadni. Utáltam a cukorbetegek „kasztját" ahová én is tartozom. „Nem szabad, nem szabad." Lázadni akartam, megpróbáltam kitörni, igen tapasztalatlan voltam. Reggel az injekció mindig kijózanított, rájöttem, a látszat csal, mégsem vagyok olyan, mint a többi.

„Kedves Zalabér!

Ugye nem bántódsz meg, ha így szólítalak? Egyszer, mikor csöppség voltam, elvittek nagyon messzire, egy mogorva, ódon kastélyba. Két hétig kellett egy nagy erdőben lakni, képzelheted! Minden rémesen rossz volt körülötem, régi, sötét-gyáva gyerekek,

szigorú nevelők hada, rengeteg szúnyog, sikló. Mint egy elvarázsolt országban. Akkor a vidám színekhez menekültem. Tudod, ott egyetlen vidámnak mondható dolog volt egy kis patak. A színe: zöldes-barnás-szürke. Cukor ebihalak úszkáltak benne, meg falevél. A fű vállamig ért és jó mélyen lehajoltak a mogyoróbokrok. Órákig lehetett vigasztalódni. A patakocska neve Zalabér. Azóta kiszáradt, de mivel egészen apró dolgokra emlékszem, bennem még most is csörgedező, nagy vízként él."

Akkor még harmadikos voltam. Gimnazista. Izgatott, nagy terveket kovácsoló. Azt hiszem csak a kamaszkor képes ennyi lendületet adni az embernek. A feladatok bátor-könnyelmű vállalása átsegít a töprengéseken, a sikerek jóízű mosolyt varázsolnak az arcra, könnyűek a léptek. Jó lenne átmenteni azt a kort. A lázas keresést, a megtalálás, a felfedezés simogató feszültségét, gondolataink még gyerekes ártatlanságát. Most itt ülök és aggódom. Hová tűntél kamaszkor? Mennyivel nehezebb ez a mostani! A híres ifjúkor! Itt ülök és arra gondolok: beteg, beteg vagyok. Figyelem magam, mit érzek? Semmit. Nem fájdalom ez, még nem is beletörődés a megváltoztathatatlanban: félút a kettő között. Kínzó bizonytalanság, hitetlenség, nem is igaz. Fejem fölött lebegnek az évek, keserűen pillantok rájuk. Mit adtatok? Megajándékoztatok az élet értelmével, de el is vettétek azt. Most fulladok, kapkodok, miért vagyok ilyen nyugtalan?

50 ÉV

1917-1967

BOROS SÁNDOR

Új korszak kezdete a kultúra fejlődésében

(A Szovjetunió kultúrális fejlődésének néhány tapasztalatáról)

Itt Moszkvában már minden a közelgő ünnepről beszél. A középületek és lakóházak kimosakodva-megfiatalodva bújnak elő az őket hónapok óta elborító állványerdő alól. A kirakatok, fényreklámok, az utca egész képe már az ünnepet idézi. Az 50 év történetét felidéző fotomontázsok előtt összeverődött csoportok spontán emlékező hangulata, az ünnepi programok közös ízlelgetése a plakátok előtt, az ünnepi ajándékok és ruhák kiválasztásának izgalma az arcokon, az üzletekben, mind azt tanúsítják, hogy az „októberi ünnep" itt nemcsak állami, hanem a szó legigazibb értelmében népi ünnep, a szovjet emberek személyes ügye is, amelyre az előkészületek „kinn" és „benn" egyaránt folynak.

Sőt tulajdonképpen már nemcsak az előkészületek folynak, hanem maga az ünnep is megkezdődött. Hiszen ez az ünnep nemcsak a november 7-én lezajló országos szintű programból áll, hanem elsősorban abból, amit a szovjetország dolgozóinak milliói készítettek hazájuk születésnapjára, s ez az esemény közeledtével egyre nagyobb számban kerül nyilvánosságra, mind jobban megteremtve az ünnep hangulatát. Az egész ország közvéleménye figyelte és üdvözölte a Bratszki gigant: a világ legnagyobb vízierőművének átadását, amely a „NOSZF 50. évfordulója" nevet kapta. Ünnepi ajándékként került átadásra a világ jelenleg legmagasabb építménye, a karcsú osztakinói tv-torony, és kezdődött meg a színes tv műsor sugárzása.

A szovjet kultúra munkásainak jubileumi alkotásai kitöltik az egész év programját. A könyvkiadók, színházak programjában vezető helyen szerepelnek a forradalom-történeti témák. Hónapokon keresztül folytak itt a fővárosban a szövetséges köztársaságok kultúrájának és művészetének ünnepi bemutatói és néhány napja fejeződött be az Orosz Föderatív Köztársaság hivatásos művészeinek és együtteseinek nagysikerű előadásaival. Egyidejűleg folyt országszerte az amatőr csoportok mintegy 10 milliós seregének fesztiválja, melynek döntőjét a tv által biztosított országos nyilvánosság előtt tartották meg a Kongresszusi Palotában. Szinte nem múlik el egyetlen nap sem jelentős kultúrális esemény nélkül. Kiállítások, bemutatók, tudományos konferenciák követik egymást, monográfiák és cikkgyűjtemények megjelenése jelent eseményt, vagy a folyóiratok egy-egy cikke kavarja fel az érdeklődést.

Sokszínű és érdekes a szovjet kultúra széles mezejének ünnepi termése, de minden területen közös vonásként figyelhető meg a félévszázados fejlődés eredményeinek összegezésére való törekvés. Ennek jegyében zajlott le a Szovjet Írók Szövetségének kongresszusa és a művészértelmiség más alkotó szövetségeseinek ünnepi számadásai. Hasonló törekvések figyelhetők meg az elméleti folyóiratokban is, amelyek cikkeiben különböző oldalakról tárják fel a szovjet kultúra eredményeit a legkorszerűbb tudományos vívmányoktól és esztétikai értékektől a hétköznapok életformá-

jának kultúráltságáig terjedő széles skálán. Azt hiszem, hogy ez a törekvés teljesen indokolt, hiszen az 50. évforduló legméltóbb ünneplése a megtett út elemzése, tapasztalatainak felmérése és Október eszméinek következetes megvalósítására irányuló további gyakorlati tennivalók kijelölése.

Ez a hangulat itt most a „levegőben van", és ha most az ünnep kapcsán a szovjet kultúrális életről próbálok rövid áttekintést adni, magam sem tudok kitérni a „jubileumi összegezés" kísérletének csábítása elől.

●

Az elmúlt félévszázad története sokoldalúan igazolja, hogy 1917. októbere után más lett a világ, olyan folyamatok indultak meg és haladtak jelentősen előre, amelyek történelmi kifejlődésükben egy gyökeresen új emberi civilizáció irányába mutatnak. A változások terjedelme és mélysége olyan, hogy belső összefüggéseik keresése és az emberi haladás különböző területeire gyakorolt hatásukon való gondolkodás nemcsak hogy nem válik túlhaladottá magának az eseménynek távolodtával, hanem — ellenkezőleg — az Október által megnyitott történelmi prespektívák reális közelségbe kerülésével válik egyre izgalmasabb és sürgetőbb feladatta.

A kultúra mint társadalmi jelenség történelemalakító szerepének napjainkban tapasztalható rendkívüli megnövekedése, a folyamatban lévő tudományos- technikai forradalom és annak mélyreható szociális következményei, a dolgozó milliók gondolkodásában és magatartásában világszerte végbemenő változások ma különös jelentőséggel teszik fel azt a kérdést, hogy milyen hatást gyakorolt a NOSZF az emberi kultúra fejlődésére, közelebbről és szűkebben: milyen tapasztalatokkal szolgál az első szocialista forradalom eredményeként és annak talaján létrejött szovjet kultúra félévszázados története az egész emberiség kultúrális haladásának alapvető tendenciáira vonatkozóan?

A kultúra sorsáért felelősséget érző ember korunk szellemi fejődésének hatalmas eredményeit és ugyanakkor az egész kultúrát fenyegető veszélyeket látva, felteszi magának a kérdést: mi az emberi kultúra továbbfejlődésének útja, amely humanista hivatásának betöltését biztosítja, mi az összefüggés a forradalom és a kultúra fejlődése között? Erre a kérdésre a választ a NOSZF és a szovjet kultúra fejlődésének tapasztalataiban lehet elsősorban megtalálnunk.

Mi az új a SZU-ban lezajlott kultúrális fejlődésben, melyek azok a tendenciák, amelyek a kultúra egész fejlődésének új perspektívákat adnak? Ennek feltárásához a kultúrális fejlődés szocializmus előtti és szocializmusbeli (vagy: október előtti és október utáni) jellemzőinek összevetésével juthatunk el.

A kultúra egész korábbi fejlődést áthatja az az ellentmondás, hogy az emberi kultúra általános előrehaladásának a fizikai dolgozók széles tömegeinek kultúrálatlansága, elmaradottsága az ára. Az emberiség túlnyomó többsége ki van rekesztve azoknak az értékeknek az élvezetéből és használatából, amelyeknek a kultúrában való objektizálódása éppen az ő mindennapos termelőmunkájának és tapasztalatainak eredményeként vált lehetővé.

A dolgozó tömegek elidegenülése az igazi kultúrális értékektől az antagonisztikus társadalmakban a kultúra fejlődésének olyan jellemző vonása, amely a társadalmak belső struktúrájával és alapvető törvényszerűségével függ össze. A magántulajdonra és antagonisztikus osztályellentétekre épülő társadalmakban a dolgozó töme-

gek elválasztása a kultúra igazi értékeitől, az uralkodó osztályok közvetlen gazdasági és politikai érdeke. Az a haladás, amely ennek ellenére tapasztalható a dolgozó osztályok kultúrális-technikai színvonalában, egyrészt a termelés technikai szükségleteinek következménye, másrészt — elsősorban — a munkásosztály és vele szövetséges demokratikus erők osztályharcának eredménye. Mindezekkel együtt is azonban a dolgozó lakosság túlnyomó többségének műveltségi színvonala jelentősen elmarad, egyrészt a termelés és a kultúra fejlődése által nyújtott lehetőségektől, másrészt a meglévő értékek továbbfejlesztésében való aktív részvételhez szükséges korszerű tevékenységi formák szükségleteitől. A dolgozó tömegeknek a kultúrától való elválasztása az antagonisztikus társadalmakban hatalmas energiatartalékoktól fosztja meg a kultúrális és az egész társadalmi haladást, amennyiben a már létrehozott értékek elsajátításának lehetőségétől megfosztva kirekeszti a lakosság túlnyomó többségét az új értékek aktív alkotásának folyamatából. Az új értékek alkotása, az egész kultúrához való aktív kritikai viszony így csak egy szűk intellektuel réteg számára válik lehetővé, amely azt a polgári társadalomban elfoglalt helyzeténél fogva általában az uralkodó osztályok érdekeinek megfelelően realizálja. A dolgozó lakosság nagy többségének kultúrához való viszonyában a passzív tömegfogyasztás dominál, amelyet az uralkodó osztály saját kultúrájának tömegméretekben terjesztett „értékeihez" való adaptálásra, a tömegek „lelki megdolgozására", szellemi önálóságának aláásására használ fel. Az igazi kultúrális értékek elsajátítása a dolgozó osztályok egyes tagjai számára az antagonisztikus társadalmakban csak az uralkodó osztály szellemi befolyásának leküzdésével, a gazdaságilag kizsákmányoló, politikailag elnyomó és szellemileg elidegenítő, leigázó rendszer felszámolására irányuló aktív osztályharcban lehetséges.

Az antagonisztikus társadalmakban lezajló kultúrális fejlődés tehát képtelen kilépni a kultúra és a dolgozó tömegek elválasztásának, elidegenültségének keretei közül, nem képes egyesíteni a társadalmi haladás két kimeríthetetlen energiaforrását: a dolgozó tömegek élő alkotó energiáit és az emberiség kultúrában objektivált erőit, képességeit. Ez egyben azt is bizonyítja, hogy a termelés-technikai tekintetben legfejlettebb és leggazdagabb antagonisztikus társadalom sem képes biztosítani a dolgozó ember képességeinek kibontakozását, személyiségének gazdag fejlődését. A kultúra és a dolgozó ember elidegenültsége az antagonisztikus társadalmak antihumánus lényegének egyik megnyilvánulása, amelyet semmilyen modernizálással sem tud megszüntetni, mert alapvető társadalmi viszonyaiból egész belső struktúrájából következik.

A szovjet kultúra fejlődésének történelmi jelentősége az emberi kultúrális haladás számára mindenekelőtt az, hogy megmutatta az antagonisztikus társadalmak kultúrális fejlődése során kialakult és magának a kultúrának a fejlődését egyre inkább gátló és eltorzító ellentmondások megoldásának reális útját, először jelenítette meg a kultúrális fejlődésnek azokat az új vonásait, tendenciáit, amelyek végső kifejlődésükben a kultúrális haladás új típusát jellemzik.

E tendenciák a kultúrális élet egyes területein — természetesen — számos konkrét történelmi determinánssal összefonódva és korántsem ellentmondásmentesen jelentkeztek. Így pl. az a körülmény, hogy a szocializmus kultúrája először egy zömében írástudatlan és évszázadokon keresztül intézményesen szellemi sötétségben tartott országban alakult ki, elkerülhetetlenné tette a műveltségi hiányok pótlását, egy hosszú évekre kiterjedő időszakon keresztül. Az egyébként is elmaradott és a sokéves

háborúban még jelentős — részében elpusztított termelési — technikai bázis, a fasizmus elleni háború pusztításai jelentősen nehezítették a kultúrális életnek a szocializmus általános társadalmi, politikai feltételei által leletővé tett fejlődési ütemét. Azok a körülmények, amelyeket a személyi kultusz fogalma alatt foglalunk össze, szintén nem kis mértékben nehezítették, gátolták zavarták a szocialista kultúra új tendenciáinak teljes kibontakozását. Azonban mindezek ellenére a szocialista kultúra SZU-beli fejlődése már az első évtizedekben gigantikus eredményeket produkált. A félévszázada még műveletlen, írástudatlan ország a korszerű tudomány és technika, a haladó humanista irodalom és művészet, a lakosság minden rétegének szellemi fejlődése számára lehetőséget biztosító közoktatás és népművelés hazájává vált.

Ma már azok sem tagadják a SZU érdemeit és szerepét korunk kultúrális fejlődésében, akiket igazán nem lehet szovjet szimpátiával gyanúsítani. Az éppen tíz évvel ezelőtt a fejlett tőkés országok vezető köreiben jelentkező sokk-szerű rádöbbenés a szovjet tudomány és technika színvonalára az első kozmikus objektumok felbocsátásával kapcsolatban, majd az ezt követő vizsgálódások megállapításai: a szovjet közművelődési rendszer hatékonyságának, a tudományos kutatómunka, valamint a lakosság magas kultúrális-technikai színvonalának elismerése és tapasztalatainak a tőkés országok kormányszintjén való tanulmányozása — mindez csak késői felismerése volt a 40 éves kultúrális fejlődés már világszenzációkat produkáló eredményeinek. A polgári szociológusok szeretik úgy beállítani ezt a fejlődést, mint a hiányzó polgári kultúra egyszerű pótlásának, a korszerű ipari társadalom funkcionálásához szükséges kultúrális-technikai színvonal elérésének folyamatát, azaz: mint a kultúra már ismert fejlődési útjának megismétlését, illetve annak korszerű színvonalához való felzárkózást, figyelmen kívül hagyva és tagadva a szovjet kultúra fejlődésének gyökeresen új tendenciáit. Pedig éppen ezek a tendenciák — amelyek az egész félévszázados fejlődésben jelen voltak, de éppen az utolsó évtizedben bontakoznak ki egyre szemmelláthatóbban, egyre érzékelhetőbben — jelentik a szovjet kultúrális tapasztalat legnagyobb értékeit a kultúrális haladás korunk szükségleteinek megfelelő útjainak tanulmányozása számára.

A SZU-ban 50 évvel ezelőtt megindult és jelenleg is folyó szocialista kultúrális forradalmon során a kultúra igazi értékei először váltak reálisan hozzáférhetővé a dolgozó tömegek számára. Hatalmas lendülettel indult meg és folyik jelenleg is a kultúrában objektivált emberi erők és képességek széleskörű elsajátítása a munka emberei számára. Bár egy nép kultúrális színvonalában bekövetkezett minőségi változások jellemzésére önmagában nem elég egyik vagy másik statisztikai adat, mégis ezek az adatok utalnak a kultúra és a dolgozó emberek között létrejött új kapcsolatok néhány vonására. Az írást-olvasást, minden további művelődés első előfeltételét a forradalom előtti 28,4 %-kal szemben a lakosság 93.5 %-a sajátította el. A 7 osztályos általánost, és annál magasabb iskolát 84.5 millió ember végezte el, ami azt jelenti, hogy az aktív dolgozó lakosság 56,4 %-a általános, közép vagy főiskolai végzettséggel rendelkezik. Jelenleg mintegy 9 millió dolgozó tanul esti és levelező tagozatokon, 14 millió vesz részt szakmai alap- vagy továbbképzésben. 2 millióan látogatgatják a kultúra esti egyetemeit. A szovjet könyvtáraknak 100 millió beiratkozott olvasója van, művelődési intézmények és társadalmi szervezetek művészeti csoportjaiban 95 millióan tanulmányozzák aktívan a különböző művészeteket.

A szovjet kultúrális fejlődés azt mutatja, hogy döntő lépés történt a dolgozó emberek kultúrális elzártságának, elidegenültségének leküzdése útján. Az elsajátítás

rendkívüli méreteiben kifejeződő tömegaktivitás mellett elsősorban annak jelentőségét kell hangsúlyoznunk, hogy a dolgozó tömegek ebben a folyamatban tartalmilag a kultúra igazi értékeit sajátítják el, a klasszikus örökséget, a szocialista kultúra és a külföld korszerű, humanista alkotásait. A folyamat eredményeként fokozatosan csökken a társadalom kultúrális haladása és a dolgozó tömegek kultúrális technikai színvonala közötti szakadás, az egyes dolgozó ember műveltsége egyre inkább követi a kultúra általános fejlődését, minden dolgozó ember részesülhet a kultúrális fejlődés eredményeiben.

Az elsajátítás új lehetőségei és formái egyrészről, a kultúra uj tartalmi jegyei másrészről azt eredményezik, hogy a szocialista kultúra értékei egyre aktívabb hatást gyakorolnak a dolgozó emberek mindennapi tevékenységére: termelő munkájára, közéleti-politikai tevékenységére, szabadidejének eltöltésére, személyes kapcsolataira, egész életmódjára. A kultúra és a tömegek közötti ellentmondás, amelyet a burzsoá teoretikusok arisztokratikus koncepciói olyan nagy előszeretettel abszolutizálnak valamilyen örök antagonizmussá, a szocializmus talaján, a szovjet tapasztalatok alapján úgy oldódik meg, hogy a dolgozók egyre szélesebb rétegei nemcsak befogadják, hanem mindennapi tevékenységükben mind aktívabban fel is használják a kultúra értékeit, a megoldás iránya tehát: a tömegek kultúrája munkában, magatartásban, életmódban. Ezzel eddig elképzelhetetlen perspektívák nyílnak meg a kultúra társadalmi szerepe előtt is. Ha a kultúra nem csupán privilegizált intellektuellek szűk rétegének szubjektív tevékenységében nyer életet, hanem mind szélesebb dolgozó tömegek mindennapi munkájában, akkor érdekeik megvalósításának, a társadalmi haladás meggyorsításának egyre hatékonyabb és jelentősebb tényezőjévé válik. Nem kevésbé fontos e tapasztalat másik aspektusa sem, az ugyanis, hogy a kultúra aktív elsajátítása a dolgozó tömegek által nem lehetséges a társadalmi átalakító tevékenységtől elszigetelve, mert annak szükségletei ösztönzik ezt a folyamatot, és az alkalmazás képessége, ami a kultúrának az ismeretteknél nem kevésbé fontos eleme, csak a gyakorlat folyamatában sajátítható el. A dolgozók kultúrális felemelése tehát nem valami steril „kultúrális-felvilágosító", elvont pedagógiai munka eredményeként valósulhat meg, hanem az osztályharcba, a szocialista építés politikai, termelési kultúrális feladatainak megoldásába való aktív bekapcsolódásuk révén.

A szocializmus társadalmi, politikai körülményei lehetővé és szükségessé teszik, hogy a dolgozó ember nemcsak a kultúrális értékek passzív fogyasztói, hanem aktív felhasználója legyen, öntevékenyen-kritikusan választva ki azokat az ismereteket, amelyek tevékenységének eredményességét leghatékonyabban mozdíthatják elő.

Fenti folyamatok eredményeként kibontakozik a kultúra és a dolgozó ember kapcsolatának, kölcsönhatásának egy további új oldala is. A kultúrális, technikai színvonal általános emelkedése, az aktív termelési-közéleti tevékenység során szerzett tapasztalatok, a szabad idő növelése és a termelési-technikai feltételek fejlődése következtében a dolgozó lakosság egyre növekvő része kapcsolódik be aktívan a kultúra továbbfejlesztésébe, a kultúrális értékek alkotásaiba is. A SZU népgazdaságában foglalkoztatott szakemberek száma 1941. és 1966. között 2,4 millió főről 7,7 millióra emelkedett. Különösen erőteljes volt a szakemberek kiképzésének és munkába állításának üteme az utóbbi évtizedben. Az összes szakemberek 37,6 %-a 30 éven, 72,4 %-a pedig 40 éven aluli. Rendkívüli ütemben növekszik a tudományos kutató munkával foglalkozó dolgozók száma. Míg 1914-ben a mai SZU területén összesen 11,6 ezer tudományos kutató dolgozott, addig 1966-ban 712,4 ezer, s számuk csak 1960

és 1967. között több mint kétszszeresére emelkedett. A termelő üzemekben 1966-ban több mint 4 millió ésszerűsítési javaslatot nyújtottak be a dolgozók, s ebből 2,8 milliót bevezettek.

A SZU kultúrális fejlődésének tapasztalatai egyértelműen tanúsítják, hogy a kultúra és a dolgozó tömegek elidegenültségének leküzdésére döntő lépések történtek a szocialista kultúrális forradalom során. A dolgozók érdeklődése, látóköre, szellemi szükségletei, kultúrális aktivitása nagy fejlődésen ment keresztül az elmúlt 50. évben. Ennek a fejlődésnek az alapját a kiindulópontját azok a társadalmi, politikai viszonyok képezték, amelyeket a NOSZF hozott létre. Csak a szocialista társadalmi viszonyok talaján vált lehetővé a kultúrális értékek minden dolgozó számára hozzáférhető tétele, az aktív társadalom alakító tevékenységbe, a kultúra aktív elsajátításába és továbbfejlesztésébe való bekapcsolódási lehetőségének a biztosítása.

A szocialista kultúrális forradalom a SZU-ban még nem fejeződött be. A NOSZF által megnyitott lehetőségek realizálása és a megindult folyamatok kiteljesedése még folyamatban van, és számos más társadalmi probléma megoldásával függ össze. De ha a fejlődés mai problémáinak megoldása még további kitartó munkát, a konkrét utak és formák türelmetlen keresését, és kipróbálását is igényli, ma 50 év múltán már teljes világossággal rajzolódnak ki azok a tendenciák, amelyek a kommunista társadalom új típusú kultúrális haladását jellemzik, a személyiség sokoldalú fejlődését igénylik és teszik lehetővé, az ember szellemi szabadságának kibontakozását eredményezik. Ezek a tendenciák először a NOSZF eredményeként és annak talaján létrejött szovjet kultúrában jelentek meg, előlegezve a nemzetközi méretekben kibontakozó szocialista kultúra néhány általános vonását.

Most, amikor a NOSZF. 50. évfordulójának előestéjén a félévszázados fejlődés eredményeinek sokoldalú értékelése folyik, a marxizmus-leninizmus igazságának és mélyen humanista lényegének történelmi igazolását nyújtják azok a tapasztalatok, amelyek azt mutatják, hogy az ember szellemi felszabadulása, az emberiség kultúrális haladásának új korszaka felé is az Orosz Október nyitotta meg az utat.

Moszkva.

SZABÓ BÉLA

Magyar internacionalisták a szovjet hatalom védelmében (1917—1922)

A végtelen időben az évek jelzik annak múlását s évszámokhoz kötődik az emberiség életét őrző történelem. A történelmi évszámok zöme elvész az ismeretlenben, de hosszú századokra fennmaradnak azok, amelyek egy kor gondolatvilágát, harcait, eredményeit fejezik ki. Nekünk magyaroknak 1514 Dózsa parasztháborúját jelenti és 1848—49 a nemzeti függetlenségért és polgári haladásért folytatott küzdelmünk szimbólumává vált.

1917 az egész emberiség számára elválaszthatatlanul és örök időkre egybeforrt a Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelmével. E történelmi győzelemre ötven év után is büszkeséggel és örömmel tekintenek a dolgozó száz és számilliók, reményt kelt ma is az elnyomottakban és gyűlölettel veszik körül a kizsákmányolók ezrei, de a nagy történelmi tettekhez méltón senkinek sem közömbös. Az elmúlt ötven év megérlelte a forradalom magvetését. Azok a mélyreható változások, melyek 1917 óta az egész emberiség fejlődésében, annak hatására végbementek: a szocialista világrendszer létrejötte, a szocialista társadalom gazdasági, kulturális eredményei igazolták ,hogy Október valóban egy új korszak kezdetét jelentette és egy új korba, a szocializmus, kommunizmus korába léptünk.

Küzdelmekben, eredményekben gazdag ötven év után a nagy idők nagy tanúira, a résztvevőkre emlékezünk.

A vér és tűz szimbolizálhatná leghűbben a kezdet időszakát. A pétervári győzelmet négy, vérben, szenvedésben, tűzben és pusztulásban teli év követte — a polgárháború évei. Égő városok és falvak házai, tömegsírok, megkínzott milliók hirdették, hogy a régi rend, a megsebzett imperializmus nem nyugszik bele vereségébe.

1918-ban az antant hatalmak hadihajói hasították az orosz tengerek vizeit északon és délen, keleten és nyugaton. Tizennégy állam imperialistái zsoldosokat, katonaruhába bújtatott, megfélemlített és félrevezetett munkásokat és parasztokat raktak partra az orosz földön, hogy eltiporják a szovjetek hatalmát. Fehér kozákok lovas bandái száguldoztak a végtelen pusztán a halált idézve. Mensevikiek, esszerek, junkerek és anarchisták találkoztak a gyűlöletben. A cár tábornokai újra kibontották a „szent Oroszország" zászlaját és puskatussal, szuronnyal, golyóval tanították a parasztot a régi félelemre.

1918 nyarára az angol, amerikai, francia és japán intervenciósok kezébe kerültek a Balti-, a Fekete-tenger és a Csendes óceán kikötői. Intervenciós csapatok menetelnek Murmanszk, Arhangelszk, Odessza, Szevasztopol, Vlagyivosztok utcáin. A német Gyenikin és Krasznov tábornok fehér kozákjai uralták a Don, a Kubán és Dél-Volga vidékét. Az angolok által támogatott fehér gárdisták kezébe került Kaukázus és Tur-

kesztán. A csehszlovák burzsuázia húszmillió rubelért eladta az imperializmusnak a csehszlovák légió katonáit. A cseh légió lázadása úgyszólván egyetlen éjszaka alatt az imperialisták kezére juttatta a Volgától Vlagyivosztokig húzódó transszibériai-vasútvonalat, Szibéria ütőerét és ezzel a Volga, Ural-vidék és Szibéria is a fehérek kezébe került. A nagy Oroszország nyolctized része az ellenforradalmárok ellenőrzése alatt állt 1918 nyarán. Az ellenforradalmat a közös gyűlölet fogta össze és koncentrált támadást készített elő a forradalom bölcsője, Pétervár s a forradalom székhelye, Moszkva ellen. Egyetlen cél lebegett előttük, megsemmisíteni a forradalom vezető erejét a Bolsevik Pártot, rabságba dönteni a felszabadított milliókat, hogy újra élet és halál, kenyér és szabadság urai lehessenek.

Zord idők következtek. Élet vagy halál? ? — ez volt a kérdés.

A Lenin vezette Bolsevik Párt harcba hívta Oroszország munkásait és parasztjait, hogy megvédjék életüket, kivívott szabadságukat, a munkások—parasztok hatalmát: a jövőt. A Párt hívó szavára új sereg született, a munkások—parasztok Vörös Hadserege. Nem pompázott fényes egyenruhákban, szürke, egyszerű proletár sereg volt. Felszerelése, fegyverzete, ellátása, elmaradt az antant csapatoké mögött, de támogatta a nép, az ő ügyük volt az igaz és szívük, hitük legyőzhetetlenné tette őket. A túlerővel szemben felvették a harcot.

1918 nyarán még csak 450 ezer fő volt a Vörös Hadsereg létszáma. 1919 tavaszán másfélmillió, 1920 nyarán több mint hárommillió és 1921-ben mintegy ötmillió katona harcolt a Vörös Hadsereg soraiban. 1918-ban 25 ezer kommunista, 1919 elején újabb 25 ezer kommunista, 60 ezer szakszervezeti vezető, több tízezer komszomolista jelentkezett önként e hadsereg soraiba. Összefogott a nép a győzelemért. Négy hosszú

ДЕКРЕТЪ О ЗЕМЛѢ

Съѣзда Совѣтовъ Рабоч. и Солдат. Депутатовъ.

(Принятъ на засѣданіе 26-го октября въ 2 часа ночи).

1) Помѣщичья собственность на землю отмѣняется немедленно безъ всякаго выкупа.

2) Помѣщичьи имѣнія, равно какъ всѣ земли удѣльныя, монастырскія, церковныя со всѣмъ ихъ живымъ и мертвымъ инвентаремъ, усадебными постройками и всѣми принадлежностями переходятъ в распоряженіе волостныхъ земельныхъ Комитетовъ и уѣздныхъ Совѣтовъ Крестьянскихъ Депутатовъ впредь до Учредительнаго Собранія.

3) Какой бы то ни былъ порча конфискуемаго имущества, принадлежащаго отнынѣ всему народу, объявляется тяжкимъ преступленіемъ, карающимъ революціоннымъ судомъ. Уѣздные Совѣты Крестьянскихъ Депутатовъ принимаютъ всѣ необходимыя мѣры для со-

év küzdelmei következtek. Az áldozat, amit hoztak nem volt hiábavaló. 1918-ban megállították az intervenció előretörését, 1919-ben kivédték Kolcsak keleti, Gyenikin déli, Jugyenics nyugati és Miller északi koncentrált támadását. 1919 tele és 1920 tavasza meghozta a győzelmet. Döntő vereséget mértek Kolcsakra, megsemmisítették a szibériai ellenforradalmat. Szétzúzták Jugyenics és Gyenikin hadseregét. 1920-ban felvették a küzdelmet az újabb támadókkal, a lengyel urakkal és Vrangellel szemben és 1921-re minden fronton döntő győzelmet aratott a proletár hadsereg. 1922-ben a Csendes óceánnál a japán imperialisták szétzúzásával véget értek a csaták.

Sok százezer fiatal életet áldozott fel az orosz nép a győzelemért, a legjobbak életét. Nincsenek statisztikai kimutatások, a front és a hátország véres veszteségei egybeolvadnak. Egyedül a Bolsevik Pártnak több mint ötvenezer tagja halt hősi halált ebben a küzdelemben. Az orosz nép mellett résztvett a történelmi harcokban, a proletár nemzetköziséghez híven a Szovjetúnió soknemzetiségű népe, a cári Oroszországban élő hadifoglyok tízezrei és az intervenciós csapatok forradalmár hősei. Tetté vált a jelszó: „Világ proletárjai egyesüljetek!"

Ebben a nemzetközi seregben ott találjuk az elsők között a mi népünk fiait, a magyarokat.

A forradalom idején a központi hatalmak kétmillió hadifogoly katonájából félmillió magyar hadifogoly élt a cári Oroszországban. A burzsoázia nemzetközisége és osztály-szolidaritása a hadifogoly táborokban is érvényesült. A tisztek jobb ellátást, rangjuknak megfelelően havonta fizetést kaptak, tisztiszolgát tarthattak — a fogságban is munka nélkül, mint „urak" éltek. A barakokkban összezsúfolt legénységet tizedelte a nyomor, a flecktífusz, a skorbut. Több mint négyszázezren haltak meg így hadifogoly táborokban. De még e nyomort sem adták ingyen. Az orosz burzsoázia a mezőgazdaságban, a bányákban, az erdőirtásoknál, vasútépítéseknél zsákmányolta ki sok százezer hadifogoly fizikai erejét. A magyar hadifoglyok életközelségbe kerültek az orosz dolgozókkal. A tarjáni bányász, a nógrádi paraszt, a magyar proletár közvetlen tapasztalatból tanulhatta meg a marxizmus nagy igazságát, hogy a proletároknak egyetlen és közös ellensége van ,a saját kizsákmányolója. A burzsoá és proletár viszony felismerésének nagy iskoláivá váltak a hadifogoly-táborok.

Ennek tudatosításában jelentős szerepük volt a táborban működő pártvezéreknek

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom nemcsak az orosz nép számára hozott békét, földet, szabadságot. Megnyíltak a táborok kapui és az elnyomott, lenézett rab szabad emberré lett. Midőn a fiatal szovjet állam veszélybe került és fegyvert fogott az orosz nép, a volt hadifoglyok közül nagyon sokan tudták hol a helyük.

Mintegy kettőszázezerre tehető azoknak az Oroszországban élő külföldieknek a száma, akik fegyvert ragadtak a forradalom védelmére a polgárháború idején. Lenin és Kun Béla elvtársak 1919. április 28-án felhívással fordultak a Vörös Hadseregben harcoló magyar internacionalistákhoz. E felhívásban olvasható az első adat a magyarok létszámára vonatkozóan: „Ti huszonötezren Turkesztánban, ti százezren Szibériában" — írja a felhívás. Százhuszonötezerre tehető tehát a Vörös Hadseregben harcoló magyarok száma. A szovjet hadtörténészek legújabb kutatásai megerősítik ezt az adatot. I. Matvajev a Vörös Hadsereg nemzetközi osztagaiban küzdő magyarok számát, levéltári kutatások alapján „mintegy százezerre" teszi nem számítva a partizánmozgalom harcosait. A magyarok létszáma jelentősen meghaladta az egyéb nemzetekből toborzott internacionalisták számát. A szovjet források negyvenezer kínai, harmincezer délszláv (szerb, horvát, szlovén, macedon, montenegrói), több ezer lengyel, csehszlovák, koreai, sok német és osztrák hazafi részvételéről emlékez-

nek meg. Még jelentősebbé válik a magyar internacionalisták részvétele a világtörténelmi jelentőségű küzdelemben, ha a magyarság létszámához viszonyítjuk az adatokat. E szerint minden századik magyar, minden huszonötödik felnőtt magyar férfi, illetve minden ötödik magyar hadifogoly a Vörös Hadsereg katonájaként harcolt a polgárháború idején a szovjet hatalom védelmében.

A magyar internacionalisták harca népünk legnagyobb forradalmi tettei közé tartozik. Részvételük nagyságát; a magyar munkásoknak és parasztoknak a szocializmus és az internacionalizmus melletti tömeges hitvallását a magyar történelem nagy forradalmi harcaival történő összehasonlítással emelhetjük ki a legjobban. Rákóczi kuruc seregének legnagyobb élelmezési létszáma százezer főt tett ki. 1848—49-es szabadságharcunkban a honvédsereg legnagyobb létszáma százhatvanezer fő körül mozgott és ugyanennyire tehető 1919-ben a magyar Vörös Hadsereg soraiban küzdő vörös katonák száma. Ezek az összehasonlítások is bizonyítják, hogy a szocialista forradalom védelmében a magyar munkás a proletárnacionalizmushoz híven a saját ügyét látta.

E számok tükrében válnak érthetővé a szovjet történelmi munkáknak a magyarokkal kapcsolatos kiemelései. „A nemzetközi alakulatok központja Omszk lett, szervezői pedig magyar kommunisták élükön Ligeti Károllyal, a nagyszerű bolsevikkal". Vagy: „a nemzetközi partizán osztagok megalakítását a tomszki szovjet kezdeményezte... 1918—22 között mintegy harminc nemzetközi, főleg magyar partizán század. zászlóalj védelmezte hősiesen az Októberi Forradalom vívmányait Szibériában és a Távol-Keleten." A III. Internacionálé nemzetközi hadosztálya az Omszkban megalakult nemzetközi dandár és a Szovjetunió legkülönbözőbb területein megalakult nemzetközi ezredek szervezői és tagjai a szovjet források szerint „elsősorban magyarok voltak". Ezred- és osztagparancsnokként említik meg a források Müller Armad,

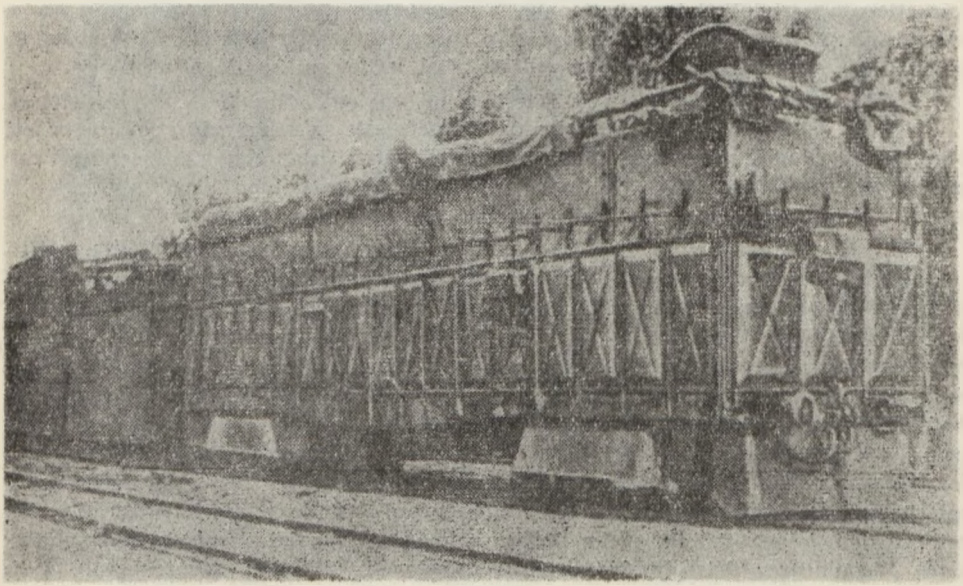

Szabó Ferenc, Káplán Zsigmond, Horváth Imre, Natik János, Varga Gyula, Varga István, Münich Ferenc, Vienermann Lajos, Szabó Sándor, Gavró Lajos, Dömök József, Zalka Máté és még sok másnak a nevét.

A magyar internacionalisták már a nagy október forradalmi harcaiban is részt vettek. A Kreml falánál a hősök temetőjében magyarok is nyugszanak. Az elsők között vették fel a harcot Szibériában az ellenforradalmi túlerővel szemben; hetekig védték a Bajkál körvasutat; emléküket őrzi a magyarok gázlója, ahol az utolsó emberig kitartottak, s ott találjuk őket a végtelen tajga partizánjai sorában. Küzdöttek Kolcsak, Gyenikin, Krasznov, Jugyenics ellen. A legendás hős Csapajev hadosztályában éppúgy voltak internacionalista magyar lovasezredek, mint Bugyonij marsall lovas hadseregében. A főparancsnok Frunze őrzászlóaljában, mint a legmegbízhatóbbak éppúgy helytálltak, mint a forradalom vezére Lenin elvtárs személyét védő testőrségben. Látták hősi harcukat a Kaukázus bércei, Turkesztán homoksivatagai, Ukrajna pusztái és az Ural, Szibéria végtelen fenyőrengetegei.

Résztvettek az illegális kommunista mozgalmakban a Kolcsak uralma alatt sínylődő Szibériában. Omszk, Tomszk, Krasznojarszk, Habarovszk, Irkutszk városokban voltak a legjelentősebb megmozdulások, hol ma is kegyelettel őrzik a mártírhalált halt internacionalisták emlékét.

Az érdekesség kedvéért csak egy esetet, tán nem is a legjelentősebbet szeretném bemutatni az Októberi Központ Állami Levéltár anyaga alapján. Bennünket nógrádiakat különösen érdekel, hiszen testvér megyénk Kamerovó területén történt. 1919 tavaszán a kamerovói kerülethez tartozó kolcsuginói (Ma Leninszk Kuznyeckij) bányában robbant ki félelmetes Kolcsak-uralom elleni felkelés. A bányákban több német, osztrák és több mint hatszáz magyar hadifogoly dolgozott. A Kolcsak kormány rendőrségének osztályvezetője így ír erről a felkelésről: „Kolcsugino községben munkásfelkelés zajlott le, a helyőrség egy része átállt a felkelők oldalára. A helyőrség parancsnokát és több tisztjét megölték. A munkásokhoz csatlakoztak a foglyok és velük együtt támadták meg a helyőrséget. Az orosz bányászok és katonák mellett a magyarok vettek legtevékenyebben részt e felkelésben". Megőrizték az adatok a magyarok vezetőinek nevét is: Kovács Burek János, Pósztor Károly, Molnár János, Dénes József, Nagy Dezső és Rajszki. Kolcsak katonái leverték a felkelést és öt-hatszáz hazafit lőttek agyon az orosz bányászok és a külföldi elvtársak közül. A Kamerovói Területi Pártarchívum megőrizte R. Nyevilevszkij kozák százados jelentését e véres napokról. Jelentésében elismerte: „Jómagam április 9-én Bulancev ezredes parancsa értelmében hét magyar foglyot lőttem agyon, akik résztvettek e felkelésben. Közülük csak egynek a nevére emlékszem Rajszkiéra."

A kolcsuginói felkelés csak kiragadott példa. A forradalmi hűségüket, bátorságukat, internacionalista öntudatukat bizonyítják hősi tetteik. A visszaemlékezések, a hadijelentések, tudósítások megőrizték ezeket.

Az internacinalisták politikai jelentőségét Lenin elvtárs emelte ki 1918 augusztusi beszédében: „Most megvalósul a különböző nemzetek forradalmárainak szövetsége, melyről a legjobbak álmodoztak, a munkások igazi szövetsége, nem pedig az intellektuel álmodozóké."

A magyarok harcáról így írt Szergej Lázó a nagy partizánvezér, akit az ellenforradalmárok egy mozdony kazánjában elevenen égettek el: „Jól harcolnak a nemzetköziek. Túlnyomó többségük magyar (80—85%). Mindnyájan mint volt katonák harci tapasztalattal rendelkeznek. A harcban lelkesek, lendületesen küzdenek,

hűek a forradalomhoz". Bugyonij marsall így emeli ki az internacionalistákat: „Látják ezeket az internacionalistákat? Igazi forradalmárok..." A nemzetközi ezredek önfeláldozó bátorságáról tanúskodnak kitüntetéseik. A III. Nemzetközi lövészezred a forradalom odaadó szolgalatával Gavró Gyula ezredparancsnoksága alatt a Vörös Zászló kitüntetést érdemelte ki. Frunze főparancsnok írta alá 1920. június 22-én azt a parancsot, melyben a Varga parancsnoksága alatt küzdő I. Turkesztáni Nemzetközi Ezredek „azokért a különleges érdemekért és hőstettekért, melyek a munkás—paraszt Oroszországnak a fehér ellenforradalom ellen vivott harcában Turkesztán területén az internacionalisták nevéhez fűződnek, a turkesztáni Front forradalmi katonai tanácsa a turkesztáni nemzetközi lövészezrednek a legmagasabb forradalmi katonai kitüntetést, a Vörös Zászló-rendet adományozza." Ide kívánkozik a 216. nemzetközi lövészezred parancsnokának 1919. II. 19. 13 óra 10 perckor kelt jelentéséből a következő: „Jelentem, hogy Bergyaseva községet hét órás harc után bevettük . . . A harc energikusan és bátran, a legnagyobb rendben folyt le. A kozákok visszavonulását elősegítette, hogy a magyarok kitartóan, lendületesen támadtak, bár tüzérségük nem volt . . . Aláírások: Varga a 216. lövészezred parancsnoka I. Zsidorszki politikai biztos."

Az elismerés, kitüntetés sok esetét sorolhatnám, azonban hely hiánya miatt csak még egyet emelek ki. A Dagesztáni Köztársaság Központi Archívuma őrzi az asztraháni front parancsnokságának jelentését a dagesztáni harcokról, 1918-ban e területen egy főleg magyarokból álló, nemzetközi ezred is harcolt. A jelentésben így méltatják az ezred harcait. „A magyarok szívesen és hősiesen harcolnak... Rendkívül sok alkalommal visszaverték az ellenséget, halált osztogató géppuska és tüzérségi tüzük

segítségével." A Petrovszk és Mahalacska védelméről szóló harcokról ezt olvashatjuk: „A haditanács, mint a legtapasztaltabb és legharcképesebb szovjet egységnek a magyar osztagnak a legveszélyesebb arcvonalszakaszt jelölte ki védelemre... A magyarok úgy harcoltak, mint az ördögök. Képtelen volt az ellenség áttörni a magyarok állásan. Midőn az ellenség nyomására más szovjet egységek visszavonultak, a visszavonulást a magyarok tüzérségük lövegeinek tüzével fedezték. Tíz löveg szünet nélkül vezette a tüzet. Azt a huszonhét magyar kommunista tüzért, akik a legutolsó lövedékig kitartottak ágyújuk mellett Bicsehorov fehér bandái a Molokanka halúzem mellett állati kegyetlenséggel élve temették el." Ma Mahacskalában hatalmas emlékmű őrzi annak a nyolcvan magyar mártírnak emlékét, akiket e harcok után a fehérek kivégeztek. A mahalacskai emlékmű nem az egyetlen, a Szovjetúnió népei emlékművekkel, emléktáblákkal emlékeznek a magyar internacionalistákra, őrzik és példaként állítják az ifjúság elé a magyar internacionalista hősöket és mártírokat is.

A szovjet hatalomért harcoló internacionalista nemzetközi ezredek névtelen katonáinak sorában ott voltak — és nem kis számban — a mi megyénk legjobbjai a nógrádi internacionalisták is. Megyénk fiataljait zömmel a 10., a 16. honvéd és a 25., a 60. közös gyalogezred katonáiként és népfelkelőiként vitték el az I. világháborúba. E gyalogezredek hosszú ideig az orosz fronton harcoltak és így az 1914 őszi galíciai, az 1915-ös przemysli és az 1916-os Brussilov áttörésnél tömegével kerültek hadifogságba. Részesei lettek ők is a hadifogoly sorsnak, tömegesen csatlakoztak a forradalomhoz és léptek a Vörös Hadsereg soraiba. A Megyei Pártbizottság Archívuma és a Megyei Munkásmozgalmi Múzeum anyagát tanulmányozva megállapítható, hogy még 50 év után is 97 olyan veterán él, illetve az elmúlt években élt köztünk, akik részt vettek e történelmi küzdelemben. Sajnos rendszeres kutatómunka nem folyt ebben az irányban. Az idősebbekkel elbeszélgetve azonban még ma is újabb és újabb szemtanúkra, résztvevőkre bukkanunk. E megemlékezés keretei nem teszik lehetővé, hogy ezt az anyagot feldolgozva emléket állítsunk a résztvevőknek. Nehéz és küzdelmes élet részesei voltak mindannyian. Sokan közülük részt vettek a Tanácsköztársaság hősi harcaiban is, védelmezve a proletárhatalmat itthon. A Tanácsköztársaság bukása után megjárták a börtönöket, az internáló táborokat és 25 évig üldözés, megfigyelés és hallgatás jutott osztályrészekül. A felszabadulás után a személyi kultusz éveiben sem kerültek előtérbe a Bakonyi Lajosok, Böjtös Sándorok, a Farkas Istvánok, Turiczki Jánosok, Buga Andrások, a Bahoti Pálok, a Varga Istvánok, Szabó Istvánok.

Az elmúlt években kezdődött meg országosan a rendszeres kutatómunka és kerültek előtérbe. Életükből nemcsak mindnyájunk számára példaképként állítható emberi sorsok bontakoztak ki, hanem a valóság éltető levegőjét adták a korral foglalkozónak. Mily szépen bontakozik ki a forradalmi háttér például idős Gyuris Ferenc elbeszéléséből, aki nem is tartja magát vöröskatonának. Kazán városában érte a forradalom. Elbeszéli, hogy az orosz ezredek hogyan álltak a szovjetek mellé és utcai harcokkal hogyan tisztították meg a várost a junkerektől. A győzelem után a bolsevikok közölték a foglyokkal, hogy mostantól kezdve szabad emberek. Érdekessége elbeszélésének, hogy a győztes parasztkatonák fegyvereikkel, ágyúikkal elhagyták a várost és mentek haza a falvakba, végrehajtani a földosztást. A katonaság nélkül maradt várost ekkor támadták meg a junkerek 900 felfegyverzett junkert fenyegette a várost. A szovjet a felszabadított hadifoglyokat is felhívta a város védelmére, akik, köztük ők is, fegyvert fogtak és megvédték a várost. Fazekas Sándor, akit Pétervárott ért a forradalom, emberi közelségbe hozza a februári forradalmat, pl. az-

zal, hogy egy rendőr köpönyegforgatásán keresztül mutatja be. „A policej, aki a forradalom előtt mindenható úr volt — még a tejet is a kanálisba öntette — szelíd lett, és ő újságolta, hogy a cár arcképét ledobálták, szemeit kiszúrták." Látta Kun Bélát az első pityeri ezred katonájaként, harcolt az Uralban, gépfegyveres volt Harkovnál, mint a III. Hadseregtörzs katonája küzdött Ogyesszában, résztvett a lengyelek elleni küzdelemben. 6 hónapon tisztiiskolát végzett, 1921. május 1-én fogadalmat tett a Vörös-téren, és 1921 augusztusában indult haza. A hadifogoly sorsról és a küzdelmeiről így beszél Tarnócz József, aki 1915. májusában került hadifogságba: Taskentben 6 hónapot töltött hadifogolytáborban, innen Rosztovba vitték, ahol egy esztendeig volt „gyenge koszt és sok munka mellett", majd a finn határra került a volovodszki gubernába erdőirtásra, de úgy látszik meg akarták vele ismertetni Oroszországot és három hónap múlva az Uralba vitték Permbe vasútépítéshez. A lágerből megszökött. 1918 tavaszán Cseljabinszkban mint tűzér lépett a Vörös Hadseregbe, s harcolt a cseh légió ellen „2—3 hónapig váltakozó szerencsével harcoltunk, hol mi szaladtunk, hol a fehérek". Fehér fogságba került Jekatyerinburgban őrzik. Kétszer átszökött a vörösökhöz mint partizán harcolt a fehérek ellen. Kerkiben 3000 magyar hadifogollyal együtt 1917 decemberében lépett a Vörös Hadseregbe Turiczki János, és a Buchara környéki harcokban vett részt, 1920-ig harcolt a vörös hadseregben. Jobb lábán megsebesült, s Csóton keresztül 1921 márciusában ért haza. Nincs lehetőség arra, hogy részletesen foglalkozzunk életükkel. Példaként még csak egyet említek e gazdag anyagból. Itt él köztünk Somoskőújfalun Rittinger Frigyes, aki a 16. gyalogezred első zászlóaljával vonult ki a frontra 1914-ben. Ravaruszkánál megsebesült és 1914 december 31-én hadifogságba került. A hodzenti, az alexechi és a zalatordai táborokban volt hadifogoly. 1918. december 13-án lépett az orenburgi 1. nemzetközi vörösezred soraiba.

ahol ezredparancsoka Boriszov elvtárs volt, zászlóalj parancsnoka Máté János, század parancsnoka Goldschmidt József, szakaszparancsnoka Varga József. Ő előbb mint rajparancsnok, majd mint szakaszparancsnok harcolt. 6 hónapig az orenburgi fronton, különösen Jagmond vasútállomásán vívtak véres harcokat és a Volga partján vettek részt nagy ütközetekben. 1919 nyarán újra előrenyomultak Taskentbe az ashabádi fronton Kornyilov csapatai ellen, 6 hónap alatt ötször vett részt nagyobb ütközetekben .századparancsnok lett. Megkapta az ötágú aranycsillag zászlórendet. Rövid időre Szamarkandba, majd Ukrajnába került, ahol Vrangel ellen harcolt, ezredparancsnoka Varga János, zászlóalj parancsnoka Goldschmidt József volt. Midőn a 13. hadsereg parancsnokának árulása következtében szétverték őket az újjászervezett 1. orenburgi lovasezred zászlóaljparancsnoka lett. A 6. hadsereg kötelékében Nikopolba került helyőrségi szolgálatra. Innen Moszkvába utazott 6 hónapos tiszti iskolára ahol magyarul tanítottak. Csibi József, Vég István, Árvai József tanárok nevére emlékszik. 1920. május 1-én tisztté avatták, hallotta Lenint, aki a tisztek avatásán megköszönte a magyar internacionalistáknak azt a segítséget, mit a szovjet hatalom védelmére adtak.

Többször beszélt Kun Bélával. Leningrádban az 1 éves törzstisztiiskola növendéke lett. 1921. októberében leszerelt. 1921 december 4-én érkezett Csótra. A csóti ellenforradalmi szűrőállomáson kiszúrták. Zalaegerszegre internálták és 1924. május 2-ig tartják ott.

Nem egy Rittinger Frigyes, Tarnócz József, Turiczki János él még ma is köztünk a megyében. Most a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 50. évfordulóján emlékezünk azokra, akik ennek a történelmi küzdelemnek részeseiként harcoltak híven a proletár nemzetköziséghez az egész emberiség jövőjéért.

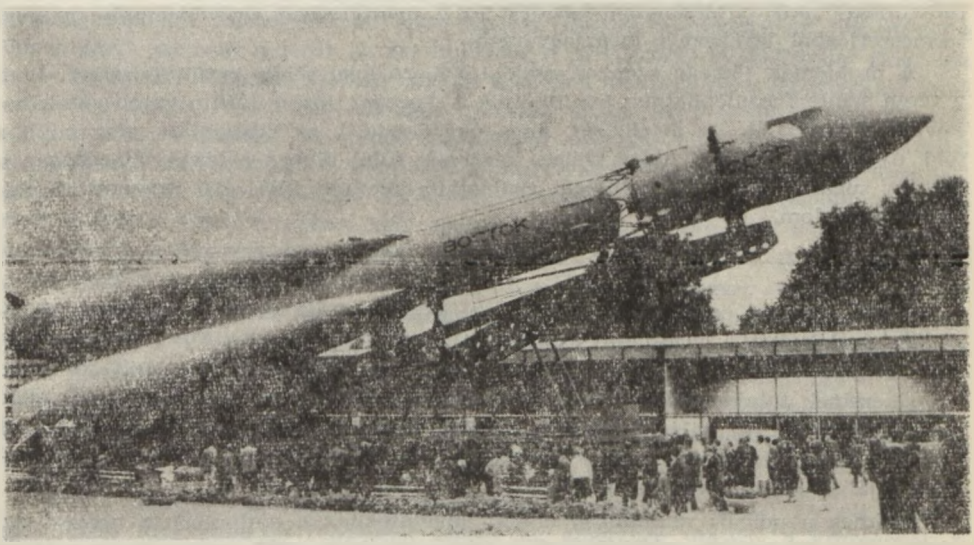

BELITZKY JÁNOS

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom visszhangja és hatása a nógrádi értelmiség körében

Nógrád megye értelmiségét az első világháborút közvetlenül megelőző években, a későbbi visszaemlékezők szerint, bizonyos megelégedettség jellemezte. A megye értelmisége feltétlenül hitt a politikai szólamokban, ha azok „tekintélyes" emberek ajkáról hangzottak el és nem vett magának annyi fáradságot, hogy a dolgok mélyére tekintsen. A „boldog békevilág" megelégedettségéről hangoztatott kép azonban csalóka. A nógrádi értelmiség komoly anyagi gondokkal küzdött, hogy a közéleti állása által megkövetelt „úri életforma" kötelezettségeinek eleget tehessen. Ez az anyagi helyzetükből fakadó elégedetlenség a közhivatali pályán működők körében irígységet, sőt ellenséges érzületeket szült a szabad pályán működőkkel szemben. Ez az indétéka a községi, a megyei és az állami tisztviselők körében terebélyesedő antiszemitizmusnak épp úgy, mint a társadalmi átalakulást követelő szocialistákkal szembeni ellentéteknek is. A beléjük nevelt sovinizmus következtében pedig ekkor már határozottan kiéleződtek a magyar és a szlovák értelmiség közötti ellentétek. Ezek az ellentétek állították szembe megyénk értelmiségét azzal a néhány polgári radikálissal, akik a társadalmi haladást és a nemzetiségek önrendelkezési jogát a természetjogból igyekeztek megmagyarázni.

A problémák tömege azonban csak a háború évei során került felszínre. Ezen a téren szinte fordulópontnak tekinthetjük I. Ferencz József 1916 novemberében bekövetkezett halálát. Az értelmiség zöme úgy érezte, hogy lábai alatt megrendült a föld, új szelek, ráadásul hideg szelek, kezdenek fújni. Ebben a bizonytalanságban a remény sugarát, a béke lehetőségét csillogtatta meg az 1917. évi oroszországi polgári forradalom.

A cári hatalom összeomlása megyénk sajtójában olyan visszhangra talált, amely nagyon emlékeztet a vízbefulló szalmaszál utáni kapkodására. Ez a hang a régi világ visszatérésében reménykedők hangja, akik most — a központi hatalmak harctéri sikereinek tulajdonítva az események bekövetkezését — már támadásra is mernek lendülni az új világot remélő polgári radikálisokkal szemben. Céltáblájuk Károlyi Mihály és pártja, amely "radikáis követeléseivel márcsak a parlamenten kívül találhat őszinte fegyverbarátokra.„[1]

Ezeknek a polgári radikálisok elleni támadásoknak a hátterében a nemzetiségi kérdés és a földreform elodázásának a vágya rejtőzött. 1917. május 26-án volt az a megyei közgyűlés, amely Heves megye átiratát magáévá téve, bizalmat szavazott Tisza Istvánnak és a határozat második pontjában „Nógrád vármegye közönsége kimondja, hogy a magyar nemzet szupremáciájának és az *értelmiség vezető szerepé-*

nek feltétlen biztosítása szem előtt tartásával, nem tartja időszerűnek az 1913. évben hozott és a gyakorlatban még ki sem próbált választójogi törvénynek radikális irányban való megoldását."[2] Azt, hogy a megye vezető testülete miért foglalt el ilyen állást, megmagyarázzal a Somogy megye birtokpolitikai átiratára adott válasz, amely a Nógrád vármegyei Gazdasági Egyesület meghallgatása után, Krudy Ferenc főszolgabíró megfogalmazásában azt követelte, hogy az akkori ngybirtokok érdekeit kiszolgáló gazdaságpolitika védelmében tegyen szigorú intézkedéseket az államhatalom. Indokaik: „A nagybirtok szétforgácsolódása még nem biztosíthatja a kívánt célt. A földéhség kihasználására alapított egyszerű földfelosztás már eleve az élettelen kis egzisztenciák tömegét teremtheti meg. A magyarországi nemzetiségi kérdés megoldása gazdasági alapokon nyugszik, a kultúrai eszközök legfeljebb kiséröi lehetnek azoknak. Vagy megoldjuk a jelenre nehezedő feladatot, vagy kisiklik kezünkből a nemzeti alapon szervezett magyar hatalom a magyar államiság kiépítésének utolsó lehetősége."[3]

A fenti idézetek minden kommentár nélkül is kifejezésre juttatják a megye hivatalos álláspontját: a nagybirtok és a kormányhű értelmiség a magyar államhatalom — azaz a soviniszta magyar imperializmus — talpköve és támasza. Elképzeléseikben az értelmiség — ez a társadalmi *réteg*, amelynek számos eredője van — tévesen mint társadalmi *osztály*, az ún. „középosztály" kategóriájaként jelenik meg. Ezzel csak folytatják az értelmiség társadalmi túlértékeléséből fakadó tévedéseik láncolatát, mivel azt egységesnek tekintik, pedig akkor ez már megyénkben is részben szociáldemokrata, részben polgári radikális elveket valló csoportokból is tevődött össze.

Jellemző a soviniszta irányzat képviselőire az, hogy feltétlenül hisznek a magyarság szellemi fölényében és más népekre gyakorolt varázsában. Tévedésükre éppen egyik szellemi vezérük — aki különben a „keresztény szocializmus" élharcosa is — Jeszenszky Kálmán balassagyarmati plébános mutatott rá a lengyelekkel kapcsolatban táplált reményeket illetően. „Minket magyarokat tehetetlennek hisznek, akik a saját dolgunkat se tudjuk Ausztriával szemben jól elintézni. Nem látják tehát garantálva részünkről a biztos jövőt, ezért várnak. Hátra volnának a forradalmárok. Ezek is elcsendesedtek. Az orosz forradalom eseményei közelebb állították őket a gyűlölt Oroszországhoz, mint hozzánk s így ők is várakozó álláspontot foglalnak el."[4] Jeszenszkynek a lengyel „középosztály" magatartásáról írt cikkéből is kiderül, hogy a Kerenszkij-offenzíva ellenére is — vagy éppen ezért — napirenden van az oroszországi forradalmi események iránti érdeklődés. Ennek során születnek olyan cikkek, amelyek a demokrácia terjedésének hasznos és ártalmas hatásairól vitáznak. Ezen a téren is hűek maradnak elveikhez: „Mi úgy látjuk, hogy a demokrácia terjedése előnyös a magyar vármegyékben, de hátrányos a nemzetiségi vidékeken, éppen a vármegyeházán, amely kell, hogy a nemzeti alkotmány védőbástyáját képezze."[5]

Ekkor azonban már nemcsak a nemzetiségi vidékekkel volt baj. A balassagyarmati járás főszolgabírája rendeletet bocsát ki, amelyben utasítja a községeket, a *illelkészek és a tanítók útján*, hogy tartsák figyelemmel a hadifoglyoktól érkező csomagokban található szabotázs felhívásokat.[6] Sok a szökevény, a szabadságuk lejárta után is otthon maradó katona.[7] Híresztelések terjednek el az Osztrák—Magyar monarchia és a Németország között fennálló ellentétekről.[3] Mindezek a jelenségek első-

sorban az értelmiség körében voltak ismertek, amely az országos lapok antant és semleges államok hírirodáinak közléseire alapított cikkeiből értesült az 1917. november 7-i oroszországi eseményekről is.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom első hatását megyénkben a békét követelő tüntetésekben kell látni. Ezek sorában is első a kisterenyei nők 1917. november 25-i megmozdulása.[9] Az értelmiség reagálása is ebben az irányban nyilvánult meg, persze átfogalmazva. Íme: „A világbéke mielőbbi megteremtését célozza a most kibocsátásra kerülő hadikölcsön. — A központi hatalmak leghatalmasabb ellenfele, az orosz kolosszus ma már fegyveres ellenségnek nem számítható. Belső forradalom szülte osztályok harca teljesen megbénította az orosz nemzetet. Létük fenntartásának egyedüli alapja a mielőbbi béke. — A központi hatalmakat gyűlölő s letiporni szándékozó orosz kormányzatokat először a mi hős, áldozatra kész véreink bámulatra méltó bátorsága s a hű német szövetséges fegyelmezett rendszeressége és alaposssága zúzta össze."[10] Ezt a felhívást gróf Majláth Géza főispán írta alá, de nem ő fogalmazta. A fogalmazás a megye közhivatalnok értelmiségeinek „hivatalos" állásfoglalása a „fegyveres" béke, az általuk diktált béke érdekében. Itt egy szó sincs az orosz népről és hős munkásosztályról.

Nyilván a kötelezően közzétett "Felhívás„ ellensúlyozására és megmagyarázására közölte ugyanazon a napon a polgári radikálisok felé hajló losonci Felsőnógrád a következő cikket, amely rámutatva a polgári forradalom utáni helyzetre, így elmélkedett: „Az angolok fontjai nem apadtak el és a népek szabadságát hirdető antant szövetségesek ölelő karjai, mellyek lekötötték az orosz nép szabad elhatározását, még nem hullottak le elerőtlenedve. Ámde *győzött Leninék hazaszeretete* az arany csábjaival szemben és diadalt aratott az orosz nép akarata. Kiragadta magát az ölelő polipkarokból, megértette rettenetes helyzetét, mely csak a végromlásra vezetheti, látta, hogy felborult a belső rend és züllött hadseregét a megsemmisüléstől csak a béke mentheti meg. —Az orosz nép forradalmi kormánya, leszámolva a múlt csillogó ábrándjaival és szappanbuborékként szertefoszló terveivel, megszabadította magát önző barátaitól és kétes szövetségeseitől. Jövő állami létének biztos alapjait óhajtja megszervezni, megtalálta az utat és módot, midőn a központi hatalmakhoz fordult, felajánlva a fegyverszünetet és kimutatva készségét a béketárgyalásokra."[11]

Ugyanott, egy héttel később ezt olvassuk: *„De nagyot változott a világ egy nap alatt!* — Értjük a magyar *bakának* ezt a filozófiáját, hiszen amilyen megdöbbentően ért mindannyiunkat a háború kitörése, épp oly hihetetlenül hangzik a fülünkbe a béke harsonája, amelyet *az uralomra jutott bolsevikiek* fújnak. — Most még csak suttogjuk a békehíreket, bár bizonyosak vagyunk benne, de féltjük az antanték felől fújdogáló szelektől, féltjük az esetleges újabb orosz belpolitikai válságoktól, de azért eltitkolhatatlan gyönyörűséggel látjuk az elhintett magnak csendes kikelését, szárba szökkenését. — *Kelet felől új csillag tűnik fel, mely a világ bölcseit elmélyedésre, gondolkodásra inti.* Ez a csillag még bizonytalan fénnyel világít — de világít — Akik most még eltakarják arcukat a fény elől, azok nem sokáig fognak bújkálni előle, mert ez a fény utóléri és színvallásra fogja kényszeríteni őket. — A kelet felől jövő világosság a népek megmozdulását mutatja a világbékének a megszerzésére. Amit a diplomaták elrontottak, azt megcsinálják a népek."[12]

Ezt a nagy lelkesedést tompítani kellett. Egy héttel később Csuday Jenő egyetemi

magántanár oktatja ki a Felsőgnógrád radikális olvasóit: „Ma, mikor minden figyelem Bresztlitovszk felé fordul, hol a tárgyaló felek őszintén törekednek arra, hogy a világ legnagyobb háborúját, negyven hó véres küzdelme után békével fejezzék be, remélni lehet, hogy a *józan* magyar nép megérti a történelem nagy tanulságait, azt, hogy a *nemzeti politika és a nálunk sürgetett választójog egymással alig kiegyenlíthető ellentétet képeznek.*"[13]

Megmozdulnak azonban a balassagyarmati polgári radikálisok is és Nógrádvármegye címen 1917 decemberében lapot indítanak. Fő elvük: „hogy a nagy ne bántsa a kissebbet, a kissebb megkapjon mindent, amihez joga van. Csak így tudjuk elképzelni a demokratikus jogrendet, hogy mindenki megtalálja helyét, megélhetésének föltételeit s minden egyes társadalmi osztály békében megélhessen egymással. Amint tehát a Nógrádvármegye elitél minden hatalmi túltengést, törvénytelen zsarnokoskodást, úgy elitél és ostoroz minden alulnól jövő jogtalanságot vagy törvénytelen erőszakoskodást is."[14] — Elismerik, hogy a „demokrácia hatalmas szelleme már kezdi kikezdeni az agyvelőket, s az agyvelők milliói már diktálni kezdenek, hogy mit kell csinálni a vezetőknek. — *Oroszország legjobb bizonyítéka mindezeknek.*"[15]

A megyei radikálisok ellentmondásokkal teli politikai irányvonalát — részben a saját burzsoá érdekeik miatt is — ma már nehéz tisztán látni és megérteni, mert hol elismerik a munkásosztály követeléseinek jogosságát, hol pedig támadják azt. Nézeteltéréseiket igazolja, hogy az 1917 elején megszűnt Losonci Újságot 1918 januárjában újra megjelentetik, amelyben hangoztatják, hogy „lehető legteljesebb jogkiterjesztés hívei."[16]

Ugyanakkor aggodalommal is el vannak telve. — „A keleti szél kezdi elsöpörni a polgár nevet. — A francia forradalom teremtette meg az új polgár típusát, de amint távolodott az idő forradalomtól, aképp halványodott a »polgártásrs« varázsa is. Újból a régi osztályok szeparatisztikus felfogása lett az úr. A polgártárs, melynek a *tisztviselő osztályban új típusa is keletkezett,* kénytelen volt visszahúzódni. A feléledt, részben vagyonhoz, de mindenesetre ranghoz s kitüntetésekhez jutott osztályok részéről mellőzéseknek és megaláztatásoknak lett kitéve, melyet a polgári osztály nem volt hajlandó eltűrni s így óriási szakadék keletkezett köztük, melyet csak *a keletről jövő fuvallatok tömhetnek be.* — A két osztály értetlenül áll egymással szemben. Amaz hajlandó leereszkedni, de hódolatot kíván. Emez vállalná a közösséget, de megalázkodni nem akar. — A két osztály farkasszemet néz egymással az egész országban. Amazt, még nem tudni, hogyan fogja a keleti szél kikezdeni. Emerről már tudják, hogy únja izolált helyzetét. — *A »polgártársat« erősen invitálja az »elvtárs«.* A maga erős, s az új idők új fuvallata által szentesített doktrináját kínálja neki. A »polgártárs« ma még habozik, félti szép titulusát, s gyanakszik, hogy az »elvtársaknál« alárendelt szerep jutna neki. — Nagy része még alázkodik felfelé, mert onnan reméli polgári mivoltának megerősödését. A másik és nagyobb rész, már kacérkodik az elvtársakkal. — Annyi bizonyos, hogy a polgár név és jelleg veszendőben van, felszívja a kelet felől rohanó új rend és szervezet."[17]

Ez a hosszú idézet nagyon jó korképet fest a polgárság és az értelmiség rétegproblémáiról és azon túlmenően a Nagy Októberi Szocialista Forradalom által teremtett helyzetnek ezekre a rétegekre gyakorolt hatásáról.

A másik vonal, ahol a Nagy Októberi Szocialista Forradalom hatása kimutatható, főleg az iparvidék szociáldemokrata pártszervezeteinek megerősödésében, és az itteni értelmiségnek az akkor egyedüli munkáspártunk célkitűzéseit támogató magatartásában nyilvánult meg. Sajnos, a Salgótarján és Vidéke c. hetilap ezidőbe[51]

származó számai nem lelhetők fel a hazai közkönyvtárakban, de így is több jel mutat erre a jelenségre. 1918. január 8-án Zagvvapálfalván és Baglyasalján[18], február 3-án pedig Salgótarjánban — itt ismét — a szociáldemokrata párt győzött a községi választásokon.[19]

Ezen a területen különben korábban igen tekintélyes volt a keresztény szocialisták szervezkedése is. Ezek azonban kompromittálták magukat. — Amikor ugyanis az USA hadat üzent a központi hatalmaknak ,kiderült, hogy az amerikai kormány támogatta a keresztény szocialista egyesületeket és hogy ezek az egyesületek munkástoborzó tevékenységet fejtettek ki az Amerikába való kivándorlás érdekében.[20] Az így fejbevert társaság, amelynek fő szervezői a szécsényi zárda ferencrendijei voltak, mélységes hallgatásba burkolódzott. Vezetőjük, a szécsényi kerületi néppárt elnöke, Lepsényi Miklós, egykori országgyűlési képviselő volt, aki ekkor a katolikus néppárt egyik lapjában a Gyöngyös és Vidékében cikkez.[21]

Ez is azt mutatja, hogy az iparvidéken a bresztlitovszki béketárgyalások alatt és után már nem lehetett sikere a bolseviki ellenes politikának. Egymás után alakultak meg az oroszországi szovjetek példájára, 1918 januárjában és februárjában itt is a munkástanácsok.[22] A Zagyva völgyének egyik legolvasottab polgári lapja, a Hatvan és Vidéke, 1918. január 6-án egy olyan Lenint magasztaló cikket írt, — hogy ismerve az akkori cenzurát — csodálkoznia kell megjelenésén.[23] — Ez azt is jelenti, hogy a Nagy Okótberi Szocialista Forradalom és Lenin elképzeléseinek varázsa alól egyetlen gondolkodó ember sem tudta kivonni magát.

Most pedig ugorjunk egy nagyot az időben és lapozzuk fel a magyar „őszirózsás forradalom" utáni idők nógrádi sajtóját, amely számos leleplezést tartalmaz az előző időszak megyei értelmiségének nézeteiről és állásfoglalásáról is. — Például ezt olvassuk 1918 végén: „A polgári pártok egyesüléséről beszélnek s megfeledkeznek arról, hogy csak azokat az embereket lehet egy táborba gyűjteni, akik ugyanazon elvi alapon állnak, akiknek hasonló meggyőződésük van. — *Elvtelenség és meggyőződéstelenség uralkodik a mi polgári társadalmunkban.* Alig van ember, aki csak annyi fáradságot is venne magának, hogy az egyes politikai pártok programjának mibenlétét megismerni törekednék. Ennél sokkal kényelmesebb odacsatlakozni, ahol éppen könnyebb érvényesülni. Nagyon sokszor ez a meggyőződéses álláspont. Ezért nehéz a polgári pártokat egyesíteni. — A másik nagy hiba a polgári pártok egységes szervezésénél az, hogy ezeknek a pártoknak elemei nem olyan egyneműek, mint a munkásság. — A munkásság érdekei azonosak, akármilyen szakmában dolgozzanak is. A polgári társadalom elemeinek, a gazdálkodóknak, a kereskedőknek, az iparosoknak, a köz- és magántisztviselőknek, a szabad pályán működőknek más-más a gazdasági érdekük és így ezeket egy táborba gyűjteni nehéz. A politikai pártok szervezésének alapja ma elsősorban a gazdasági érdekek érvényesülése."[24]

1919 januárjában így elmélkedik az egyik cikkező: „Mai polgárunk gyönyörűnek tartotta azt az őszirózsás októbervégi napot, de ma január elején ugyan hagyjanak neki békét azzal a forradalommal, ő nyugodtan akar tovább emészteni. — Akik a forradalomba szinte hetyke kedvvel léptek be, nem gondolták meg, hogy Schiller Zauberlehrlingjének szellemét idézték fel, melyet leigázni többet nem tudnak. — Nem kell hozzá látnoki erő, hogy a megkezdődött küzdelem *a tőke és a proletarizmus elhatároló harcának megindulását jelenti.* — Isteni naivitás, vagy pokoli elvetemültség nyilatkozik meg azokban, akik jelen kényelmüket és jövő, dolognélküli megélhetésü-

ket veszélyeztetettnek látva, szidják a forradalmi kormányt. — Ezek visszakívánják a háborús állapotot, mert akkor nekik és érdekeiknek kellemes rend volt. Ezek visszahoznák a letűnt rendszert, csakhogy megrebbent idegzetük, megriadt zsebük vélt nyugalmát visszanyerjék." — A felbukkanó ellenforradalmi hangulatra való utalás után kipécézi az értelmiség passzív szerepét is: „A napokban egy útkaparó aziránt interpellált meg, hogyhát őket mostmár egyszerűen szélnek bocsájtják, úgye, mert hiszen nincsen állam? — Tanulság: Az elmúlt hetek alatt útkaparó polgártársunk falujában nem akadt pap, tanító, jegyző, ki őt a köztársaság mibenlétéről felvilágosította volna, pedig az urak azalatt mindennap a köztársaság éltetésével keltek és feküdtek."[25]

Érdekes és figyelemreméltó az a cikk, amit 1919 januárjában Huszár Aladár írt az orosz forradalomról és hatásairól. Ő az, aki az akkori népköztársaság korabeli nógrádi sajtóban a legvilágosabban fejtette ki nézeteit. — *„A burzsoá társadalom alapjaiban megrendült és összeomlása csak idő kérdése.* Az orosz forradalom, mely képes volt Európa legautokratább hatalmát összetörni, megadta a lökést a társadalom fejlődésében abban az irányban, mely a gazdasági és államjogi berendezések egész strukturáját új alapokra van hivatva fektetni. — A francia forradalom hatása alól csak egy nemzet volt képes magát kivonni és ez az orosz államhatalom. A minden oroszok cárjának mindenhatósága, egyházi és világi téren, napjainkig fennállott. Bár az 1905 évi forradalom kivívott bizonyos népjogokat, melyeket némi gúnnyal alkotmánynak is lehet csúfolni, de mindennek dacára hol marad Oroszország azon alapigazságtól, hogy »természetétől fogva minden ember egyenlő«. — Nagy világégésnek kellett jönni, mely megrázta az óriás kolosszust, hogy *egy csapásra ne csak a burzsoá társadalom által hirdetett emberi jogok és szabadságok, hanem a szociális berendezkedés kollektív formája is megvalósuljon.*"

A tárgyilagos hangú bevezetés után kommunista ellenes nézeteit igyekszik gazdasági, politikai és filozófiai eszmékkel alátámasztani. — Majd így folytatja: „Hazánk sem kerülte ki a bolsevista eszmék hatását. A sok ezer hadifogoly, kik összebarangolták a hatalmas Orosz birodalmat a Csendes óceánig, ezen eszméktől telítve tértek meg hazájukba. Az eszme tetszetős és termékeny talajra talál mindazoknál, kiket az élet nyomorúságos gondja nyom és akik egy szebb, egy jobb jövő hajnalhasadását látják az új eszmékben." — Ezt a tényt azonban úgy értékeli, hogy „A tömegek nem tudnak az eszmék mélyére hatolni, nem tudják az okok okozatát mérlegelni, csak a felületén mozogván, a dolgok felszínét teszik magukévá és tömegérzéseiktől hajtva, gondolkozás nélkül igyekszenek is azt megvalósítani."— Végülis arra a következtetésre jut, hogy „a kollektív berendezés fő hibája abban áll, hogy nem húsból és vérből való emberekkel számol, hanem megalkotja a maga emberi ideálját és erre alkalmazza a maga szabályait. Ha az emberek csupa Marx-ok lennének, akkor talán megvalósíthatók lennének Marxnak különben ideális eszméi. — Hogy ebben menynyire igazam van, példa reá a kereszténység története. A kommunista elvek először a Názáreti ajkán hangzottak el."[26]

Huszár Aladár eszmefuttatása azért is fontos, mert ő a Horthy-rendszer idejében egyike a megye kommunista-üldöző vezetőinek, aki azonban a második világháború alatt ráeszmélt egész életének tévedésére. Antifasiszta magatartása miatt a németek hurcolják el és ott hal meg az internáló táborban.

A másik pólust a haladó értelmiség feltétlenül munkásosztálypárti magatartású tagjai képviselik. Sokuknál ez csak hangulat — néha csak múló hangulat — kérdése, sokuknál szilárd maradandó jellegű meggyőződés. Ilyen meggyőződéses elemektől

gazdag gondolatvilág lett úrrá az iparmedence értelmiségiei körében, akik irodalmi és művészeti alkotásaikban is kifejezésre juttatták az új világról alkotott véleményüket.

Salgótarjánban 1919. március 23-án a Főtéren tartották meg az üzemek vörös zászlók alatt felvonuló munkásai a március 21-én kikiáltott Tanácsköztársaságot üdvözlő tömeggyűlésüket. Ennek a vasárnapi megmozdulásnak jegyében fogamzott meg — az ott elhangzott beszédek alapján — Nógrádi Papp Dezső verse: „Az idegen katonákhoz!"

A mi földünkön a nyomor tanyáz,
Könnyektől sózott most a kenyerünk,
Nincs tüzelőnk és rongyos a ruhánk,
A kivert eb se cserélne velünk.
A kohóinkban nem lobog a tűz
S megállnak lassanként a vonatok,
Ha ellenünk hajt izgató parancs,
Ne lőjjetek, fegyvert ne fogjatok!

Vagy nem volt elég még a vérözön?
A néma falvak, az eltűnt tanyák?
Azt akarjátok, újra sírjanak
Az elárvult özvegyek, anyák?
Kihamvadjon az élet mécsese,
Mit őrült vérszomj itt-ott meghagyott?
Ha ellenünk hajt izgató parancs:
Ne lőjjetek, fegyvert ne fogjatok!

Az ember célja nem lehet a vér
S nem trónolnak örök Káinok,
Titőletek függ s a cézári gőg
Avult uralma porba hullni fog.
A földnek méhe, kalászt szüljön-e
Titőletek függ, vagy átokmagot?!
Ha ellenünk hajt izgató parancs:
Ne lőjjetek, fegyvert ne fogjatok!

Ledobtuk a szolgaság láncait
S most a szabadság ténye vár reánk,
Ha akarjátok, az az égi nap
Minden nemzetre süthet egyaránt
Ti nem hozhattok új rabláncokat,
Mert nektek is szent kincsetek a jog.
Ha ellenünk hajt izgató parancs:
Ne lőjjetek, fegyvert ne fogjatok!

Salgótarján, 1919. március 23.

Ez a vers A Nap című budapesti újságban jelent meg, ahol sajtóhiba következtében a harmadk versszak ötödik és hatodik sora fel van cserélve. A költeményt pontosan az 1918/19-es forradalmak irodalmát összefoglaló szöveggyűjtemény III. kötete közli.[27]

Ugyanennek a főtéri gyűlésnek van egy képzőművészeti lecsapódása is. Bóna Kovács Károly, akkor fiatal festőművész, olajvázlatot készített a tér közepén összegyűlt tömegről. A képen központi helyet foglal el a vörös zászlók közt emelvényén beszélő szónok, akit — ruhájuk után is megitélhetően — a legkülönbözőbb társadalmi osztályhoz tartozó emberek hallgatnak. Érdekes ellentétképpen festett az előtérbe két, a szónoknak hátatfordítva golyózó gyermeket. — A képet, sajnos, kátrányfestékkel készítette és így ez az olajvázlat ma már annyira sötét, hogy szinte alig reprodukálható. Célja az volt, ahogy személyes beszélgetés során megemlítette, hogy később ennek alapján egy nagyobb olajképet készít, amiben azonban az ellenforradalmi időszak, bebörtönöztetése és üldöztetése megakadályozta.

Ez a festmény, amely jelenleg a salgótarjáni Munkásmozgalmi Múzeum tulajdona, országosan is egyedülálló történelmi érték, mert nincs tudomásunk arról, hogy az országban bárhol is készült volna a Tanácsköztársaság kikiáltását követő napokban ilyen, hasonló jellegű, képzőművészeti alkotás.

Cikkemben igyekeztem néhány olyan, talán nem is legjellemzőbb mozzanatot felvillantani, amelyek a nógrádi értelmiség hangulatát és politikai magatartását a Nagy Októberi Szocialista Forradalommal kapcsolatban némileg kifejezik. A részletekbe elmerülő és a háttér még rejtett oldalait is feltáró feldolgozás azonban csak egy nagyobb terjedelmű műben lehetséges.

JEGYZETEK

1. Nógrádi Hírlap. 1917. — XLV. évf. 20. sz. — május 20. — Választói jog c. vezércikk.
2. U. o., 1917. — XLV. évf. 21. sz. — május 27. — Nógrád vármegye és a szavazati jog c. vezércikk.
3. U. o., 1917. — XLV. évf. 22. sz. — június 3. — Nemzeti birtok politikai c. cikk.
4. U. o., 1917. — gLV. évf. 24. sz. — június 17. — Jeszenszky Kálmán: Háborús utam c. tárcacikk sorozat.
5. U. o., 1917. — XLV. évf. 34. sz. — augusztus 26. Vármegyék és a demokrácia c. vezércikk.
6. Nógrád megye Levéltára. a cserhásuránvi körjegyzőség iratai, V.207.Cb.16 1917/1330. — A balassagyarmati járás főszolgabírájának 1917. július 22-én kel irata.
7. U. o. — 1917/1525. — A balassagyarmati járás főszolgabírájának 1917. augusztus 2-án kelt irata.
8. U. o. — A rétsági körjegyzőség iratai V. 306 cbl—1917/1169. Rétság, 1917. augusztus 4.
9. V. ö. Beér János: A helyi tanácsok kialakulása és fejlődése Magyarországon (1945—1960). — Budapest. 1962. 49—50. l.

10. Felsőnógrád, 1917. — VI. évf. 51. sz. — december 6. — Az 1917. november 29-én kelt Felhívás Nógrád vármegye hazafias közönségéhez.
11. U. o., 1917. — VI. évf. 51. sz. — december 6. — Dr. Török Béla: A népek szabadsága c. vezércikk.
12. U. o., 1917. — VI. évf. 52. sz. — december 13. — ky: Békegondolatok c. cikk
13. U. o.,1917. — VI. évf. 53. sz. — december 20 — Dr. Csuday Jenő: A történelem és a tiszta választás c. cikksorozat I. része.
14. Előfizetési felhívás külön lapon. Dénes Károly volt a főszerkesztő és Dr. Holló Dezső a felelős szerkesztő.
15. Nógrádvármegye, 1918. — I. évf. 1. sz. — január 1. — 1914—1918 c. vezércikk.
16. Losonci Újság, 1918. — XIII. évf. 1. sz. — január 13. — Újra munkában c. vezércikk.
17. Nógrádvármegye, 1918. — I. évf. 2. sz. — január 5. — A polgár c. cikk.
18. U. o., 1918 — I. évf. 3. sz. — január 13. — Hírek
19. U. o., 1918 — I. évf. 7. sz. — február 9. — Hírek.
20. Nógrád vármegye Levéltára, a somoskőújfalui körjegyzőség iratai, 1917/1239. — A salgótarjáni főszolgabíró 1917. március 18-án kelt irata.
21. Gyöngyös és Vidéke, 1918. — II. évf .2. sz. — január 13. — Lepsényi Miklós: 48—67 c .cikk.
22. A Magyar Munkásmozgalmi Történetek Válogatott Dokumentumai, V. kötet, Budapest, 1956. 29. l.
23. Hatvan és Vidéke, 1918. — XX. évf. 1. sz. — január 6. — Lenin c. vezércikk.
24. Nógrádvármegye, 1918. — I. évf. 53. sz. — december 28. — Szervezkedés c. vezércikk.
25. Nógrádi Hírlap, 1919. — XLVII. évf. 1. sz. — január 5. — Halász Lipót: Forradalmi forgácsok c. vezércikk.
26. U. o., 1919 — XLVII. évf. 4. sz. — január 26. — Dr. Huszár Aladár: Az orosz forradalom és hatása c. vezércikk.
27. Mindenki újakra készül... Az 1918/19-es forradalmak irodalma. (Szöveggyűjtemény) Szerkesztette és a jegyzeteket írta: József Farkas, III. kötet. Budapest, 1960. 624—625., és 702. l.

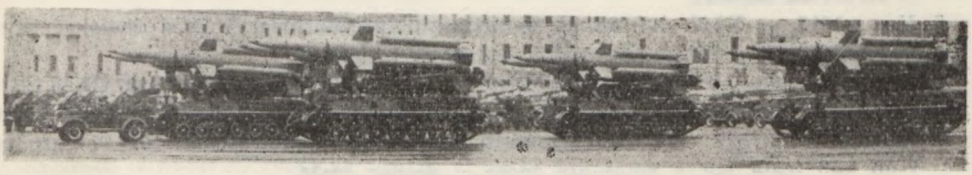

NÁDHÁZI LAJOS

A „Vörös zászló hőseinek útján" mozgalomról

A felnövekvő nemzedék nevelésében különös jelentősége van a szocialista hazafiság tudata és érzése kifejlesztésének. Ez a személyiség vonás — mint alapvető életérzés — a hordozóit késszé teszi a hazát alkotó közösség érdekeinek szolgálatára, a szellemi, erkölcsi és fizikai ereje legteljesebb mozgósítására.

A szocialista hazafiság és a részét alkotó munkás nemzetköziség az átfogó jellege miatt csak a nevelés valamennyi tényezője céltudatos, együttes hatásának eredményeként alakulhat ki.

Az úttörő mozgalom születése pillanatában felismerte a szocialista hazafiságra nevelés társadalmi jelentőségét, ezért egyik legfontosabb célkitűzésének tekinti a gyermekek ilyen irányú nevelését.

A jelkép, példakép, eszménykép rendszerét a hazafias nevelés szolgálatába állította, de felhasználja céljai eléréséhez a romantikus mozgalmait, akcióit és a nemzeti nemzetközi ünnepeinket.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom 50. évfordulójának ünneplésével rendkívüli lehetőség kínálkozik az úttörő mozgalomnak a gyermekek szocialista hazafiakká nevelésére. Az ünnepségsorozat keretein belül alkalom nyílik a hazafisággal összefüggő ismeretek nyújtására, érzelmi hatás keltésére, cselekedtetésre. Az utóbbi azért lényeges, mert a gyermekek társadalmi tevékenysége mindenkor hasznos eszköze, egyben eredménye és mércéje is a hazaszeretetnek.

Az Úttörő Szövetség, felismerve az évforduló ünneplésében rejlő nagyszerű nevelési lehetőségeket, a gyermekek fejlettségi szintjét és érdeklődési szféráit figyelembe véve, gondosan megtervezte a „Vörös zászló hőseinek útján" mozgalmat.

Az úttörő szervezeteknek ez a nagyszerű megmozdulása a Nógrádban élők számára külön jelentőséggel bír, mivel 1966. szeptember első napjaiban Salgótarjánból, a munkásmozgalom kiemelkedő helyéről indult el.

Zászlódíszbe öltözött városunkban összegyűlt az ország több mint 250 úttörő küldöttje, hogy találkozzon a harcokban edzett forradalmárokkal, új életünk fáradhatatlan építőivel, és az ifjúság vezetőivel. A Zója ligetben rendezett több ezer fős találkozóról röpítette a televízió, a sajtó az ország összes kisdobosához és úttörőjéhez a „Vörös zászló hőseinek útján" mozgalom elindítását célzó felhívást. Nagy hatással volt a találkozón részt vevő úttörőkre, hogy a vörös zászló által jelképezett eszmék megismerésére, tiszteletére, védésére, a Rákóczi és az 1848-as szabadságharc, a Tanácsköztársaságért harcoló csepeli vörös ezred és a nógrádi partizánok sok harcot látott zászlói alól szólították fel őket éppen azok az emberek, akik egész életükkel küzdöttek a szabadságért, az emberi haladásért.

Az ünnepélyes indítás, a felhívás körülményei és tartalma vonzóvá, romantikussá tette a gyermekek szemében a mozgalmat. A gondosan megtervezett akciók, a lán-

colatot alkotó szakaszok a hazafias nevelésnek konkrét formát, keretet adtak. Lehetővé vált az úttörő közösségek érzelmi, értelmi és akarati nevelő hatásának kibontakoztatása.

Az egyes akciók által e mozgalom keretén belül szerves egységbe illeszkedett nemzeti történetünk, a munkásmozgalom harca, a Nagy Októberi Szocialista Forradalommal megindult társadalmi átalakulás és napjaink fő küzdelme, a két világrendszer harca.

A mozgalom feladatainak megoldása során a gyermekek olyan fontos kérdésekre kaptak választ — természetesen életkori szintjüknek megfelelően — mint a forradalmi elmélet és gyakorlat kölcsönhatása, a munkások nemzetközi érdekegységéből fakadó szolidaritásnak szükségessége a forradalmi harcokban, a Szovjetunió szerepe a népek felszabadításáért, a békéért vívott küzdelemben.

Az úttörők a kutatások, gyűjtések, találkozások segítségével betekintést nyertek az elmúlt idők küzdelmeibe. Ezek feltárása arra is ráébresztette a gyerekeket, hogy a haza, a dolgozók érdekeit nem lehet másként szolgálni, mint ezek ellenségei elleni harccal, gyűlölettel.

Az egyes akciók során — amelyekről később részletesen szólok — az úttörőknek nemcsak a hazafias ismeretei gyarapodtak, hanem formálódtak érzelmi viszonyulásaik is. Az őrsi naplók feljegyzései mutatják milyen szeretet, tisztelet fejlődött ki olyan idős kommunisták iránt, akik vállalták a társadalom haladásáért folytatott küzdelmet. A gyerekek feljegyzései között megtaláljuk az előzőekben ismertetett vonások ellenkezőjét is, a háborús kardcsörtetést folytatókkal szembeni gyűlöletet.

Az ismeretek, az érzelmek, a naplókba írt szavak, kis történetek megörökítése mellett jelentkezett a cselekvéseikben, állásfoglalásaikban megnyilvánuló szocialista hazafiság és munkás nemzetköziség is. Csaknem minden őrsi naplóban ott található a felírás „Békét Vietnamnak", vagy „Tiltakozunk az amerikai agresszió ellen". Az 177 sz. Petőfi Sándor úttörőcsapat Bolygó őrsének tagjai összejövetelünkön elhatározták, hogy mélyebben megismerik Vietnam földjét, népét, harcát és közös munkával szerzett pénzüket elküldik a vietnami gyerekeknek.

A „Vörös zászló hőseinek útján" mozgalom nevelő hatása leginkább az egyes szakaszok gyermeki megnyilvánulásain vizsgálható és mérhető. A mozgalomba minden úttörő és kisdobos önként jelentkezhetett, a közösséget, a szocialista hazát szolgáló tettekkel és jelentkezési emlékek készítésével. A nemes tettek díszes feljegyzéseit, a tárgyi emlékeket az őrsök, az egyes pajtások szeptember 29-én, a Fegyveres Erők Napján adták át a csapatok vezetőinek.

Érdemes néhány pillantást vetni a vállalt és teljesített munkákra. Igen sok úttörő őrs vállalta az iskola udvar tisztántartását, iskolakert gondozását, a szertárak rendezését, kiegészítését, a tanterem otthonossá tételét. Még többen voltak akik a lakóterület, a község gondjainak megoldásából vállaltak részt, park gondozás, fásítás, vízlevezető árok tisztítás, gyalogjáró rendbeszedés és hasonló formákban. Olyan őrsökkel is lehetett találkozni, akik a termelő egységekben végeztek erejükhöz mért munkát. Az 1654-es Petőfi Sándor úttörőcsapat Vörös csillag őrse pedig a vöröskatonák sírjának rendbentartását végezte és végzi. Az úttörők ezekkel a nemes tettekkel bizonyították, hogy készek a mozgalom feladatainak teljesítésére.

A gyermekek érzelmeit, gondolatvilágát még gazdagabban kifejezték a kiállításokon is bemutatott jelentkezési emlékeik. Rendkívüli ötletességgel formálták meg felszabadulásunkat, a Szovjetunióhoz fűződő baráti kapcsolatainkat, a munkásmoz-

galom nemzetközi küzdelmeit, a vietnami felszabadítók iránt érzett szolidaritásukat jelképező emléktárgyakat. Albumokban, festményeken és rajzokban örökítették meg az újjáalakult életünket, a lakóterületük fejlődését, az úttörők életének szépségét.

A legkiválóbb pedagógusok viszont felismerték azt a rendkívüli nevelési lehetőséget is, amely a Fegyveres Erők Napja „úttörő csapatzászló ünnepévé" tételében rejlett. A kínálkozó alkalmat — az ünneség előkészületeit„ megrendezését az előzőekben ismertetekkel egységbe ötvözve — felhasználták az úttörő jelképek jelentésének, eszmehordozó szerepének mélyebb megértésére, az érzelmi kötődés szilárdítására.

A zászlóról tartott beszérgetések, a vörös zászló eszméiért egy életen át kitartással küzdőkkel — internacionalisták, kommunisták — rendezett találkozások erős hatást gyakoroltak az úttörőkre. A fegyveres testületek által adott zászlók avatása, a csapatzászlók és úttörő jelképek méltóbb elhelyezése hozzájárultak, hogy a nemes eszmék jelképei nagyobb helyet kapjanak a gyermekek formálásában.

Az eddig elért hatást — több tényező mellett — jól mérhetjük azon is, hogy az úttörők naplóiban, szabad tematikájú rajzaiban (a pszichológiából ismert a rajzok személyiség tükröző szerepe) díszítő, vagy funkcionális elemként az elmúlt évben gyakrabban találkozhatunk a vörös, a nemzeti színű, vagy éppen az úttörő élethez kötődő őrsi és raj zászlókkal.

A „Vörös zászló hőseinek útján" mozgalom akcióiban könnyen felismerhettük a szocialista hazafiság teljes tartalmának a megragadását. Az eszközök és módszerek oldaláról megközelítve viszont egy jól kidolgozott rendszerbe illeszkedést tapasztalhattuk. Külön említést érdemel a gyermekek életkori sajátosságainak figyelembe vétele és az öntevékenység szélekörű kibontakoztatására ösztönzés.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom, a Kommunisták Magyarországi Pártja megalakulása évfordulóin tartott megemlékezéseket, a párt IX. kongresszusának köszöntését, a „Köszöntjük pártunkat" akció fogta össze. Jelszóként „A párttal, a néppel egy az utunk" ismert forradalmi dal sorát választották. Ez az akció jó lehetőséget nyújtott az emberiség életében új korszakot nyitó 1917-es oroszországi forradalom jelentőségének, hatásának ismertetésére, a kommunisták célkitűzéseinek megismertetésére. A párt IX. kongresszusa előkészületeiben való tevékeny részvétel — a társadalmi munkaakciók, a találkozók, az anyaggyűjtések, a műsoradás — az események figyelemmel kisérése, a gyermeki kérdések megválaszolása gazdagította az úttörők társadalomra vonatkozó ismereteit, élményszerűen kapcsolta őket a helyi és országos eseményekbe. Közelebb kerültek a gyerekek a párt, a kommunisták helyes megitéléséhez, a szocialista építés feladatainak megértéséhez.

Az erős hatást akkor érezzük csak igazán, ha beszélgetünk a gyerekekkel a forradalmi témájú akadályversenyeknél, harci túráknál, ha többet halljuk énekelni a forradalmi dalokat, vagy ha elolvassuk az őrsi naplókba bejegyzett őszinte, gyermeki gondolatokat az idős kommunistákkal folytatott beszélgetésekről. Ezekben a megnyilvánulásokban szembetűnik az elmúlt idők csodálata, a forradalmi tetteket elkövetők tisztelete és a nagy elhatározás: ők is valami nagyot akarnak tenni, ámulatba kívánják ejteni a világot.

A „Harsan a kürtszó" akció, amely a téli időszakot ölelte fel, elsősorban a tanulás, a kulturális tevékenység felé fordította a figyelmet. Ennek támogatásában már sokkal egyértelműbbnek bizonyult a nevelők és szülők támogatása. Ma már senki előtt nem kétséges, hogy a tanulás, a kulturális szint emelése előnyös a tanulók fejlődése szempontjából. Ez egyszerűbben érthető, mint a mindenoldalúan fejlett sze-

mélyiség kialakításához szükséges sokirányú hatások megszervezésének, bonyolult feladata. Itt látszólag kevesebb a világnézeti és politikai ütközőpont is. Nem csoda, hát ha az akció szinte emelőjévé vált a tanulásnak. A tantárgyi vetélkedőkre készülő úttörők közül sokan vettek kezükbe az iskolai órán tanultak kiegészítésére ismeretterjesztő könyveket, lexikonokat. A megye csapatszintű vetélkedőjén közel 15 ezer gyermek vett részt, ilyen az úttörő mozgalom fennállása óta még nem volt. Az országos orosz nyelvi versenyt is a zagyvapálfalvi Rátkai Judit nyerte, aki jutalmu egyhónapos táborozáson vett részt a krimi Artyekban.

A „Ki mit tud" keretein tovább gazdagodtak az úttörők ismeretei. Emlékezetükbe idézték a haza tájairól, történelmi hagyományairól, kulturális kincseiről tanultakat, hallottakat. Mindezt kiegészítették az akció jelszavának — „Pajtás daloljunk szép magyar hazánkról„ — szellemében rendezett kultúrális szemlék, bemutatók. A műsorok nagy része szervesen illeszkedett a mozgalom légköréhez. A nagy eseményeket művészi formában tükröző alkotásokat mutattak be az úttörő szólisták és művészeti csoportok.

Helyesen kapcsolódott itt egybe a haza építéséhez, védéséhez elengedhetetlen műveltség gyarapítására ösztönzés, életünk szépségeinek, gazdaságának megmutatásával. A kulturális rendezvények pedig mint mély élmények hagytak kitörölhetetlen nyomokat a gyermekek életében.

Alig néhány hét múlva a nemzeti történelmünk három tavaszi forradalmát — 1848, 1919 és 1945 — eseményeit állította az emlékezés a hazafias nevelés középpontjába. A „Három tavaszt ünnepelünk" akció, a „Pirosló arccal és piros zászlókkal" jelszavának hangulata, a tavasz közeledte lázba hozta az úttörőket. Az előző időszak kutatása, tanulása után a cselekvésre került a sor. Emléktúrák, akadályversenyek, nagyszabású harci játékok, történelmi nevezetességű helyekre tett kirándulások, fáklyás felvonulások, ünnepélyes tábortüzek gyújtása közben emlékeztek a kisdobosok és úttörők a nagy idők bátor tetteire. Sok helyen szóba kerültek e harcok gyermek hősei. Ilyenkor itt-ott még sóhajok is felszálltak, hogy most ilyen nagy tettekre miért nincs szükség. A nevelők, a katonatisztek, a többszörösen kiütntetett harcosok ilyenkor példák segítségével igyekeztek megértetni; ma milyen helytállásra van szükség, és bizonyították, hogy ez aligha kisebb a történelem által feljegyzett tetteknél.

A helyes tanácsok hallatán, a figyelő szempárok láttán önkéntelenül felidéződött az emberben az ifjúság fogadatlan prókátorainak destruktív hangja, a „ne szólj szám, nem fáj fejem", „csak magaddal törődj", „igyekezzél bevágódni" stb., minden nemes emberi szándékot és törekvést gúzsba kötő, hamis frázis. Vajon fel tudjuk-e kellően vértezni ezekkel szemben leányainkat és fiainkat?

A hamis gondolatok és nézetek befolyása elleni együttes fellépésre a különböző nevelési tényezők — család, iskola — jó lehetőséget biztosít. Az ifjúsági szervezet megmozdulásai biztosíthatják a gyermekek helyes szándékainak kibontakoztatását, a kornak megfelelő cselekvésben való realizálását.

A „Lenini zászló alatt" elnevezésű akcióval megkezdődött előkészítés a Nagy Októberi Szocialista Forradalom ünnepségeire. Lenin születésnapjának megünneplésére készülve az úttörők és kisdobosok igen sok történetet, verset olvastak, nem egy helyen albumokat készítettek a forradalom vezérének életéről. Ezek a foglalkozások jól segített a példakép választásában és eszménykép kialakításában.

A foglalkozásra mgehívott internacionalista harcosok, idős kommunisták elmondták, annakidején hogyan indította őket cselekvésre Lenin eszméje. Ismertették milyen hatást gyakorolt rájuk az októberi forradalom eseményeinek híre. Itt kezdték közelebbről is megérteni a gyermekek az elnyomottak forradalmának nemzetközi jelentőségét. Egy kicsit talán azt is, hogy a jelen eredményeinek forrása a múlt történelmének haladást szolgáló eseményeiben rejlik. A gyermeknap idejére már nagyarányú levelezés indult meg a magyar és szovjet gyermekek között. Megyénkből több mint háromezer úttörő gondolatait vitte a posta az évfordulóra készülő szovjet pionírokhoz.

Ezek már mintegy előkészítését is jelentették a szeptember 3-án Győrből induló Auróra akciónak. Itt kétnapos programon megyénk gyermekeit 20 kiváló úttörő képviselte. A legfőbb cél ez alkalommal a munkás nemzetköziség gondolatanak megértése, gyermeki közelségbe hozása. Az úttörő szervezetek a cél eléréséhez a pedagógia eszközeinek és módozatainak gazdag tárházával rendelkeznek. Az Auróra makettjének elkészítése a „ki tud többet a Szovjetunióról" vetélkedők, a szovjet nép életével összefüggő művészi műsorok előadása, a szovjet pionírok megajándékozása az együttérzésüket, az egy közösségbe tartozásukat kifejező apró tárgyakkal, emlékekkel. A Szovjetunióban járt, tanult emberekkel való találkozás, a november 7-én Szovjetunióba utazó úttörők élménybeszámolói olyan események lehetnek, amelyek kitörölhetetlen nyomokat hagynak a tanulók életében. Az egyre szaporodó benyomások, élmények biztos alapot jelentenek az érdekegységünket bizonyító számtalan tény befogadásához, meggyőződéssé érleléséhez.

A mozgalom állomásain végighaladva látszik csak igazán, milyen ügyesen ötvöződött itt egybe az emberiség, a haza, az egyén érdeke. Mindez milyen sok oldalról megközelítve éri a gyermekeket, átszövi élete, tevékenysége minden mozzanatát. A hazafias nevelés itt valóban a nevelés egészét átfogó céllá lesz. Olyan céllá, amely megvalósulása után, a szocialista hazafiság, személyiség vonás formájában, cselekvésre ösztönző erőként működik az egyén életében.

Az úttörő mozgalomnak ez a gondosan megtervezett akciósorozata ismét bizonyította, a szövetség a nevelés legkiválóbb művelőire építve, gyermeknevelésünk általános céljai elérése érdekében milyen nagyszerűen tudja kombinálni a szocialista pedagógia ma már gazdag tárházában megtalálható eszközöket.

CSÍK PÁL

Boncs-Brujevics: Emlékeim Leninről

Talán törvényszerű jelensége a történelemnek, hogy legnagyobbjai — akiket valóban szívébe zárt egy nép, vagy az emberiség — nem írtak memoárt. Vagy mert nem volt rá idejük, de inkább nem tartották fontosnak. Minden energiájukat, képességüket a történelem által rájuk rótt feladat végrehajtására koncentrálták. A tényleges cselekvés volt életelemük, tetteikkel írták népeik emlékezetébe nevüket, eszméiket.

S — úgy tűnik — a népek tudatosan őrzik és gyűjtik hivatott vezetőik életének minden mozzanatát. És évek, évtizedek alatt összeáll a kép; az életműből, a tettekből, az emlékekből, a teljes személyiség, minden apró jellemzőjével s végülis többet tudunk róluk, mint az élőkről.

Ezért is örülünk Boncs—Brujevics Leninről írt legszemélyesebb emlékeinek. (Már majdnem lírtam a sztereotip mondatot, hogy a könyvtárnyi Lenin-irodalmat ilyen és ilyen módon gazdagítja, de nem tehetem, mert — ha jól meggondoljuk — alig néhány mű, visszaemlékezés ismert nálunk Leninről, s azok sem túlzottan széles körben.)

Lenin már életében halhatatlanná vált, arcát, alakját, műveit ismerik az egész világon. Energikus mozdulatait — mikor a tömegeknek beszél, vagy a kommunista szombaton cipeli a nehéz gerendákat — megőrizte a film. Igaz, hogy Lenin elválaszthatatlan a néptől, de az embereket egyre jobban foglalkoztatja, hogy milyen volt, amikor a világot fordító idők apró ügyeit intézte, pl. a jogtalanul rekvirált vöröskatona feleség panaszát, milyen volt mint munkatárs, milyen ember volt?

Ennek az érdeklődésnek roppant etikai, politikai jelentősége van. A tömegek benne látják a célt, a példát, a megvalósult kommunista embert. Ha kimondatlanul is, de talán arra a kérdésre keresnek választ, hogy mik voltak azok a különös vonások, amelyek mindenki másnál különbbé, teljesebbé tették Lenin egyéniségét: hogy a ma cselekvő embere számára megközelíthető-e a lenini magatartás mércéje?

Halála óta mindig hivatkozunk rá, mindig idéztük műveit, mindig azokat a passzusokat, amelyek napi politikánkat igazolták. Idéztük tudományos előrelátását, magyaráztuk filozófiai gondolatait, de kevéssé aknáztuk ki a személyiség formálása szempontjából oly döntő személyes példáját. A jelek azt mutatják, most jött el az ideje annak, hogy ne egy-egy vonását ragdjuk ki. Lenin nemcsak forradalmár volt, nemcsak politikus, legyőzhetetlen vitatkozó, gondolkodó, államfő, tudós, kivételes képességű szervező, hanem mindez együtt — a kommunista ember, kommunista vezető, aki szenvedélyesen és következetesen élte át a proletár humanizmus eszméjét.

Az emberiség nem engedi valóra válni Majakovszkij — nem éppen alaptalan — aggodalmát, hogy a koszorúk, citátumok elfeledik Lenin emberségét, egyszerűségét, szoborrá merevítik ma is élő alakját.

Róla, a ma is élőről írta könyvét Boncs-Brujevics, akinek nevét nálunk — gondolom — csak e kor történészei ismerik, pedig Lenin egyik közvetlen munkatársa volt, a szovjethatalom első éveinek tevékeny és felelős harcosa. Nem hivatásos író tehát, hanem forradalmár, s ebből adódik könyvének sajátos varázsa. Nem regényt ír, nem történelem könyvet, nem anekdótákat és epizódokat, nem is szokványos, magamutogató memoárt hanem a forradalmat, a hatalom megszilárdításának folyamatát; azt a néhány, soha nem volt kaotikus évet, amiből a bolsevikok Lenin vezetésével „megteremtették a harmóniát."

A szerző az 1930-as években írta meg emlékeinek zömét. Az események újbóli átélése szenvedélyessé, drámaivá teszi könyvét. Kitűnő érzékletességgel hozza emberközelbe a történelmet. Az olvasó együtt lelkesedik a Szmolnij bolsevikjaival a győzelem hírére, s fellélegezve mosolyog, amikor Lenin fejéről végleg lekerül a paróka, hiszen „a hatalmat tartósan vesszük a kezünkbe."

A győzelmet követő első órák leírása tapinthatóan tárja fel a lenini politika alapját, lényegét: a névtelen forradalmárokkal való összeforrottságot.

Ezt a sajátosságot, a forradalmi tapasztalatokkal rendelkező forradalmár tömegekre való támaszkodás képességét meggyőzően ábrázolja. A könyv egyik legkedvesebb története — a földről szóló dekrétum szétküldése — nemcsak az előbb mondottakat igazolja, hanem Lenin rendkívüli valóság ismeretét is. Kipróbált frontkatonákat, matrózokat bíznak meg a dekrétumok szövegének széthordásával, de Lenin

„... hirtelen elmosolyodott és így szólt:

— De van egy kis baj: papír nincs, újság nincs, rágyújtani viszont kell, fogja a dekrétumot, és már csavar is belőle egy kecskelábat. Mire hazaér, bajtársaival együtt elfüstöli az összes példányt... Okvetlenül elfüstöli...

Elhallgatott egy kicsit, aztán ravaszkás mosollyal így szólt hozzám:

— Tudja mit, Vlagyimir Dmitrijevics, menjen csak el Szityin üzletébe és kérdezze meg, hogy vannak-e náluk régi falinaptárak. Adjanak belőle... Nos, amikor a katonák a dekrétumokat jól elrakták az iszákjuk mélyére — »a faluig hozzá ne nyúlj!« —, mindegyiknek a kezébe kell nyomni egy naptárt, hadd dohányozzék kedvére. Könnyen letéphetők a lapjai, a papír megfelelő, puha, és pontosan egy kecskelábra elegendő. Összesen háromszázhatvanöt lapocskája van, még a bajtársaknak is jut belőle... A dekrétumot pedig vidd el a faluba... — Vlagyimir Iljics úgy mondta mindezt, mintha eegy katonához beszélne. — Nos, a brosúrákat bizony megmentjük — és halkan elnevette magát, örült, hogy kivezető utat talált az ugyancsak nehéz helyzetből."

A könyv hét év eseményeinek lényegét sűríti össze, de nem a történészek aprólékos, cselekményt leíró kronológikus módszerével, hanem úgy, hogy legfontosabb mondandóját Lenin alakja köré csoportosítja. Ezért válhatott rendkívül széles skálájúvá: az anekdótától a tragédiáig terjedővé.

A szerző — ahol csak teheti — igyekszik háttérben maradni. Két alapvető vonása megkülönböztetett jelentőségűvé teszi művét: őszintesége eredményezi, hogy az olvasó olyan dolgokat tud meg, amelyekről eddig még nem olvashatott. A bolsevikoknak nemcsak az uralkodó osztállyal kellett megküzdeniök, hanem a részeg-pogromokkal, a forradalomban kicsapódott olyan katona és matrózréteggel, amely „törekvéseit tekintve ténylegesen forradalomellenes volt", az útonállókkal, szervezkedőkkel, különféle pártokkal.

Meg kellett szervezni a szovjet állam külső és belső védelmét, az irányító szerveket, a közigazgatást. S mindezt a tömegek bevonásával, nevelésével, rájuk támaszkodva, őket mozgósítva. S a másik iényeges vonás a leírtak hitelessége. Így csak olyan ember írhat, aki nem szemlélője, hanem cselekvője, olykor irányítója volt az eseményeknek. Innen a stílus szuggesztivitása; az olvasó is szinte átéli az eseményeket.

Lenin tudta, hogy sok ellensége van, tudta, hogy ezer veszély leselkedik rá, s mégis, vagy éppen ezért vállalta a népgyűléseken való megjelenést. Számára mindennél fontosabb volt az emberek sorsa, boldogsága.

A könyvben leírt 15 történet mindegyike azt a lenini alapelvet bizonyítja, hogy a szocialista forradalom lényege, értelme az ember felszabadítása az elnyomás, a műveletlenség, az előítéletek alól, megszabadítása az évezredek során rárakott béklyóktól, hogy boldog lehessen.

S Lenin mélységes meggyőződéssel bízott az emberekben. A könyv egyik legizgalmasabb, legdrámaibb fejezete az októbrista Boriszov vasútmérnökkel folytatott vita a vasutak helyreállítása érdekében. S miután megegyeznek a legfontosabb teendőkben és kinevezik Boriszovot a közlekedési népbiztos helyettesévé Lenin megjegyzi: „Eredeti ember ez az »októbrista«, ... nem titkolja jobboldali meggyőződését, de dolgozni, azt fog."

A könyv utolsó lapjai a Lenin elleni merényletet, betegségét és felépülését tartalmazzák. A leírás nemcsak a szerző és Lenin környezetének mélységes aggodalmát érezteti, hanem a tömegek mérhetetlen ragaszkodását, szeretetét is.

A merénylet után a feketeszázas agitáció Lenin halálhírét terjesztette a nép körében. Ennek cáfolására filmet készítettek Lenin sétájáról. S mikor ezt bemutatták Moszkva munkásnegyedeinek filmszínházaiban, majd valamennyi moziban „leírhatatlan volt a nézők lelkesedése. Mindenki felállt, és Lenin megjelenésekor hosszan tapsolt, visszhangzott a terem a felkiáltásoktól; Éljen Vlagyimir Iljics. Sokan sírtak az örömtől, amikor látták, hogy él." S áradt a szeretet a felépült Lenin iránt. Még a Hadirokkantak Szövetsége is felkérte — mint sebesültet —, hogy iratkozzék tagjai sorába. S Lenin nem mosolygott a szeretet e naív megnyilvánulásán, hanem elrendelte: „rövid időn belül szerezzen be információkat ennek a szövetségnek a helyzetéről. Mindenképpen gondoskodni kell róluk. Íme, ez az eredménye annak a harci kiáltásnak, hogy »háború a győzelmes befejezéséig«. Nekünk béke kell, nem pedig háború."

Értékes könyv Boncs-Brujevicsé. Nemcsak ismeretekben gazdagít, hanem érzelmeinkben is erősít. Van képessége arra, hogy az olvasó szívébe lopja történeteit, hogy élővé tegye a kort s benne Lenint.

SOMOGYI JÓZSEF KOSSUTH-DÍJAS:
FELSZABADULÁSI EMLÉKMŰ
SALGÓTARJÁN, VÁROSKÖZPONT

EMLÉKMŰ

A kezek

felszabadult megálljt kiáltása szabadul az izmok bilincstelenségéből és védőn, kecsesen, felmagasztosulva engednek galambrajt a fészekpuhaságú meleg tenyérből, mint nagyfeszültségű áram ad éltető nedvet az emlőkön keresztül lefutott erővonal a kézbefogott virágnak, az anya termékeny testének szívfelőli tájáin, mert a szabadság fészke ott lakozik.

A galambok

csapatos, szabad szárnyalása, örök összefogások szimbóluma a csontrohasztó háborúkból való szabadulás és örök kilábolás-vágy meleg vadgalambszárnyú pihegése, zenei akkordok himnusza, gyermekkacagás, rózsátnevetés, a halálos betegségből gyógyultan távozás.

A fejek

klasszikus aranykelyhei, az örök emberi szépség cicomázatlan-formára írott nagy törvényeivel. Benne a tekintetek felelősségteljes, megbabonázhatatlan sugárkévéi szigorú parancsok, meleg szerelmek, felszabadult könnyek gyökerei a keserűen sós barázdák helyén, a felszabadult ember világranyitott tágas ablakai.

A szájak

csókpuhaságú, de szigorú rendbe zárt igazmondásra, a szabad élet harsonái, gondolattrombitái.

A hajak

koronaékességű puha héja, vállraomló dús indáinak érckoszorú maradandósága, nagy egyszerűség.

A homlokok

tiszta háromszöge, zárt rend! A ráncokból való felocsudás simára forduló nagy megnyugvása, a gondolatfészkek nagy röntgenképei. Ó soha ráncbanemforduló jövőt igéző homlokok, hatalmas ütközői az alantas gyalázatoknak, győzelmek pajzsai.

A testek

felkiáltójelszerű biztos kiállása, bronz kapufélfák, igaz dolmenek, testtel szabadságunkat védő hős emberiség örök nagy írásjelei az élet testamentumában.

Munkásasszonyok

rusztikus, prometheusi ereje, világot legyőző termékenysége, győzedelmeskedő, mindennél szilárdabb anyagok!
Görcsök, redők, drapériák fényjátékainak, változatos felületei, konstruktív nagy tömegei, fény és árnyék nagy dialektikus ellentmondásainak virágoskertje.

A lábak

megtámasztott erejéből, a negatív formák kecses, táncléptékű népdalritmusára a küzdelem és győzelem szenvedélye és öröme hullámzik át egymásba a zsibbadástól a megnyugvásig, az újramegindító, teremtő új nagy lépésekig!

A kígyó

feszes vonaglása, a magát megadni nem-akaró alantas vergődése, a sátánfajzatok örök törvényének elnyújtott paragrafusjele, rajta a győznitudóval, az igazként mindig győző asszonyi Dávidokkal, a kocsonyahátú, kígyósimaságú Góliáttal szemben!

Emlékmű

az éhségmenetből nőtt fegyveresek és fiaik, az új városalapítók, a győzelemet hozó és vérrel szabadságot hozó csillagos katonák örök nagy emléke és mementója.
Kegyelet azoknak, akikért az érc csengése szól,
Jószerencse azoknak, akik örökükbe léptek!

Czinke Ferenc

Bérczy Károly

Száz éve halt meg Bérczy Károly. Ma már a legfontosabbat is kevesen tudják róla, azt, hogy a magyar fordításirodalom majd egy évszázadig legnépszerűbb remeke, Puskin Anyeginjének fordítása az ő nevéhez fűződik. Az irodalmi lexikonok rövid cikkei, az irodalomtörténetek mérsékelt terjedelmű fejezetei sommás és sablonos ismertetést ismételgetnek róla. Élete és munkássága ma már leginkább csak adat, adalék, jegyzet.

Most, halálának évfordulóján kötelességünknek érezzük felidézni Bérczy Károly egyéniségét ,cselekedeteit és a kort, amelyben élt, amelynek egyik legismertebb írója volt; felidézni megyénk szülöttének, Petőfi, Jókai, Madách társának és barátjának emlékét.

Bérczy Károly 1821. március 21-én született Balassagyarmaton. Apja, János a megyei tisztikar tagja, Nógrád főorvosa volt, aki eredeti családnevét — Stand — 1804-ben cserélte fel Bérczyre. A Stand család Svédországból Németországon keresztül származott Magyarországra a hétéves háború idején. Bérczy János valószínűleg Nagyabonyban született, szülei nyolcadik, legfiatalabb gyermekeként és orvosi pályára lépett. Tanulmányait a pesti egyetemen végezte be, és egy ideig a híres Stáhly professzor asszisztense volt. Rokonai közül unokatestvére, Károly a leghíresebb. Ő, a Petőfi által is versbe foglalt Megyeri néven lett a XIX. század egyik legnevesebb színésze. Bérczy Károly anyja, Molnár Júlia egy pozsony-megyei nemesi családból származott.

Balassagyarmat, Bérczy szülőhelye a század elején még rendkívül kicsiny település volt. 1825-ben is csak 3692 lakos élt túlnyomórészt zsindely- és zsuptetős házaiban. Gyakori tűzvészek, járványok, vízhiány késleltették fejlődését. A XIX. század első évtizedeiben azonban végül is megindult felvirágzása. A környék jól termő földjei, a céhes ipar megerősödése, a helyi vásárok ösztönző piacigényei, és az, hogy a Csehország és Lengyelország felé futó — Pest—Vác—Losonc — útvonal egyik állomása, jelentős gazdasági fellendülést biztosított számára. Ugyanekkor vált valóban a megye politikai, társadalmi, kulturális központjává is. 1790-ben a megyegyűlések színhelyét Szűgyből Balassagyarmatra, a német katonaság által elhagyott kaszárnyába tették át. Megváltozott a város külső képe is, de legfigyelemreméltóbb mégis

az a társadalmi, szellemi felpezsdülés, amelyet a reformkori harcok új, ambíciókkal teli, tehetséggel megáldott, széleskörű és alapos műveltséget szerzett megyei nemzedékének fellépése hozott meg. Közülük sokan nem csupán a politikai, hanem a tudományos élet ismert alakjaivá is váltak. Íme néhány név a vezetők közül: Sréter János, Gyurcsányi Gábor, Prónay János, Baloghy Lajos, Mocsáry Antal, Kacskovics Lajos, Kubinyi Ferenc és Ágoston, Fráter Pál, Veres Pál, Szontágh Pál. Magatartásuk bátorságát, gondolkodásmódjuk felvilágosultságát a királyi leiratok visszautasítása, a királyi biztosokkal való szembeszállás, haladó szemléletű országgyűlési beszédek, követi utasítások és a korukban példamutatóan első — 1831-ben megalakított — közművelődési egyesület, a Nógrádi Nemzeti Intézet létrehozása, a „nemzeti léleknek és erőnek ébresztgetésére és fenntartására, a honi nyelv virágzására", bizonyítja leginkább.

A megyei főorvos jól beillett e társaságba. Nemességét nevének megváltoztatásakor elvesztette ugyan — Metternich nem engedélyezte a német nemesi cím átvitelét a magyar névre —, de széleskörű műveltsége, tudományos és irodalmi tevékenysége, tiszteletet ébresztett iránta, magatartása népszerűséget szerzett számára. Az elismertség jele, hogy többször meg akarták választani táblabírónak is. Tagja volt a jénai Minerologiai Társaságnak, saját orvosi tanulmányain, cikkein kívül franciából, spanyolból és németből fordított, illetve magyarázott műveket. Elmélyülten tanulmányozta a görög és latin irodalmat és maga is írt verseket (Széchenyi Ferenc könyvtáráról; egy mohorai barátja emlékezetére). Az Esztergomban megjelent Uránia című zsebkönyvben — melyet Szeder Fábián István szerkesztett és a múltat romantikus szemlélettel felidéző, a reformkor eszméit szolgáló alkotásokat tartalmazott — jelent meg 1828-ban A három gyűrű. Castíliai rege rímes versekben című műve.

A Bérczy-család jó anyagi körülmények között élt, kiegyensúlyozott, harmónikus légkörben. Otthonuk, — a tágas nemesi kuriához hasonló ház — ajtaja bizonyára nyitva állt a barátok, ismerősök, a hivatali társak előtt, akik körében a napi érdekességeken kívül, sor került a közélet és a szellemi élet felvilágosult szellemű, komolyabb megbeszélésére is. Ez a szellem látszik hatni a család mindkét fiúgyermeke pályájának alakulására is. Egyiktől sem idegen a társadalmi cselekvés, a közéleti feladatvállalás gondolata, a reformkor eszmevilága. Károly bátyja, Lajos (1810—1883) ügyvéd és Nógrád megye törvényszéki ülnöke, majd főügyésze volt. A forradalom és a szabadságharc idején a nemzetőrség szervezésében vett részt. A bukás után börtönbüntetést szenvedett, és állásából is felfüggesztették. A család — Lajos családjának — tekintélye, társasági szerepe tükröződik a város későbbi életének egyik Mikszáth-tal kapcsolatos epizódjában is. Mikszáth Kálmánné írta le visszaemlékezéseiben az 1871-ben Balassagyarmatra került Mikszáth — aki Bérczyékkel valamilyen rokonságban állt — körül kialakult helyzetet: „... A kisvárosi társaság kétfelé szakadt, az egyik volt a mienk, a másiknak központja volt a mi régi haragosunk, a Bérczy-család. Két gyönyörű leány volt a háznál, akik Mikszáthnak gyermekkori játszótársai voltak... Lehet képzelni, micsoda dilemmába jutott szegény Mikszáth, annál is inkább, mert más lányosházakhoz is kezdték hívogatni. Sokféle zsebei telve voltak meghívókkal, ilyenformán: legyen szerencsénk egy csésze teára... jó feketekávéra... vacsorára. Bérczyék pláne meghívták mákoskukoricára is..."

Bérczy Károly 12 éves koráig élt Balassagyarmaton. Elemi iskolai tanulmányait apja és Tordy János plébános segítette, irányította. A gimnázium négy színtaktikai

osztályát 1829—1833-ig — részben magántanulóként — a váci kegyesrendiek, a két humán osztályt pedig 1833—35-ig a pesti piaristák iskolájában végezte el. Szorgalmas tanuló volt, irodalomból különösen kiváló. Váci tanulóéveiből való az első adat Madách Imrével való ismeretségére vonatkozóan. Madách ugyanis abban a 3. osztályban volt magántanuló, amelyben Bérczy is tanult.

Amikor a humán osztályok elvégzése után választania kellett, hogy a váci vagy a pesti egyetemre menjen-e, Bérczy Pestet választotta. Ugyanott lett joghallgató is (1838). Jogi tanulmányainak befejezése után patvarista a nógrádi Alsó-Bodonyban, Horváth Elek szolgabírónál, jurátus pedig Pesten, Gyurcsányi Gábor szeptemvirnél volt. Az ügyvédi vizsgát 1842. március 11-én tette le.

Bérczy már tanulóéveiben találkozhatott az akkor még iskolapadokban ülő, de a diákszervezetekben már nagy tettekre készülődő „Fiatal Magyarország" mozgalmaival. Nem tudjuk, hogy Bérczynek milyen kapcsolata volt velük, de tény, hogy a pesti piarista diákok 1833-ban — Bérczy ekkor került oda — egy kötetnyi verset adtak ki. Egy titkosrendőri jelentés 1839-ben arról számolt be, hogy a pesti jogászok között — Bérczy is itt tanult — egy társaság alakult, amelynek célja magukat bölcseletben „és más hasznos tudományokban" képezni ,a nézetek kölcsönös kicserélése és egymás kölcsönös felvilágosítása révén. 1842-ben pedig eredménytelenül kérték a kari tanácsot egy diáktársaság engedélyezésére.

Ha nyomon akarjuk kísérni Bérczy gondolatvilágának, magatartásának alakulását, annak eredetét, nem felesleges felfigyelni Horváth Elek és Gyurcsányi Gábor személyére. Bizonyára nem volt véletlen, hogy melléjük került. Valószínűleg a család jó ismerősei, barátai lehettek, hiszen Gyurcsányi és Horváth Elek nagybátyja Bérczy apjának hivatalnoktársa volt. De az ismeretségen túl közrejátszhatott a kiválasztásukban eszmei, emberi szimpátia is. A megyei politikai élet egy-egy jelentős szakaszában éppen a haladó erők vezéri szerepét vállalták mindketten. Gyurcsányi Gábor 1819-től 1828-ig másodalispánként működött. Ő vezette az 1822—23-as megyei ellenállási mozgalmat, majd az 1825-ös országgyűlésen nagyhatású és meggyőzőerejű szónoklataival az ellenzék támogatójaként vált ismertté. Követtársával, Prónay Jánossal ő javasolja 1826-ban a hazafias szellemű Nógrádi Nemzeti Intézet megalakítását. 1828-ban első alispánná választották. Működése természetesen felkeltette az udvar ellenszenvét, királyi vizsgálóbiztosokat küldtek a megyébe. Ezek eredménytelensége után sajátos módon oldották meg a helyzetet. Hogy Gyurcsányit a megyei politikai életből kivonják, 1832-ben a királyi tábla ülnökévé, később altárnokká, majd pedig a hétszemélyes tábla ülnökévé nevezték ki. Ebben az időben kezdhette meg hivatali pályafutását Horváth Elek, aki aztán a forradalom és a szabadságharc idején lett a megyei politikai élet töretlen hitű vezetője. Másodalispánná 1848 májusában, első alispánná pedig júliusban választották meg. Lelkesen támogatta a nemzetőrség megszervezését, és amikor a császári seregek ideiglenesen elfoglalták a megye területét, 1849 januárjában, nem volt hajlandó meghódolni a császári biztosnak, amiért 5 hetes börtönbüntetést szenvedett. A szabadságharc leverése után fogságba esett és a pesti Újépületben raboskodott. 1861-ben a megyei tisztújító közgyűlés jegyzőkönyvben örökítette meg hazafias hűségét és bátor magatartását. Mindezek alapján nem lehet kétségünk, hogy e két ember irányító, alakító szerepének hatása volt Bérczy Károly szemléletének alakulására.

Úgy tűnik, hogy Bérczy különösen vonzódott a pesti élethez. Vác helyett már előbb is Pestet választotta, de nem véletlen szerencse, hogy Pesten jurátuskodhatott, és bizonyára az sem, hogy 1842-ben — nem Madách útját járta, akivel szinte egy-

időben tett ügyvédi vizsgát, és aki visszatérve vidékre, megyei aljegyző lett — olyan gyorsan elvállalta kineveztetését díjtalan fogalmazó-gyakornokká a Helytartótanácshoz. Elhatározásaiban ,szándékainak alakulásában nem az ismerősök és barátok biztonságot adó segítőkészsége, nem is valamilyen hivatali karrier vágya és reménye kapott döntő szerepet, hanem valami más. Más: minden bizonnyal írói törekvései, és az, ami ezzel járt: a forrongó, érdekes szellemi, irodalmi és társadalmi élet vonzása.

Első írásai elsőéves joghallgató korában jelentek meg. 1838-ban a Munkácsy János által szerkesztett Rajzolatok közölte novelláit (Fülekvár, A jövevények, Szerelembosszú) és verseit. Ez után a kor legismertebb szépirodalmi folyóirataiban — Honművész, Pesti Divatlap, Életképek, Honderű — jelentek meg elbeszélései, fordításai, versei, balladái, bírálatai. Megpróbálkozott drámaírással is. Nem mondható termékeny írónak, és megjelent művei sem különösebben jelentősek ugyan, de neve általuk ismertté vált és alkotásai népszerűek voltak. Már 1838-ban Madách őt kérte, hogy mondjon véleményt verseiről: „Hozzám is hozott egy párt, sajátjait s tej- és vérvegyületű arcán utóbbi lőn uralkodó, midőn mélytüzű fekete szemeit rámszegezve kért, mondanék munkáiról lehető legőszintébb és legszigorúbb véleményt. Tekintély lehettem előtte, mert néhány versem és beszélyem jelent meg már a Rajzolatokban és Regélőben." (Bérczy Madáchról mondott emlékbeszéde. 1864.). A negyvenes évek közepén pedig már az iskolai önképzőkörökben és irodalmi diáktársaságokban országszerte szavalták költeményeit.

Versei a kor ízlését tükrözték, szentimentális érzésvilág, erőszakolt keresettség jellemezte azokat. Csak a legjobbakban tűntek fel a társadalmi kérdések demokratikus szemléletére, és az egyszerűségre való törekvésének jelei.

Fenn a termek csillogó ölében
Tombol, élvez a víg úrsereg, —
Lenn a tél hideg sötét ködében
Rongya közt a koldus didereg,
Feltekint a dúsnak ablakára,
Nem kívánva, csak feleslegét, —
S visszadől a durva kőpárnára
Megátkozni sínlő életét.
Akinek nincs enni, maga lássa —
Hiszen ez csak a világ folyása.

Boldog az, ki mással nem törődik
S részvétet nem ismer kebele,
Fájdalomtól búra nem edződik,
Boldog a mindennap embere,
Lelkében nincs egy magasztos érzet,
Szebbért, jobbért szíve nem dobog,
A honért elég, hogy ős vérzett,
Áldott földjén ő csak hízni fog, —
Ámde, mi a jobbak nyugtatása:
Önszívében van vigasztalása.

(Világ folyása, 1844)

Ha volnék rózsaszál,
Érted virágzanám,
S szemed tekintete
Harmatként szállna rám.

Letörnél majd talán
Egy bájos reggelen;
S dicső sors várna rám:
Meghalni kebleden.

Kerted virági közt
Ott foglalnék helyet,
Hol legötbbet mulat
Mosolygó szép szemed.

(Volnék... 1846)

Balladái (Széchi Dezső önfeláldozása Róbert Károlyért, Béla és Borics, A két Frangepán), mint címük is mutatja, történelmi ihletésűek voltak és bennük a magyar romantikus iskola hatását érezhetjük. Elbeszélésein kezdettől fogva az angol irodalom iránti mély érdeklődésének nyomait fedezhetjük fel. És esetenként ez a hatás már túlzott is volt, mint az a Bajzával 1843-ban folytatott vitában nyilvánvalóvá vált. Bajza Bérczy két novellájában (A sírásó, Vérség és csel) fedezte fel és próbálta bizonyítani a plágium tényét. 1840-ből maradt fenn egy fordulatokban gazdag, de lélektanilag nem eléggé kidolgozott négy felvonásos drámája is a Bitorlott szerelem.

Bérczy a negvenes években a pesti közélet ismert és népszerű alakjává vált. A tehetséges, művelt — angolul, németül, olaszul és franciául egyaránt írt és olvasott — szerény modorú, de szellemes vidám és eszmékért lelkesedni tudó fiatalembert mindenütt szívesen látták. Ő természetesen az 1841 táján gyülekezni kezdő, az irodalmi és a politikai megújulás szükségességét hirdető csoportthoz csatlakozott. Ez a fiatal írókból, joghallgatókból álló csoport, amelyet „Fiatal Magyarország"-nak, majd „Márciusi ifjúság"-nak neveztek el, a reformkor második nemzedéke volt. Az ő fellépésükkel valóságos őrségváltás ment végbe az irodalmi és a politikai életben. A visszaemlékezések színesen elevenítik fel szervezkedésüket, eszméiket, mindennapi életüket és a többiek között Bérczy alakját is.

A csoport igen jó barátságban, szinte mindig együtt volt, ismerkedtek, vitáztak egymással! „Néhány napot töltvén Pesten, folytonosan együtt valánk Pálffy, Petőfi és én. Nemsokára társaságunk tetemesen szaporodott, úgy hogy egy nap a »Két pisztoly«-ban egész nagy asztalt foglaltunk el, Bérczy Károly, Barna Ignácz, Halász, a »Szivárvány« szerkesztője, Lauka Gusztáv és Lisznyai Kálmán is ott voltak. Továbbá egy Berzsenyi nevű paksi kasznár, ki szemét le nem vette Petőfiről. Beszéltünk, vitatkoztunk, eszméket cseréltünk, mert eszme több volt, mint étel, míg egyszerre valakinek az az ötlete támadt, hogy szavaljon el ki-ki egy darabot saját költeményeiből..." (Jámbor Pál (Hiador): Egy kedves emlékem).

Ugyanerről számolt be Degré Alajos is (Visszaemlékezéseim): „... A fiatal irodalmat csoportosulva találtam. Petőfi már szerepet játszott: nem az a fakó fiú volt többé, akivel Pozsonyban megismerkedtem, hanem finom magyar ruhába öltözködött, s magára tartó fiatalember. Költeményei megjelentek, műveit díjazták és segédszerkesztő volt. Ekkor már Dobsa Lajos és Lisznyai Kálmán is elszármazott Pozsonyból. Tehát ezek hármon, aztán Bérczy Károly, Pálffy Albert, Pákh Albert (Kaján Ábel), Emődy Dani, Sükey Károly, Tompa Mihály, Berecz Károly, Obernyik Károly (már akkor a Főúr és pór című színművével akadémiai jutalmat nyert) asztaltársaságot képeztek a Pilvaxban... Ez a kis asztaltársaság naponként ebéd után elfoglalta kerek asztalát, s a fekete kávé mellett folyt az adomázás, élcelődés, többnyire egymás

rovására nevettünk, a nélkül, hogy valaha harag vagy neheztelés lett volna a következménye. Pénz dolgában szűken voltunk, sőt egyharmada a társaságnak rendesen pénzzavarban is szenvedett, de kisegítettük egymást, úgy, hogy egyik-másik néha hitelét is igénybe vette barátja kedvéért..."

A közismert, irodalomtörténeti jelentőségű „Tizek Társasága" megalakításáról Jókai számolt be részletesen (A Fiatal Magyarország): „Ekkor egy eszme villant meg Petőfi agyában: az írói társulati terv. Miért minekünk mindig másoktól függnünk? Egyesüljünk egy célra mind, s adjunk ki magunk egy közlönyt. És aztán kötelezzük magunkat egy évig nem írni sehová, mint egyedül saját közlönyünkbe. Tízen írtuk alá e szerződést: Petőfi, Pálffy, Degré, Obornyik, Pákh, Bérczy, Tompa, Kerényi, Lisznyai és én. Ez volt a »tizek társulata«. Csupán egyet hagytunk ki a számításunkból: azt, hogy abban az időben a lapkiadáshoz engedély is kellett. A laptulajdon akkor szabadalom volt, s gondoskodva volt róla, hogy három szépirodalmi lapnál több ne legyen a világon. A tizek nem kaptak egy negyedik lapra engedélyt, s egy évre terjedő fogadalmokkal csak azt nyerték, hogy egy évig el kellett némulniok, nem írhattak sehova. Ezt a helyzetet bölcsen felhasználta Frankenburg, s egy lekötelező felhívásban meghívta lapjához a tizeket, tért nyitva nekik, hogy irodalmi működésüket folytathassák. Kilencen elfogadták a meghívást, csak Obernyik nem... A többi elfogadta a tért, s a fiatal irodalom együttes erővel kezdte meg működését. De nemcsak azért volt az irodalom fiatal, mert tagjai ifjú emberek voltak, hanem azért is, mert új, ifjú és merész volt egész irányzata politikai, társadalmi, költészeti téren, elütő az eddigitől, kezdeményező, korszakba vágó.

Bérczy egyéniségét is Jókai — a már említett művében — jellemezte találóan, szellemesen: „Bérczy Károly alakja finom, előkelő szabású volt, mindig udvarias, lekötelező s mindnyájunk között az egyedüli angol. Mi többiek mind franciák voltunk. Bérczy pedig annyira angol volt, hogy csak angol írókat tanulmányozott, angol mérföldekben beszélt; s mikor egyszer valaki kétségbe vonta azon állítását, hogy színelőadás hat óra hosszat tarthatott, azt felelte rá: »Én angol órákat értettem.« Mint novellaíró a lélektani búvárlók közé tartozott." Társasági sikereinek okairól Arany László emlékezett meg emlékbeszédében: „Eleven, víg fiú volt, kedvence a társaságoknak és barátainak. Tréfában, apró csínytevésekben mindig leleményes, adomákban pedig kifogyhatatlan. Ezzel néha valódi bravourokat vitt végbe: jó kedvű baráti körben fogadott rá, hogy egymás után húsz vagy huszonöt olyan adomát mond el, még pedig jókat, amelyekből a jelenvoltak közül senki egyet sem ismer. Ha aztán valamelyik adomáját, mielőtt vége elcsattant, valaki folytatni tudta, akkor a már elmondottak nem számítottak, hanem elől kellett kezdenie a huszonötös sort. Amely adomát a társaság nem ismert el jónak, a helyett újat kellett mondani. E miatt néha kétszer annyi adomát elő kellett szednie, mint tulajdonképpen a fogadás megkívánta volna; s mégis e tréfát egyazon társaság előtt többször is bírta ismételni."

Ebben az időben találkozott Bérczy első és egyetlen szerelmével is. Három jóbarátjával és hivatalnoktársával Budán, a Svábhegyen bérelt lakást. Szomszédjukban állt a Frivaldszky család nyaralója, ahol nyaranta nagy társasági élet folyt. Itt ismerkedett meg a híres természettudós, Frivaldszky Imre leányaival. A szinte mindennapossá vált vendégeskedés közben született a kölcsönös vonzódás és szerelem Bérczy és Anna — aki a négy leány közül a második volt — között 1846 nyarán. Egyik versében az öröm és kétség hangján emlékezett meg erről:

Eljött az alkony röpködő homálya,
De lelkem éjén új nap kelt vala;
Ki mondja óh meg: ez a boldogságnak,
Vagy új keservnek volt-e hajnala?

Szerelmük beteljesedését — a költő kérdésének eldöntését — azonban országos és személyes okok is hosszú időn át késleltették.

Bérczy életében újabb jelentős szakasz kezdődött 1847 januárjában. Széchenyi István ekkor nevezte ki az országos közlekedési bizottsághoz tollvivői — jegyzői — állásra. Széchenyi közelsége, egyénisége és politikai nézetei bizonyára nem maradtak hatástalanok Bérczyre. Erről és kapcsolatukról azonban mindeddig csak általános megjegyzéseket és feltételezéseket ismerünk: „1847-ben gr. Széchenyi István mellé került, a kinek igen kedvelt embere lőn." (Zichy Antal Emlékbeszéde) „Szép kitüntetés volt Széchenyi mellett szolgálni; rendkívüli iskola egy gondolkozó ifjúra nézve; mert a bureaui korlátozottság, pedantéria, vagy egyoldalúság befolyásától sehol nem lehetett oly messze, kivált államhivatalban, mint Széchenyi oldalán... Valamint ő maga nem akart ismerni sem testi, se lelki fáradtságot, sőt gyakran a legnagyobb erőfeszítéseket önkényt kereste: így környezőit is szerette különféle testi és lelki próbáknak vetni alá. Mintegy mérte őket, hogy önmagához hasonlítva, mennyit bírnak ki." (Arany László Emlékbeszéde). S ez jó iskola volt Bérczyre nézve... Alkalmasint már itt ébredt fel benne a hajlam Széchenyi kedvenc eszméi: lóverseny-ügy, sportirodalom és casinói tevékenység iránt, s lett később megtestesítője a nagy reformátor egyik eszméjének, a magyar sportirodalom megteremtésével." (Paulovics István: Bérczy Károly élete és jellemzése. Bp. 1903.)

Széchenyi melletti szolgálata nem volt hosszú idejű. Széchenyi ugyan az első felelős minisztérium megalakulásakor magával vitte Bérczyt a közlekedési minisztériumba — és ez mindenképpen megbecsülést jelentett —, de a hivatali teendőkben betegsége nagy mértékben akadályozta. Ugyanis 1848 februárjában egy pozsonyi hivatalos útján meghűlt és egy ideig Pozsonyban, majd Pesten feküdt betegen. Gyógyulása nem volt teljes, mert szervi szívbaja 1848—49 telén kiújult. 1849 tavaszán a levegőváltozás gyógyító hatásában reménykedve bátyjához, Balassagyarmatra költözött. A forradalomban és a szabadságharcban így nem vehetett részt betegsége miatt, de versei lelkesedését, majd együttérző keserűségét híven tükrözik.

A Pesti Hírlapban megjelent ünnepi hangú versében a trónfosztást és a Pestre bevonuló magyar sereget üdvözölte:

Fény és dicsőség a magyar hazára,
A gyáva futó ellenre szégyen!

...ingadoz, dől
A zsarnok trón, undok bűn alapja,
Trón, te rongyos felhő le az égről,
Ragyog már a szent szabadság napja...

Buda visszafoglalását Görgei táborából nézte végig, és a Frivaldszky Annához írt levelében számolt be róla: „Nézze és jegyezze meg jól, kedves, édes Ninám, levelem költének napját: ez történelmi emlékű nap, ez Buda visszavételének napja!" A

világosi fegyverletételt egy, falujába visszatérő huszár elbeszélése alapján idézte fel (A huszár, Augusztus 20-án 1849-ben). A haza elvesztését siratja ebben, a harci zászló megőrzését akarta. A megadást szégyennek, árulásnak tartotta:

Dicsőség volt lelketek párnája,
A nevetek: Isten katonája,
S mert valátok mindig halni készen:
Mi vár rátok? tudjátok-e — szégyen.

Üres szóra, puszta igéretre
A sereg már fegyverét letette;...

És a zászlót, mely alatt küzdöttünk.
S száz csatában lobogott felettünk,
Melyre szent név: „Szabadság van írva,
Diadalként ellenség nem bírja..."

Tépjétek szét, rongyait vigyétek,
Ez légyen legszentebb ereklyétek.
Aztán menjen, a ki merre akar.
Éljen a hon! s az elárult „Magyar"!

A nemzeti tragédia átérzésének adott hangot a szabadságharc rokkantjairól (Két béna) és a halálhírt hozó hírnökről (A hírnök) írott költeményeiben, balladájában is.

A szabadságharc sorsának rosszrafordulását látva, üldöztetéstől tartva Bérczy bújdosni kezdett. Július elején Vanyarcra, sógorához utazott. Két hónap múlva azonban — mert nem érezte ott biztonságban magát — Balassagyarmatra ment bátyjához, aki éppen akkor szabadult ki a börtönből, ahová a szabadságharc alatti cselekedeteiért és egy lakásán őrzött Kossuth kép miatt került. Amikor itt keresték a zsandárok Bérczyt, szerencsére már leendő apósának svábhegyi lakásában tartózkodott. Bátyja, hogy az üldözőket tévútra vezesse, azt mondta, hogy Angliába vagy Franciaországba menekült. Bérczy Budáról is tovább ment. A telet Putnokon — a legidősebb Frivaldszky lány férjének birtokán töltötte. Pesten csak 1850 tavaszán jelent meg újra.

Életét elölről kellett kezdenie, egyáltalán nem bíztató helyzetét átgondolnia, választani a lehetőségek között. Különösen nehéz volt ez akkor, ha nem akarta feledni hitét, szándékait. Hivatali állást a kecsegtető ajánlatok, az ismerősök segítőkész tanácsai és anyagi helyzetének kényszerítő hatásának ellenére sem vállalt. Nem betegsége volt ennek az oka, hanem hűsége az elbukott eszmékhez, az a törekvése, hogy megőrizhesse a cselekvés szabadságát. Véglegesen és kizárólagosan az írói hivatást választotta „kenyéradó állomás"-ként.

Újra találkozott ekkor jegyesével ,Frivaldszky Annával, — aki a harcok idején Olaszországban tartózkodott —, de Bérczy, betegsége miatt aggódva tépelődött, hogy a házassággal magához kösse-e Annát. Végül is orvoshoz fordult, a Görgei táborában megismert Lumitzer Sándorhoz, aki bár súlyosnak tartotta Bérczy betegségét, mégis javasolta a régen eltervezett szándék megvalósítását. A házasságot 1851-ben kötötték meg. Frivaldszky Imre Szolnok mellett birtokot vásárolt nekik, ahová le is költöztek. De a gazdálkodáshoz nem értő, és a Pestre visszakívánkozó Bérczy néhány hónap múlva visszatért a fővárosba.

A cenzura által élénk figyelemmel kisért és színvonalban erősen ingadozó, rövidebb-hosszabb ideig fennálló pesti lapokban jelentkezett Bérczy műveivel. Elbeszélései jelentek meg a Magyar Hírlapban (1850—52), a Magyar Emléklapokban (1850), a Szépirodalmi Lapokban (1853), a Budapesti Hírlap-ban (1853), a Délibáb-ban (1853) és a Divatcsarnokban (1854). Ugyanezekben közöltette angol fordításait is (W. Irving, Dickens, Bulwer, Scott Walter, Thackeray stb.). A lapokban megjelent legjobb novelláit 1852-ben Emich Gusztáv adta ki két kötetben Élet és ábránd címmel. Könyve szinte visszhangtalan maradt, csupán a Pesti Napló emlékezett meg róla.

Gyulai Pál és Kemény Zsigmond segítségével 1851-ben munkatársi állást kapott a Császár Ferenc által szerkesztett Pesti Naplónál, amelynek a külföldi rovatát szerkesztette. 1854-ben valószínűleg Csengery és Kemény ösztönzésére maga is kísérletet tett lapalapításra. Egy szépirodalmi folyóiratra kért engedélyt, amelynek Szemle, az élet, irodalom és művészet köréből lett volna a címe. Kérését azzal indokolta, hogy nincs olyan szépirodalmi lap, amely érett ízlésű munkákat közölne. Kérelmét elutasították, jellemző módon az 1848—49-es magatartása miatt.

Pákh Albertnek — a „tizek" egyikének — azonban sikerült megindítania a Vasárnapi Újság című szépirodalmi és ismeretterjesztő képes hetilapot 1854-ben. Főmunkatársa Jókai Mór volt. A lap szelleméhez figyelemreméltó adalék Tompa — akit közreműködésre kértek fel — levele Pákhoz: „Vasárnapi Újság? Nem hallottam még hírét. Jókai főmunkatárs vagy pláne szerkesztő? Hát a »Délibáb« hová lesz? Mindenesetre közétek állok, a hajdani »Tizek« akármelyikétől szégyen volna a hűtlenség. Legalább én, együgyű falusi ember, így képzelem, meglehet: Pesten *más pennával* írnak, mint Dálnoky professzor hajdan éneklé." Így nem csodálkozhatunk azon, hogy Bérczy is otthagyta a Pesti Naplót és a Vasárnapi Újság munkatársa lett. És talán döntő szerepe lehetett a Politikai Újdonságok című melléklap megindításában 1855-től amelynek főmunkatársa, majd 1865-től 1867-ig szerkesztője is volt.

Újabb elbeszélései és fordításai 1844-ben jelentek meg három kötetben Világ folyása címmel. Gyulai Pál szigorú bírálatnak vetette alá Bérczy munkáit a Pesti Naplóban: „... mívelt ízlése és ismeretei megőrzik a botlásoktól: erkölcsi érzéke nem téveszti össze a jót a rosszal; nyelv és kidolgozás körül gondot tanúsít; iránya legkevésbé megtámadható: beszélyeiben mégis hiányzik valami, s ez a valami igen sok... Személyei, noha bennök sok eleme a költőinek, nem tudnak alakot váltani, egyénekké kikerekedni, meséi ügyesen kigondolván, de ninesenek megteremtve: az alkotó képzelem erőtlenségét vagy lankadtságát érezzük mindenütt. Innen művei közt inkább sikerülnek a humoros képek, kedélyes rajzok mint a valódi beszélyek." Dicsérete is relatív: „A hang mely rajtok átvonul, az irány, melyet képviselnek, jótékony ellentéteket képez azon beszélyekkel, melyek divatlapjaink rendes táplálékai. S mik lapjaink rendes táplálékai? Francia hulladékok, valami durvaság, valami könnyelműségben feloldva, mi nem az erő vagy elmésség korlátlanságából folv, de az ízlés, a szív míveletlenségéből. Bérczy beszélyeiben mindenütt egy mívelt ízlésű ember szól hozzánk, s mindenütt érezzük benne azon jótékony hatást, mit reá az angol irodalom tőn."

Bérczy szépirodalmi alkotó munkássága az ötvenes évek második felében háttérbe szorult. Ennek valószínűleg nem csupán újságírói, szerkesztői munkája, elfoglaltsága az oka, hanem műveinek kritikai visszhangtalansága, illetve negatív fogadtatása is. 1855-ben és 56-ban a Politikai Újdonságok számára vezércikkeket és az európai politikai eseményeket ismertető cikkeket írt. Ezeket felhasználva, egy-egy

időszak eseményeit összefoglaló, népszerű nyelven megírt tanulmányokat, szemléket is megjelentetett: A keleti viszály (Müller Gyula Nagy Naptára. 1855.), Világkrónika (a Vasárnapi Könyvtár jutalék-kötete 1856.), Visszapillantások Európa közelmúltjára (Nemzeti Képes Naptár 1856—1857.)

Barátai és ismerősei — a Nemzeti Casinó és a Pesti Lovaregylet tagjai — kérésére és támogatásával 1857 januárjában megindította a Lapok a lovászat és vadászat köréből című sportlapot, amely a következő évtől Vadász- és Versenylap címmel jelent meg. A lap bevezető cikkét Eötvös József írta. Bérczynek nagy gondot jelentett a szerkesztői munka. Nemcsupán munkatársakat kellett szereznie, hanem a magyar sportnyelvet is ki kellett alakítania. Ezen felül irodalmi igényességet igyekezett érvényesíteni a cikkek elbírálása során. Ez a törekvése nem volt minden eredmény nélküli. Arany László emlékbeszédében meg is jegyezte, hogy: „a Vadász- és Versenylap, a mellett, hogy a sport hivatalos közlönye volt, félig-meddig egy szépirodalmi lap feladatának is megfelelt." De ezt bizonyította az 1863-ban kiadott Hazai és külföldi vadászrajzok című kötet is, amely a lap hat évfolyamának legjobb cikkeit tartalmazta, és amely Bérczy jellemzése szerint: „e könyv tartalma a szépirodalom könnyebb s a szaktudomány komolyabb igényei között mintegy középhelyet foglal el." A lap szerkesztésén kívül a sportirodalom terén Bérczy egyéb munkákat is közreadott: Magyar—német és német—magyar vadászműszótár (1860.), Magyar Méneskönyv (1865.) és cikkeket írt az Egyetemes Magyar Encyclopédiába. (1895).

Bérczy — mint említettük — ebben az időben alig írt szépirodalmi művet. Egy Madách-hoz írott levelében (1861) keserű derűvel jellemezte önmagát: „...Kemény, Jókai regényeket írnak. Én is hegyezem tollamat, s nemsokára vágni fogom. A négy lustrum hátamon ugyan, de most ismét azt mondom, mit az öreg táblabíró a Lánchíd tervezésekor: »Minek az már erre a rövid időre?« Bár e hasonlat hatalmasan sántít, mert a táblabírót századokkal élheti túl a Lánchíd, míg az én lepkeéletű betűim előttem enyésznek fel a semmiségbe. Egyébiránt is minden csak »vanitátum vanitás«, jó, hogy megírta Kölcsey, legalább utána mondhatja az, ki — mint jómagam — az erő hiányában e vigasztalásban akarja önmaga előtt eltussolni."

Az irodalmi élettől azonban nem szakadt el. Irodalmi érdeklődése, esztétikai nézetei és baráti köre is a kialakuló irodalmi Deák-párthoz, a Kisfaludy Társasághoz kapcsolták őt. Nézeteit legrészletesebben a Külföldi regényirodalom (Budapesti Szemle 1858.) című tanulmányában és az Irodalmi humorról tartott székfoglalójában — a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választották 1859 decemberében — fejtette ki. Ezekben a francia irodalommal szemben az északi népek (angol, orosz) irodalmát dicséri. Kritikai tevékenysége, amely Greguss Ágost szerint: „a dicséretben az őszinteség melegsége és biztossága, az ócsárlásban a gúny attikai fűszere, mindkettőben pedig a meggyőződés ereje által" tűnt ki — más módon is hatott: a Kisfaludy Társaságban a kiadandó Shakespeare-fordításoknak egyik bírálója volt és tagja az Akadémia és a Nemzeti Színház drámabíráló bizottságának is.

Különösen őszinte szeretettel segítette barátjának Madách Imrének irodalmi munkásságát, érvényesülését. 1861-ben névnapjára írt levelében örömmel tudósította Az ember tragédiájának kedvező fogadtatásáról: „Minap este a Casinóban kandalló körül ülvén többen, Csengery Antal nem győzött elég dicséretet halmozni az Ember tragédiájára, melyet Fausttal és Manfréddel helyezett párhuzamba. Gratulálok e nagyszerű sikerhez s mai neved napján neked sok egészséges évet, irodalmunknak tolladból sok ily műveket óhajtok." Madách elsősorban Bérczyvel és ennek baráti

körével — Gyulai, Szalay László, Eötvös, Csengery — találkozott Pesten és Budán. Mindig szívesen látott vendég volt Bérczyék Szervita téri otthonában, ahová örömmel hívták, várták: „Szontágh írja, hogy együtt jösztök Pestre majd »ha fagy«, az-az ha beáll a keményebb tél. Hozzon Isten, nagyon jól fog esni néhány veletek töltendő nap." — írta Bérczy egy 1861 novemberi levelében. 1864-ben, mivel Madách betegsége miatt nem tudott jelen lenni az Akadémiába való beválasztásán, székfoglaló beszédét — A nőről, különösen aesthétikai szempontból — Bérczy olvasta fel. És ugyanő vállalta elhúnyt barátjának búcsúztatását is. A Kisfaludy Társaság 1866. február 6-i ülésén elmondott emlékbeszéde az első, tudományos értékű, ugyanakkor költői érzékenységgel megírt ismertetés Madách Imre életéről, munkásságáról. Őszinte szeretete és segítőkészsége Madách családjával kapcsolatban is megmutatkozott. Az árván maradt Madách Aladárt és Balogh Károlyt — Madách Imre tragikus sorsú nővérének, Máriának fiát, — akik a pesti piarista gimnáziumban tanultak, pártfogásába vette: „Bérczy karolta fel a falu csendes és egyszerű életéből a fővárosba szakadt két tapasztalatlan, bátortalan diákot s meghívta őket családi körébe és otthont adott nekik otthonában. A tudományos, irodalmi és politikai élet számos kiválósága fordult meg ez időben az agg tudósházánál. S a ház élénk életű gyermekszobájában ismerkedett meg Atyám Bérczy Károly leányával, Margittal is, kit aztán később 1875 őszén nőül vett." (Balogh Károly: Madách az ember és költő. Bp. 1934.)

Bérczy Károlyt a Kisfaludy Társaság 1862. január 30-án választotta tagjává. Székfoglalóul Puskin Anyeginjének egy Bodenstedt nyomán fordított részletét olvasta fel. Az a tény, hogy az Anyegin lefordítása Bérczy legjelentősebb és legsikeresebb munkájának tekinthető, és hogy a „magyar Anyegin"-nek irodalomtörténeti jelentősége van irodalmunkban, érdemes e kérdéssel részletesebben foglalkozni.

A korabeli irodalmárok és olvasók Puskin műveit szinte kizárólag külföldi fordításokból ismerték. Az első legjelentősebb Puskin életrajz csak 1864-ben jelent meg magyarul (Kiss Ferenc: Oroszország első költője. Fővárosi Lapok, 1864. szept. 13.). Verseinek első fordításai pedig 1862-től 1866-ig Zilahy Károlytól, Zilahy Imrétől és Bérczy Károlytól. Az Anyegin fordításával Zilahy Imre 1863-ban kezdett foglalkozni, Vajda János Nővilágjában, a május 16-i számban meg is jelentetett egy részletet, de a szerkesztől megjegyzésből azt vehetjük ki, hogy a további munkáról lemondott. Bérczy ugyanis már az előző évben — az említett székfoglalóban — nyilvánosságra hozta fordításait, és az is köztudottá vált, hogy a Kisfaludy Társaság a teljes fordítást tőle kívánja megjelentetni.

Nem tudjuk pontosan meghatározni azt az időpontot, amikor Bérczy Puskin műveit és az Anyegint először olvasta. Az 1866-ban megjelent fordítás elé írt Előszava azonban nyújt némi eligazítást: „Anyegin Eugént több év előtt Bodenstedt kitűnő fordításában olvastam először... — írta, majd: — Puskin művei az összes orosz szépirodalom iránti érdekeltségemet kelték fel, s csakhamar azon meggyőződésre jutottam, hogy nem csupán Puskin és Byron, hanem általában a jelesebb orosz és angol írók között van bizonyos szellemrokonság, mely az írói objectivitás legmagasabb fokán, a humor közösségében nyilatkozik." Ezt a gondolatot azonban Bérczy már kifejtette akadémiai székfoglalójában is, így tehát a „több év előtt" 1859 előttre vonatkozhat. Ugyancsak az Előszóban arra is utal, hogy mikor kezdte a fordítást: „E jeles műnek irodalmunkba átültetését célomul akkor tűztem ki, midőn néhány év előtt újra olvasván, szépségei annyira megragadtak, hogy az első versszakot játék- és kisérletképpen fordítgatám s az első fejezet végéig értem." Az újra-

olvasás mindenképpen 1862 januárja előtt történhetett, hiszen akkor már a Kisfaludy Társaságban felolvasott belőlük. Ebből viszont az állapítható meg, hogy Bérczy nem csupán a teljes fordítást végezte el elsőnek, hanem egyáltalán fordítani is elsőként kezdte.

A felolvasott részletek elismerő fogadása végleg megerősítették Bérczy szándékát a teljes fordításra. Nemcsak lelkesedéssel, hanem igen nagy igényességgel is látott munkához: „Akkor még csak Bodenstedt német fordítása állt előttem; de bármily kitűnő legyen is ez, éreztem és tudtam, hogy másolatról vett másolat halványan, színevesztetten fogna tollam alól kikerülni. Eredetiben olvasni, eredetiből fordítani Anyegint, e vágy napról-napra erősebb gyökeret vert bennem; oroszul kezdtem tanulni . . .” (Előszó). De nemcsak az orosz nyelvet tanulta Bérczy, hanem széleskörűen tanulmányozta a Puskinra, az orosz irodalomra és az orosz életre vonatkozó irodalmat is, mint ahogy erről említést tett Előszavában, és ahogy ez kitűnik a fordítás elé írott Puskin életrajzából és a fordításhoz fűzött jegyzeteiből.

A fordítást az 1838-ban kiadott — Zsukovszkij, Turgenyev és Vjazemszkij által szerkesztett — díszkiadás szövege alapján készítette el. Munkája négy évig tartott, melyet időnként Bérczy újra meg újra előtörő betegsége is késleltetett. Részleteket a Részvét Könyvében (1863), a Koszorúban (1863. I. félév), és a Fővárosi Lapokban (1866. ápr.) közölt a fordításból. A teljes 1866 márciusában ,a Kisfaludy Társaság műfordítási gyűjteménye köteteként jelent meg.

A művet a kritika és az olvasók tábora egyaránt nagy elismeréssel és érdeklődéssel fogadta. Újabb és újabb kiadásai jelentek meg. 1948-ig összesen tizenöt. Irodalmunkban új műfaj születését eredményezte — Balogh Zoltán: Alpári, Gyulai Pál: Romhányi, Arany László: Délibábok hőse, Reviczky Gyula: Szeptember című verses regénye —, hatása a XX. századi magyar irodalomban is, Krúdynál is nyomon követhető. Újabb kritikánk erőteljes revízió alá vette a fordítás értékeit. Bérczyt elsősorban a mű kritikai élének tompításában, a főhős egyéniségének elnéző és megértő értelmezésében, megjelenítésében marasztalják el. Ha egyet is értünk ezekkel az álláspontokkal, mégis szükségesnek tartjuk kiemelni: Bérczy világosan felismerte Puskin művének és általában az orosz irodalomnak bíráló hangvételét, sőt ezt erénynek minősítette Előszavában is: „. . .az orosz író ostoroz, hogy javítson és zokogva nevet saját honi viszonyain, midőn ezeknek természetes, hű képét adja. S e képek épen ezért, mert élethívek, mert igazak: szépek, megragadók . . .” és az Anyeginről ugyanott: „. . . az orosz viszonyokra és társadalomra vonatkozó temérdek gúnyt is foglal magában . . .” Mégis, hogy ennek ellenére mindez a fordításban nem nyilvánvaló, annak oka — véleményünk szerint — a kor meghatározott irodalmi és társadalmi szemléletében, esztétikai, etikai felfogásában és a kor magyar irodalmát általánosan jellemző nyelvi és stíluseszközök helyzetében található meg és nem Bérczy feltételezett szándékaiban egyedül.

Bérczy Károly Anyegin lefordításával végül is kivívta azt az egyértelmű irodalmi hírnevet, elismerést, amelyre valószínűleg mindig is vágyott. És ebben az időben írta meg eredeti alkotásai közül is a legjobbat, a lélekábrázolás, a hősök jellemzése, a logikus cselekményelbonyolítás és a szerkezet átgondoltsága terén kitűnő Gyógyult seb című elbeszélését.

Életének utolsó időszakát is igen sokrétű és serény munkálkodás jellemezte. Általános elismerés és tisztelet, barátai őszinte szeretete, harmonikus családi boldogság légkörében élt. Otthona irodalmárok, tudósok, politikusok találkozóhelye volt

Betegsége azonban, különösen egyik leányának halála után egyre rosszabbra fordult. A hazai és külföldi gyógyfürdők rendszeres látogatása sem segített már. 1867 decemberének elején lába is dagadni kezdett, szobáját nem hagyhatta el. Ő maga a halál gondolatával kezdett megbékélni. Jellemző erre barátainak — Szontágh Pál és Rajnis Pál — utolsó látogatásáról felmaradt epizód: „Az örökké vidám Szontágh Pál mikor belépett, meglepetve mondá: Nem is tudtam, hogy internálva vagy!? — Egyelőre internálva — felelt melancholikus mosollyal a beteg, — nemsokára internálva. S a látogatás estéjén, 1867. december 11-én halt meg."

Haláláról minden lap megemlékezett, felidézve és méltatva Bérczy nemes emberi magatartását, írói, közéleti tevékenységét. A Kisfaludy Társaságban 1868 februárjában Zichy Antal búcsúztatóját Szigligeti Endre olvasta fel, az Akadémián pedig 1875. november 29-én Arany László mondott emlékbeszédet. Pesten, a Kerepesi úti temetőben temették el december 13-án. Az azonban nem köztudott, hogy valószínűleg felesége kérésére, aki Jobbágyiba költözött fiához, Gézához, a jobbágyi temetőbe vitték át hamvait. A község halotti anyakönyve erről a következőket tartalmazza: „Halál, év, hó, nap: 1867. december 11. Neve, hitestársának neve, polgári állása: Bérczy Károly földbirtokos, a m. tud. akadémia lev. tagja, Frivaldszky Anna, rk., férje. Születése: Balassa-Gyarmat. Lakóhelye, utca, házszám: Pest Szervita tér 3 sz. Neme: fi. Kora: 46 év. Vallása: r. k. Volt betegsége: szívbaj. A temetés helye és napja: Pest. 1867. December 13. A temető lelkész neve és hivatala: Haboz László káplán, a pest-belvárosi plébánián. Észrevételek: Exhumáltatván a budapesti kerepesi úti temetőből, a családi sírboltba temettetett Jobbágyiban 1908. évi szeptember hó 19-én délután Bősze Emil plébános által."

KOJNOK NÁNDOR

A „magyar Anyegin"

Alekszandr Szergejevics Puskinnak (1799—1873), az orosz klasszikus költészet kimagasló egyéniségének fő műve, az 1823-tól 1831-ig írt verses regény a Jevgenyij Anyegin, amelyet Belinszkij az orosz élet enciklopédiájának nevezett. Az Anyegint kiforrott realista jellemábrázolása és átfogó társadalmi korrajza emeli a nagy orosz realizmus és a világirodalom legkitűnőbb alkotásai közé.

Az Anyegin magyarországi útja mind elterjedésének mennyiségi, mind pedig hatásának minőségi vonatkozásában párját ritkító jelenség. A teljes Anyegin a Kisfaludy Társaság kiadásában 1866-ban Bérczy Károly fordításában jelent meg először magyar nyelven. Századunk negyvenes éveinek derekán Mészöly Gedeon, az ötvenes évek elején pedig Áprily Lajos fordította magyarra Puskin remekét, amely a három fordításban huszonkét kiadást ért meg. Az úttörő jelentőségű Bérczy-fordítás, — amelyet tizenötször adtak ki — mintegy nyolc évtizeden keresztül egyedül volt hivatott Puskin művének tolmácsolására. Puskin és az orosz irodalom megszerettetésén és megismertetésén túl Bérczy irodalomtörténeti érdemeit az is növeli, hogy szép Anyegin-fordításával új műfaj, a verses regény honosodott meg hazánkban.

A műfordítás azonban, még a leggondosabb, leghűségesebb is — óhatatlanul elavul, hiszen változó korhoz, ízléshez kötöttebb, mint a nyelv és művészi megvalósítás egyszeri formájába zárt eredeti alkotás. A legjobb fordítások sem örökéletűek, s az eredetivel a tartósság tekintetében nem állhatják a versenyt. Az egymás nyomába lépő fordítók az „új vívmányok segítségével egyre teljesebben teszik tulajdonukká az idegen kincseket." Mészöly Anyeginje az Arany János-i realizmus jegyében fogant, Áprily Lajos pedig a puskini mondanivalót és költői szépséget a mi korunk és ízlésünk szerint közvetítette.

A több fordítás léte csak fokozta a vitát, — amely a húszas évektől kezdve először csak bíráló megnyilatkozásokban, később pedig nyílt irodalmi polémiában jelentkezett — Bérczy Károly Anyegin-fordításának eszmei és művészeti hitelességéről. Az alábbi szemelvénygyűjteményből — amely kereken egy évszázadot ölel át — nemcsak Bérczy fordításának korabeli visszhangját ismerjük meg, hanem a koronként természetszerűleg változó kritikai szemlélet alakulását és a fordításról alkotott vélemények csatározását is nyomon követhetjük.

GYULAI PÁL

Íme, leírtuk Anyegin képét. De leírtuk egyúttal Puskin, le az orosz költészet, le az orosz társadalom képét: mert Anyegin mind a háromnak hű képe.

S e hű kép másolatát találjuk Bérczy fordítmányában. Hű másolatnak merjük mondani, habár magunk oroszul nem tudunk s az orosz irodalmat csak német és francia fordításokból ismerjük, hű másolatnak merjük mondani, mert rajta van a hűségnek az a félreismerhetetlen bélyege, mely saját magának biztos ismertető jele.

Szinte kézzel fogható eleven volta bizonyítja, hogy vonásai a költő tulajdon vonásai; fesztelen és síma szabatossága, hogy fordító a nyelvet teljesen bírja; határozott jelleme, hogy eredetiét minden ízében áthatotta; egyöntetűsége, hogy eltalálta hangulatát; világossága, hogy eltalálta értelmét; egyszerűsége, hogy nem akar szépíteni és — rontani. Kivált a minden cikornyától ment egyszerűsége az, mi fordítónknál oly kedvesen meglep, s mi őt kedvező színben mutatja be még oly jeles fordító mellett is, mint Bodenstedt, ki bizony eredetiét néha elcifrázza. Ez a keresetlen és igénytelen egyszerűség egyszersmind fő biztosítéka a fordító hűségének. Bérczy, ki a műfordítás terén már angol beszélyei által is kitűnt, Anyeginnel műfordítóink legelső sorába emelkedett!

Fordítónk arról is gondoskodott, hogy az olvasó teljesen tájékozódva vehesse kezébe Puskin verses regényét: a bevezetésben ismerteti az újabb orosz szépirodalmat s adja a szerencsétlen költő életrajzát; a regény magyarázatra szoruló egyes helyeit pedig fölvilágosító jegyzetekkel kiséri, melyek a könyv végéhez vannak csatolva. Anyegin magyar kiadása tehát föl van szerelve mindennel, amit az irodalomnak akár búvára, akár csak élvezője kívánhat. Amaz élvezettel fogja használni, ez haszonnal élvezni.[1]

ZICHY ANTAL

A magyar Akadémia és a Kisfaludy Társaság tagjai közé választván ott a „Humorról" írt értekezésével, itt Puskin híres „Anyegin"je mesteri fordításával foglalá el székét, mely utóbbi műfordítását, szépirodalmunk remekét, a Bodenstedtevel szemben, igazi büszkeséggel mutathatjuk fel. Méltónak tartá az északi irodalom e drága gyöngyszemét eredeti kútfejénél keresni föl; ennek kedvéért megtanult oroszul: s a siker teljesen igazolá e fáradtságot. E fordítást olvasva merőben feledjük, hogy az fordítás: eredeti mű gyanánt élvezhetjük. Még verseinek bájos csengése és könnyű röpte Himfyre s a Regék-re emlékeztet, addig az egészet átlengő szellem, s a kifejezések szintoly fesztelen, mint jellemző volta, nekem, a ki oroszul nem tudok, éppen úgy, mint egy művészi kéz alól kikerült arskép, látatlanul is kezeskedik arról, hogy az eredetiséghez csak hasonló lehet, s hogy ez csak ugyanazt és ugyanoly módon mondhatja el, mint a fordító nekem tolmácsolja.[2]

ARANY LÁSZLÓ

Ha a magyar és a német fordítást egybevetjük, az eredeti szöveg ismerete nélkül is meg kell győződnünk, hogy a magyar hívebben visszaadja az eredetinek minden apró sajátosságát. Bodenstedt verselése símább, fogékonyabb, mértéke és rímei tisztábbak ugyan, de sok eredeti kifejezés, sajátságos szólás, fordulat, kép, sőt néhol az egész eszme is közönséges szóvirággá vagy poétai közhellyé mosódik széjjel és azok valódi erejét csak Bérczy fordítása után érthetjük meg. Teljes örömmel, kedvvel, élvezettel dolgozott e fordításon két évnél tovább, nulla dies sine linea; szívesen olvasott belőle ismerőseinek, ezek közt Eötvösnek is, a ki szomszédja volt a Svábhegyen, napról napra belátogatott hozzá meghallgatni a frissen készült verssorokat, és már munka közben lefoglalta az egészet a Kisfaludy Társaság műfordítási gyűj-

teménye számára. Ebben jelent meg, a hírlapok és a közönség általános tetszése által fogadva s máig is általánosan el van ismerve, hogy egész irodalmunkban a legremekebb műfordítások közt foglalhat helyet.[3]

KRÚDY GYULA

Bérczy Károly, aki az Anyegin lefordítása kedvéért tanult meg oroszul, 1866-ban adta ki magyarul a költeményt. Nagyon öreg emberek, talán régi sírlakók azok a magyarok, akiknek szíve először indult meg a csodálatos hangra, amely felülmúlja Glinka zenéjét, minden eddigi orosz költészet meghatóságát. Az Olcsó Könyvtár világoszöld füzetkéje az Anyegin verseivel évtizedeken át megöntözte a szomjúhozó ifjú szíveket, míg végre kiapadt a forrás, amelyből a nobilis érzelmességet szívszerelemmel tanulta két magyar generáció. A füzetek elfogytak az ifjak és lányok kezéből, a ligetek padjairól, a merengések óráiból; könyvtárak és régi magyar házak könyvespolcai őrzik az Anyegin Eugén első magyar kiadását. S a százesztendőssé lett orosz ifjú most új kiadásában éppen olyan hódítóan, szerelmetesen, gyengéd szíveket megigézően lépdel az olvasó elé, mint egykor nagyanyáinkat boldogította. Ő az, aki soha meg nem némul, amíg a tavasz évszaka látogatóba jár a földre.[4]

GYERGYAI ALBERT

Ma már Puskin-specialistáink is vannak, akiknek Bérczy fordítása sem kell, mivel sok helyütt „magyartalannak", „erőltetettnek", „nehézkesnek", sőt sok mindent elsikkasztónak és félreérthetőnek találják. Mindezt pedig egy drága s pazarul kiállított könyvben állítják, hogy elhatároztam, utánanézek: a figyelmes, komoly Bérczy valóban ennyire tévedt volna? Szerencsére nincs nagyobb baj: a fordításnak s az új javításoknak összevetéséből kiderül, hogy Bérczy két helyen összevont, s két helyen továbbfejlesztett egy-egy képet; hogy kihagyott egy egész strófát és két kissebb strófarészletet, hogy három-négy esetben átgyúrt vagy egyszerűsített pár sort, mindenkor az egész strófa strukturájának kedvéért, hogy Bérczy ma is megállja a helyét az újrafordítóval szemben, aki pedig az új magyar verselőkészség egész nagy arzenáljából meríthetett; s végül találtam négy sajtóhibát, hármat egy francia mottóban, egyet pedig az I. könyvben; de ez csak nem Bérczy hibája?

Nem — Bérczy sokkal többet ér, semhogy akár őt, akár fordítását holmi biedermeier bókkal vagy rossz pedantériával lehetne bárkinek is elintézni. Négy évig dolgozott e fordításon, eleinte németből, majd magából az eredetiből, szívbaja ellenére is kitartóan s mintegy egészen beleömölve. Utolsó évei voltak ezek s most, Anyegin mezében, fenékig élvezhette mindazt, amit eddig valóban megélt, vagy csak be nem vallottan álmodott. Szalongavallér lehetett, titokzatos és vonzó, mint egykori hőse, Ladár gróf, álmatag és érzelmes, mint oly kedvelt regényalakja, Octave Feuillet Szegény ifja, s mint Anyegin legjobb perceiben s mint ő maga fiatalkorában, a világgal szemben álló büszke forradalmár!

E könyvön egyben kitölthette egész anglomániáját, hiszen hangja Byronra, humora pedig a régi angol regényírókéra emlékeztette. Otthon volt benne és mégis távol s ő, aki tán legfeljebb romantikus novelláiban lépte át a Kárpátokat, most szabadon bolyonghatott nyugtalan s ragyogó hősével, s veszély nélkül érezhette a

heroikus élet szédületét. Oly zamata van e fordításnak, mint a későn és nehezen érlelődő aszúszőlőé, amely magába szitta a nyár és az ősz minden sugarát. A magyar Anyegin-strófák zenéje — e teljes akkordokban felszökkellő s táncosan aprózódó strófáké, melyeknek végső sorai mindig dallá oldják a tragédiát — nem egy csöndes titokkal terhes, csak meg kell lesni hullámzó lejtésüket. Romhányi és a Délibábok hőse előtt egy szerény és érzékeny lélek szólal meg ebben a zenében, amely — mint Bérczy maga mondja róla — „a hatalmas végakkordok egyikén hirtelen megszakad, s lelkünk mintegy önkéntelen folytatja a megszakított dallamot . . ."[5]

MÁTHÉ—HAUPT GYÖRGY

A Bérczy fordításban megjelent Anyegin Eugén a közönség körében óriási tetszést aratott: Zilahy Kiss Imre az Északi fény előszavában mély elismeréssel nyilatkozott a fordításról. A világirodalom legszebb művének nevezte Puskin Anyegin Eugénjét. Még a „hivatalos" magyar irodalomtörténet is elragadtatással nyilatkozott Anyeginről, és fordítását a legszebb magyar műfordításnak tartott. A Beöthy-féle irodalomtörténet megállapítja, hogy ennek Anyegin „hangulatát, színét, zamatját oly tökéletességgel sikerült visszaadnia, hogy az orosz költő regénye méltán egyike lett a legolvasottabb magyar könyveknek."[6]

KOCZOGH ÁKOS

Odaadás és támadás, féktelen lírai vallomás és elégikus emlékezés, lobogó indulat és bátor, vizsgáztató öntudat remek egysége ez a levél, s Áprily tolmácsolásának Bérczy Károly klasszikus fordításával szemben egyik érdeme az, hogy változatos tartalmi s magatartásbeli attitüdjét nyelvében is érzékelteti. (Ebben tehát nem értek egyet Fodor Andrással!). Másik érdeme:a tartalmi hűség. Bérczy fordítása egyívású, egyforma a nyelve, szólamai, a lebegése — s nem elég, hogy az Anyegin forradalmi részei elpusztultak, Bérczy még az eredeti szövegben megmaradt egyetlen szociális tendenciájú mondatot is elhallgatja. Miben nehéz fölibe kerekedni? A költői atmoszféra megteremtésében. Bérczy tudta, hogy Puskin nyelve erősen népi, mégis a kiegyezés korának nyelvújításos, biedermeieres, kissé romantikus elemeit elegyítette, s akár helyesen, akár nem, azt a nyelvi és eszmei magatartást szuggerálta, melyet a kor magyar olvasója szinte megkívánt Puskintól. Vagy mondjuk így: ezen a nyelven, ebben a miliőben megértette, közel tudott férkőzni Puskinhoz.[7]

KOMLÓS ALADÁR

Az igazi támadások azonban a felszabadulás után indulnak meg a fordítás ellen. Nem a szélesebb körökre kiterjedő orosz nelvi tudás magyarázza ezt. Régente, mint láttuk, az oroszul tudók is el voltak ragadtatva a fordítástól. A realizmus nagyobb igénye, a feudális élet kritikus szemlélete okozza, hogy az olvasók most sorra ráeszmélnek Bérczy ferdítésére. A marxi irodalomszemléletnek: hogy a művészet fel-

építmény, kitűnő illusztrációja ez. A fordítást remeknek találták, még tisztelték és szépnek látták a birtokosnemesség életét, s rögtön felfedezték a hamisságot, mihelyt kritikával szemlélték a feudalizmus világát...

Persze érzéketlenség volna nem látni és méltatlanság elhallgatni amellett e fordítás érdemeit: hogy ha más hangnembe tette is át a költeményt, e hangnem több, mint egy félszázad magyar olvasóit bűvölte el s nem ok nélkül. Bérczy nemcsak a sokszínű versforma technikai nehézségeivel küzdött meg virtuóz módon, hanem egy finom és egyéni hangulat báját is rálehelte a költeményre. Kissé selypítő nyelvének varázsa is hozzájárult, hogy Puskin költeményének tükrében nemzedékek szerettél, meg a régi orosz élet képeit. Azt se képzeljük, hogy tudatos szándékoltsággal hamisította meg Puskint: afféle önkéntelen módosítás lehetett ez, aminővel a festők tudvalevőleg kissé a maguk képére rajzolják modelljeiket. Bérczy alkalmasint maga sem vette észre, hogyan csinált Anyeginből olyan hőst, amilyen ő maga szeretett volna lenni.[8]

REJTŐ ISTVÁN

Bérczy Károly fordítása egyrészt hosszú évtizedekre szívébe lopta a magyar olvasóknak Puskint, másrészt Puskin művén keresztül közel hozta az orosz élet egyik jellemző korszakát. Ennek ellenére Bérczy fordítása minden szándékosság nélkül lényegében változtatta meg Puskin művének eszmei és művészi értelmét. A Bérczy-átköltés értékét és jellegét az elmúlt tíz évben a kritika több ízben mérlegre helyezte. A kritika észrevételeit Komlós Aladár irodalomtörténeti szempontú fejtegetéseivel alátámasztotta, illetőleg megmagyarázta. Megítélése szerint Bérczy módszerének jellegzetessége „a léhűtő főúri hősön gyakorolt puskini kritika elkenése, ezáltal a költemény érzelmi tartalmának és ennek megfelelően nyelvének is fennköltebbé, finomabbá tevése. Bérczy Anyegin-je egészében édesebb mint Puskiné; a gyilkos párbaj és Tatjána meg nem értése nála nem egy léha főúr felelőtlenségéből fakad, hanem egy részvétünkre méltó nemes lélek szomorú tévedése; így az olvasó csak rokonszenvet, tiszteletet, sőt honvágyat is érez az előkelő világ költői mélabúja iránt.[9]

PÉTER MIHÁLY

Mindenekelőtt le kell szögezni, hogy Bérczy Károly Anyegin-fordítása a magyar műfordításos irodalom remeke s egyben az Anyegin egyik legjobb európai fordítása. Az igazság azt kívánja, hogy ne csak a „magyar Anyegin" bizonyos torzulásainak, hanem a mű hallatlan elterjedtségének és népszerűségének fő forrását is a Bérczy-féle fordításban keressük. Az, hogy az Anyegin egyáltalán „magyarrá" válhatott — e magyarrá-válás minden negatívuma mellett — érdeme Bérczynek...

Az „Anyegin"-ért folytatott „kollektív nemzeti küzdelemben" Bérczy Károly érdeme nemcsak az úttörőé; az ő fordítása olyan művészi teljesítmény, amelynek felülmúlására csak a legjobb, legihletettebb műfordítóink vállalkozhatnak. S ha sikerül is az „új vívmányok segítségével" felülmúlniuk Bérczy Anyeginjét e fordítás akkor is meg fogja őrizni kivételes helyét és rangját a fordításos magyar irodalomban.[10]

NAGY MIKLÓS

A nyelv avultsága sokkal kevésbé feltűnő, inkább csak valamely nemes és tiszteletet parancsoló patinának érződik Anyegin-fordításán (1866), mely négy évi munkájának gyümölcse. Tolmácsolása a hazai Puskin-kultusz kútfejévé, a magyar verses regény nagyhatású ihletőjévé lett, olvasója majd száz év után, Áprily Lajos pompás, új átköltésének versenye ellenére is, bőven akad. A „magyar Anyegin" Kosztolányival szólva „igazi csodája az átköltésnek", s helye ott van Arany Hamlet és Vikár Béla Kalevala fordítása mellett. Költői szépségét ma sem vonhajtuk kétségbe, eszmeiművészi hitelességét azonban több tekintetben vitatni lehet. Bérczy olykor gyengíti Puskin társadalombíráló szatíráját, megfeledkezik népiségéről, nemegyszer a kelleténél finomkodóbb hangot üt meg. Azonban következetes, állandó biedermeier átszínezésről nem beszélhetünk Bérczy esetében; a századforduló Anyegin-kultuszáért, amelynek Krúdy Gyula is nagyhatású élesztője volt, nem ő a felelős elsősorban. Érdemes ilyen szempontból műve előszavát is mérlegre tenni: a műfordító világosan felismeri Anyeginben a „felesleges ember" típusát, s nem tagadja, hogy a verses regény „temérdek gúnyt foglal magában az orosz viszonyokra és társadalomra." A magyar és az orosz társadalom közti párhuzamok megléte ugyanúgy kétségtelen előtte, mint Arany László és Gyulai előtt.[11]

FODOR ANDRÁS

Újból hansúlyozzuk, a százéves Anyegin nem annyira a szövegértelmezés hibáin avult el, mint inkább a társadalmi-nyelvi szemlélet s a formai elégtelenségek miatt. Áprily soraival egybeolvasva látjuk, előde olykor mily nehezen birkózik az orosz költő tömörségével, töretlen ritmusával. De minden erőltetettség, komikus ódonság, szentimentális „negély" mellett igazán tiszteletreméltó, mennyi frisseség, bátor ötletesség, költői lendület, megkapó hangulati erő maradt mindmáig a Bérczy fordította strófákban. Ez annál is meglepőbb, mivel saját versei kevés eredetiségről tanúskodnak.

Érdemeiről szólva ne hagyjuk említetlenül a magyarrá lett Anyegin költészetünkre tett közvetlen hatását. A Délibábok hősén kívül neki tulajdonítható Gyulai Pál Romhányi című eposzkísérlete és Reviczky Gyula Szeptember című versesregény töredéke.

A jól végzett munka fénye csak egy évig süthetett vissza Puskin tolmácsára. Fiatalon halt meg, negyvenhat éves korában. Mi, kései utódai, ha szigorúbban is ítélünk róla, sose fogjuk kifeledni a magyar műfordítás legjobbjai közül.[12]

JEGYZETEK

1. Gyulai Pál: Anyegin Eugén. — Politikai hetilap, 1866. IV. 8. Ua. Bírálatok Cikkek Tanulmányok. Bp., 1961. Akadémiai Kiadó, 97. l.
2. Emlékbeszéd a Kisfaludy Társaság 1868. február 5-i ülésén. Megjelent: Budapesti Szemle, 1868. 342. l.

3. Emlékbeszéd a Magyar Tudományos Akadémia 1875. november 29-i ülésén. Megjelent: Arany László: Bérczy Károly emlékezete. Bp., 1876. A Magyar Tudományos Akadémia Könyvkiadó-Hivatala, 9—10. l.
4. Megjelent: Puskin: Anyegin. Bérczy Károly fordítása. Díszkiadás. Bp., 1920. Génius, 1—2 l. Ua. Krúdy Gyula: Írói arcképek. Bp., 1957. Magvető Kiadó, 275. l.
5. Gyergyai Albert: Bérczy Károly Anyegin magyar fordítója. — Nyugat, 1921. Ua. Klasszikusok. Bp., 1962. Szépirodalmi Kiadó, 416—417 l.
6. Máthé-Haupt György: Puskin hatása a magyar társadalmi gondolkodás és irodalom fejlődésére a XIX. század második felében. — Irodalomtörténet, 1949. 68—69 l.
7. Koczogh Ákos: Tatjána levele (Megjegyzés Áprily Lajos fordításához). — Filológiai Közlöny, 1955. 419—420 l.
8. Komlós Aladár: Puskin a magyar irodalomban. — Filológiai Közlöny, 1955. 333—352 l.
9. Rejtő István: Az orosz irodalom fogadtatása Magyarországon. Bp., 1958. Akadémiai Kiadó, 27. l.
10. Péter Mihály: Megjegyzések Puskin „Jevgenyij Anyegin"-jének magyar fordításához. — Tanulmányok a magyar—orosz irodalmi kapcsolatok köréből I. Bp., 1961. Akadémiai Kiadó, 379. l.
11. Nagy Miklós: Bérczy Károly. — A magyar irodalom története 1849-től 1905-ig. Bp., Akadémiai Kiadó, 328—329 l.
12. Fodor András: Bérczy Károly emlékezete. — Nagyvilág, 1966. 1068. l.

Csongrády Béla

Madách-Emlékérmesek - 1967

A Madách-kultusz ápolása, halhatatlan költőnk emlékének rangos, méltó ünneplése, szellemének továbbélése, a számotadásnak immár hagyományos, kedves ünnepe a Madách-emlékérmek átadása, amelyre ebben az esztendőben október 6-án került sor Salgótarjánban a Karancs Szálló mozaiktermében. Munkásságuk elismeréseként Hankó János a Nógrád megyei Tanács VB. elnökhelyettese adta át a kitüntetéseket:

Dr. Radó György

műfordító és irodalomtörténésznek, aki a kitüntetés átvételekor úgy nyilatkozott, hogy Nógrádba egy kicsit mindig hazajön, mert itt érzi igazán a közösséget az élő, a világhódító, az új kiadásokat, új színházi bemutatókat megérő nagy magyar költővel. Örömmel számolt be arról, hogy Madách Imre ma új reneszanszát éli, számos országban Az ember tragédiájának új fordítását készítik, általános a törekvés, hogy a mű színrehozatalánál ne a látványosság érvényesüljön elsősorban, hanem a mű eszmei mondanivalója. Beszámolt arról, hogy a Tragédia sikerútjának figyelemmel kisérése mellett dédelgetett terve — és ehhez az anyagot állandóan gyűjti —, Madách életútjának krónikaszerű, szinte napról-napra való feldolgozása.

Kass János

grafikus-művésznek Madách illusztrációért. Végtelenül szerényen a legnagyobb eredményének azt tekintette, hogy részese lehetett a Tragédia eddigi legnagyobb sikerének: másfél év alatt 70 ezer példányban fogyott el a mű, s a bibliofil kiadás a Moszkvában megrendezett nemzetközi kiállításon aranyérmet kapott. A nagy mű szelleme magával ragadja az illusztráló művészt is, aki sajátos eszközeivel segíti a mű még tökéletesebb megértését, ugyanannak a gondolatnak a művészet más síkján való fellobogtatásával.

Mánczos József

Munkácsy-díjas üvegtervezőnek egy sikerekben gazdag, végtelenül eredményes munkásélet elismeréseként. Az idős tervezőművész 37 évet dolgozott a Salgótarjáni Öblösüveggyárban, s te-

vékenységének termékei szinte az egész világon hirdetik a magyar dolgozók alkotó kedvét. Hiszen üvegbe álmodott remekei nemcsak a művész, hanem a gyár kollektívájának dicséretét is magukkal hozzák, amikor öregbítik hírünket a nagyvilágban.

Molnár Pál

történésznek, a salgótarjáni szénmedence munkásmozgalmát feltáró, a megye szellemi törekvéseit megmutató munkássága elismeréseként. A kitüntetett, történésztársai elismerését is látta a díjban, akikre az elkövetkező esztendőkben hatalmas munka hárul. El kell készíteni a megye monográfiáját, amely a múlt eseményeinek hű megmutatása mellett tükrözni fogja a dolgozó tömegek alkotó, történelem formáló szerepét is.

Tamás Aladár: Szétszórt parazsak

A megélt évek lehetnek élményekben, tapasztalatokban, tettekben gazdagok, de mondhatja-e valaki, hogy puszta létükkel, önmaguk érvényével dacolnak az emlékezés szeszélyeivel? Az élettények, a mindennapiság szürke gomolygása, a nyugtalan keresések, a váratlan találkozások öröme és döbbenete, a betöltetlenség sóvárgó érzete, a romantikus ábránd és a kiábrándulás egymásba szövődő rétegei vajon mikor törnek át önmaguk érvényén, az esetleges, az egyedi körén? A kavargó, színes életsors, a képzeletgyújtó tények és a tettekre serkentő képzelet vajon hol kristályosodik alkotássá úgy, hogy az emlékezés maisága több legyen egyszerű keretnél, a megírtak érvénye se nélkülözze a „jelen volt"-ot?

Tamás Aladár legújabb kötete, a *Szétszórt parazsak* olvasása közben támadnak ezek a gondolatok az olvasóban. A kérdések annál izgatóbbak, mert az olvasó többet vél tudni az íróról, mint amennyi e kötetben benne foglalt. Ám tapasztalnia kell, hogy ismeretei mennyire felszínesek, olvasmányélményei mennyire szegényesek. S ez a kínzó elégtelenség érzése az olvasottak kapcsán a még meg nem írtakra is irányul, a sorok mögött sejtetettekre, a megírt életút mögött a megélt élet megismerésére, melynek — az alkotás metamorfózisában fogant mű — csak elemeit tárja elénk.

Emlékezés ez a kötet, évtizedeket fog át, az évtizedekkel együtt növő, érő alkotó útjának dokumentuma. Az alkotóé és az emberé, hiszen elválaszthatatlanul egyek ezek: a szilárd kommunista forradalmárrá növekedés az írói forradalom mutatója is. Híven tükrözi ezt a kötet felépítése: a kronológiai előrehaladás a lírai, logikai-lírai útja is; az írói logikai igényű rendszerezés érezhetően összeolvad a jelenben megírás lírai élményével.

A *Szétszórt parazsak* az 1958-ban megjelent *Zsuzsi és Aranka* c. elbeszéléskötet szerves folytatása, a Tanácsköztársaság bukása utáni időszak krónikája. A kötet első írásainak *(Bécsi tavasz, Olasz ég alatt, Bécsi ősz)* érzelmi és gondolati világa a férfivá érés állomásait villantja fel. Az előző kötet gyermekien naív érzelmi skálája itt azáltal színeződik át, hogy az írásokban ott kísért az emigránsok egyéni — közvetve a bukott Tanácsköztársaság, a szétzilálódó munkásmozgalom — tragédiája. S ha az író részéről önként vállalt — húsz évesen — az emigráció, az már erejének, kristályosodó hitének a próbatétele és bizonyítéka: önmagát minduntalan szembesítenie kell a vállalt nehézségekkel, a szituációk kényszere által kell kontrollálnia önmagát. Innen ered az az író által is csendes derűvel figyelt komolykodás, melynek finom romantikája, hevülete hitelesíti a 20 éves fiatalember nagy tetteket dédelgető alakját.

A novellák közül leginkább a *Bécsi tavasz* lírai töltésű. Tárgytalan, jeltelen

szomorúság szövi át, líraian sejtető álmok zsongnak, ott kisért minduntalan a kaland, a „várakozás és reménykedés felcsigázott izgalma". De ott kisért a mozgalmi életbe történő bekapcsolódás vágya is, a mozgalmi felelősséggel járó tevékenység igénye. Határozatlan, alaktalan keresés űzi az írót: „Én nekivágtam a világnak, hogy megkeressek, felleljek valamit. De hogy mit, azt sehogyan sem tudtam senkinek sem megmagyarázni. Hogy az elképzelésemben élő forradalom gyönyörűséges világító lángja csábított — azt ilyen egyszerűséggel halálosan szégyelltem volna bárkinek is megmondani" — írja az *Olasz ég alatt* c .elbeszélése első soraiban. S bár a börtönben töltött hónapok egyhangúsága, majd a *Bécsi ősz* nyugtalanító társtalansága mintha erejét venné a romantikus lendületnek, az újra itthon töltött éveket idéző írások *(A Liget és a Duna-part között történt, A 100% előtt, Két nyári nap)* mindig új, mámoros kezdésről tudósítanak. A végeérhetetlen viták, régi kapcsolatok felelevenítésnek kísérletei, az új ismeretségek vonzó vagy taszító volta, a költői csapongások ecsetelése *(A Liget és a Duna-part között történt)*, az 1926-os lapalapítási kísérlet az MSZMP megbízásából *(A 100% előtt)* vagy a *Két nyári nap* roppant súlyú felelőssége vall az írót „nagykorúvá" érlelő évekről, korról. „Forrongó, kavargó idő volt ez, tele tisztázatlan, kialakulatlan eszmékkel, vágyakkal, kétségekkel, amelyek bennünket is át meg átjártak. Kimondhatatlanul nagy dolgokat akartunk megvalósítani, s nem éreztük magunkat netségesnek, ha ezt meg is mondtuk... Magasztos, gyönyörű verseket akartunk, tele forradalmi hittel és lázadással. Elményedt, alapos írásokat, amelyek a kommunizmus útjára viszik az olvasót. S mindezt valami egészen magasra emelkedő, elvonatkoztatott módon, az úgynevezett új embertípusnak megnyilatkozási formájában." — olvashatjuk *A 100% előtt* c. írásban. S ha a bizonytalanság, a realitásokkal nem számoló túlfűtött lelkesedés hatja is át a sorokat, mégis, ez már előlegezi a nagy dolgok megvalósítását, már benne van a 100% c. folyóirat alapítása, 3 éves szerkesztése, a börtönben töltött idő; már benne van annak tudata, hogy a kort a kommunisták, a munkásmozgalom teheti nagygyá, hogy az emberekben felgyülemlett „keserűség, reményvesztettség és dac" mennyi bizodalmat adó tettet követel a tisztánlátóktól. E folyamat eredményeként jut el Tamás Aladár kötete időrendileg is utolsó, a címadó írásban megfogalmazott sorokig, hogy: „a szabad igaz világról nem elég álmodozni, ennak létrejöttét napról napra elő kell mozdítani. Napról napra, mivel a nagy dolgok születése, végső kialakulása lassú folyamat, és ezt minden kimondott szó, emberi gesztus formálja. Nehéz munka ez — kétségtelen — de csak ez őrizheti meg az elképzelés tisztaságát és szabadságát, ugyanakkor rajta hagyja nyomát a koron, amelyben élünk és dolgozunk."

Az író a címadó novellában a fasizmus térhódítása elől Mexikóba menekült antifasiszta alkotók életéből villant fel képeket (Anna Seghers, Egon Erwin Kisch, Constancia de la Mora stb. Azokéból, akiket akkor embertelensége, jogtiprása idegen földre űzött, akik „szétszórt parazsak voltak, melyeknek sorsa könnyen lehet a kihúnyás is. De kemény, korbácsoló szél vágott végig rajtuk szüntelen és önemésztően„ de szakadatlanul lobogott a láng." A megingathatatlan meggyőződés, a holnapokba vetett hit, a közös, mégis mindenkinél sajátosan egyedi szenvedések sodorták őket egymáshoz közel ünnepekben és bánatokban, „a Nagy Forradalom évfordulójának estéjén" vagy a búcsúzások alkalmaival.

A legelőbbek, olykor a legfájdalmasabbak ezek az emlékek az író lelkében, a címadó novella a soha meg nem újulható találkozások, a soha nem felejthető megtörettetés és szüntelen lobogás krónikája.

A *Szétszórt parazsak* című kötet dokumentum jellegű értékei, a műalkotássá emelt életsors krónikája folytán figyelemre méltó mű. Hiteles példája annak, hogy az esztétikai metamorfózis a társadalmi és az egyéni korrelációjában gyökerezik. Ezáltal a fáradságos szolgálat könyvét írta meg Tamás Aladár. (Szépirodalmi Kiadó, 1967.)

DANYI GÁBOR

Kortársak szemével — Írások a magyar művészetről

„Úgy érzem, könnyebb dolog megcsinálni a pikturát, mint róla írni, vagy csevegni" — írta Kernstok Károly találóan „A kutató művészet" című cikkében. Talán furcsa, hogy ezt a mondatot éppen a *Kortársak szemével* című kiadvány böngészése közben éreztem állandó mottóként jogosultnak. Hiszen a Perneczky Géza által válogatott gyűjtemény 50 év magyar képzőművészetéről írt kritikák, bírálatok, tanulmányok gazdag antológiája. A kötet a Művészettörténeti források című sorozatban jelent meg, és a milleneumi időktől a második világháború végéig tartó korszak jellegzetes művészetelméleti írásait és kritikáit foglalja magában. És bármennyire is nehéz írni az elkészült képről, művészeti alkotásról, a kötet dokumentum anyaga azt bizonyítja, hogy az írók, költők és műkritikusok mellett a festők és szobrászok is tollat ragadtak és kifejtették véleményüket a művekről és alkotóikról, s ami talán még ennél is fontosabb és jelentősebb, művészetelméleti kérdések esztétikai, etikai, filozófiai kérdések sorát boncolgatták, elemezték a művészeti alkotások kapcsolatában.

(Ezzel a feladattal a felszabadulás után egyre kevesebb művészünk próbál megbírkózni — néhány tiszteletre méltó kivételtől eltekintve — megelégednek a „pictura megcsinálásával", a róla való írást vagy csevegést feleslegesnek tartván. Pedig kevésbé lenne érdektelen, ha a ma élő és alkotó művészek vallomásait olvashatnánk, ha az ő véleményüket, állásfoglalásukat hallhatnánk a képzőművészeti stílusirányzatok meglehetősen gazdagon burjánzó sokaságáról, művészetelméleti stb. kérdésekről.)

A perniczky szerkesztette forráskiadvány átmenti és a mai olvasók számára is hozzáférhetővé teszi, hogy a fél évszázad alatt a legkülönbözőbb folyóiratokban és napilapokban megjelent cikkek tanulmányozásával képet alkothasson a magyar képzőművészet fejlődésének irodalmi vetületéről. Az említett időszakból eddig egymástól elszigetelve, és jórészt kiragadva a történelem formáló, mozgató erejéből, ismertük a jelentősebb művészeket, a képeket és szobrokat, művészeti alkotásokat, valamint a különböző stílusirányzatok és a kialakult alkotó csoportok tevékenységét. A kiadvány fő

érdeme éppen az, hogy a közelmúlt évtizedek művészetét úgy állítja az olvasók elé, mint a történelmi eseményekkel szorosan összenőtt fejlődést. „A művészeteket kísérő irodalmi visszhang a történelmi eseményekre is éles fényt vet, összekötő híd a néma műtárgy és az eleven élet között." (Perneczky: Előszavából) Ezt a célt sikerült a szerkesztőnek megvalósítani, s ezzel hozzájárult a magyar képzőművészet történeti tudatának kialakításához. A gazdag szemelvényanyag mellett nagyban segíti ezt Perneczky Géza bevezető tanulmánya, mely az egyes cikkek közti hézagokat, a teljes háttér hiányát pótolja. Mivel e tanulmány fejezetei szerint csoportosulnak a szemelvények, a könyv bárki számára könnyen áttekinthető. A csaknem száz cikk és tanulmány így nem alkot kibogozhatatlan szövevényt, hanem a szerkesztő céljának megfelelően hű képét adja a magyar képzőművészet egy jelentős szakaszának — kortársak szemével a kor művészeti problémáiról.

A bevezető tanulmány, és így a szemelvények is 6 fejezetre oszlanak. Az első három fejezet időrendi egymásutániságot is mutat, míg a második három, mely a két világháború közti évek anyagát tárgyalja, az egymás mellett futó áramlatok szerint tagozódik. Ezt a felosztást nem a válogató önkénye szabta meg, hanem az adott kor művészete.

Plein-air festészet a századfordulón címet viseli az első fejezet. Tudvalevő, hogy az impresszionizmust a XIX.-XX. század vízválasztójaként tekintik, mert míg a hagyományos polgári művészet tradícióitól nem tud elszakadni, már magán viseli a modern törekvések sok fontos ismertető jegyét. Kerülte a „tartalmas" témák és jelenségek ábrázolását, és egyedien látott dolgokat, mint véletlenszerű jelenetet vagy pillanatnyi vizuális benyomást örökítette meg. Természetesen ez a törekvés magával hozta a festés technikájának végső kifinomultságát, a plein-air művészetet. Az impresszionizmus lázadás volt az akadémikus művészet szárazsága és hamis pátosza ellen. Ez a lázadás összefügg a hagyományos műfajok és a polgári világkép kiöregedésével és a dolgok tartósságába vetett hit megrendülésével. A magyar művészetben ez a korszak Hollósy Simon és az 1896-ban alapított nagybányai szabadiskola működésével esik egybe. A szó szoros értelemben vett képzőművészeti kritika az ő működésük éveiben született meg és szaporodott el rohamosan. Ennek egyik oka, hogy a századforduló körüli években alakult ki a főváros nyugateurópai nagyvárosokhoz hasonló élete, s ekkor jelent meg a modern értelemben vett polgári hírlapírás. A Kiss József szerkesztette Hét hasábjain először állt tartalmas képzőművészeti fórum a kritikusok rendelkezésére. A Hét e kezdeményezése hamarosan általánossá vált, és a többi folyóirat is teret nyitott művészeti írások számára. A másik ok, hogy a nagybányaiak művészetéről érdemes volt írni, felfedezni őket, harcolni értük, közel hozni a közönséghez alkotásaikat. A nagybányaikkal egyenrangú műkritika megteremtése a festőnek indult, de újságíróvá lett Lyka Károly nevéhez fűződik. A nagybányaiak című cikke (Új Idők, 1897.) a természetkultusz igényét és a nemzeti jelleg dominanciáját hangsúlyozza a Hollósy iskola lényegeként: „... (a nagybányaiak) lelkük tele itta magát azzal a tömérdek üde és magától teremtett impresszióval, amit magából lehel az erdő meg rét, meg a csalitok árnyéka, meg a felhők járása meg egy pár hosszan, bánatosan elcsöngő magyar melódia."

Lyka Károly, amellett, hogy sikeresen megoldotta a plein-air alapokon nyugvó új magyar festészet népszerűsítését,

értékes kommentátorává vált a művészeti közélet más kérdéseinek is. Az Új Idők és a Művészet lapjain a műkritika írást a művészeti fejlődés részévé tette. (Művészeti politikánk című cikke pl. Művészet, 1907.)

AZ AVANTGARDE ELŐKÉSZÍTÉSE

Az 1900-as évek fiatal nemzedékére az impresszionizmusénál tágabb látókörű és filozófiailag is jobban alátámasztott művészetszemlélet várt. A vezető szerep itt Fülep Lajosé, aki kritikai tevékenységének alapjává tette, hogy esztétikai meggondolásokból kiindulva fogalmazza meg a kor művészetének problémáit. Kritikai tevékenységek első lépése az akadémikus és eklektikus művészet tekintélyének megingatása. (A magyar műkritika c. cikke, Magyar Szemle, 1906.)

Normatív kritikai igényének középpontjába a cezanne-i világképet állítja, s emellett hamarosan észreveszi az impresszionizmus s a magyar plein-air festészet érvényének határait. Kritikái azt mutatják, hogy lépést tart az impresszionizmust túlhaladó egyetemes festészettel:

Cezanne „puszta mejelenésével megvilágította a nagy érdemekben gazdag impresszionizmus kiéltségét." — írja Paul Cezanne című cikkében (Művészet, 1907.)

Az Új művészeti stílus című tanulmánya (Új Szemle, 1908.) a stílust, mint a társadalom és a művészet közös produktumát tárgyalja. Fülep esztétikájában alapvető igénnyel jelentkezik a történetiség igénye, és az immanens értékek kutatása, mely a posztimpresszionizmus fő problematikája, művészeti és elméleti gyakorlata. Innen már csak egy lépés az avantgarde, mely széttörte a történetiség és elvontság ellentéteit és a problémák egyikét-másikát igyekezett egymástól függetlenül megoldani. A kor képzőművészeti vonalát először Rippl-Rónai, majd mivel ő sem tudta a felszíni jelenségvilág és a mögötte rejtőző problémákat egységben megoldani, a Nyolcak működése jelentette. A problémákat kutató és minden téren állásfoglalást kereső művészi magatartás az ő nemzedékükben vált alkotó karakterré. A nagybányaiak óta először szakította szét a kritikusok és a közönség táborát. Berény Róbert és Kernstok Károly maga is tollat fogott. Cikkeik közül többet bevett a szerkesztő a szemelvények közé. A természet ihlető forrásának mindketten hátat fordítanak .Találóan írja ezzel kapcsolatban Lukács György Az utak elváltak című cikkében (Nyugat, 1910):

„Kernstok Károly megmondotta, hogy itt miről van szó. Arról, hogy azok a képek, amiket ő és barátai festenek, a dolgok lényegét akarják kifejezni. Művészetük hadüzenet minden impresszionak, minden sensatiónak és hangulatnak, minden rendetlenségnek és értékek letagadásának, mint világnézetnek és művészetnek, amely első szavának és utolsónak az »én« szót írja."

AZ AVANTGARDE TÉRHÓDÍTÁSA

Az első világháború előtti években Európaszerte kialakultak az avantgarde irányzatok, melyek kialakulásában a „vajúdó világkép valóságos kérdései és dilemmái játszották a főszerepet." (Perneczky: Bevezető).

Először a futurizmussal találkozott a budapesti közvélemény, az 1912—13-as francia és olasz futuristák kiállításán. Balázs Béla: Futuristák (Nyugat, 1912.) és Szabó Dezső: A futurizmus: az élet és a művészet új lehetőségei (Nyugat, 1913.) című cikkeik jelzik talán a legjobban azt a hatást, amit a különböző embertípusokra gyakorolt a futurista képekből áradó dinamizmus. Szabó Dezső cikkében, ahol az erőszak dogmáját

fogadja el, mint ami a világ anarchiáját megszüntetheti, már a futurizmus fasiszta torzulását érezzük.

Különbözőképpen reagálnak a hazai modernek, a Nyolcak is a kiállításra. Berény Róbert A nemzeti szalonbeli kiállításról (Nugat,1913.) című cikkében értékeli a futurizmus expresszív lehetőségeit; míg Kernstok: A futurizmusról (Huszadik Század, 1913.) című írásában egyöntetűen elítéli.

A magyar avantgarde kivirágzását az első világháború tette lehetővé, mely olyan helyzetbe sodorta a magyar társadalmat, ahol a végletekig kiéleződtek az ellentétek, s ezt csak a végletek nyelvén lehetett kifejezni. A magyar aktivista művészet kialakulása és fejlődése Kassák Lajos nevéhez fűződik. Kassák lapjaival (Tett, majd a Ma) összefogja az új törekvéseket, a kezdőknek bátorítást, a haladóknak publicisztikai lehetőséget ad. Az aktivisták csaknem teljesen „törvényen kívüli" csoportot alkotnak, mert nemcsak az esztéticista tradíciókkal fordultak szembe, hanem a bizonyos mértékig radikálisabo Nyugatot vagy a Nyolcakat is ellenfeléknek tekintették. Kevesellték a radikalizmusukat, és sokallták a kompromisszumaikat. Csoportjukra jellemző a társadalmi megújulásnak az ember átalakításával elérhető programja. Politikai és művészeti forradalmiságuk vezette őket odáig, hogy a Tanácsköztársaság kulturális életében fontos szerepet töltöttek be. Fő teoretikusuk és a kritikai hang irányítója maga Kassák Lajos, akinek több cikkét találjuk a szemelvények között. Kassákon kívül helyet kap az antológiában Hevesy Iván, Kállai Ernő, Molnár Farkas és még néhányuk írása, kritikája is. De bármelyik cikket olvassuk is el a sok közül, mindegyikben megnyilvánul az aktivisták fő erénye: a kompromisszum elutasítása, mely a csoport munkájának értékét és maradandóságát biztosítja.

AZ IMPRESSZIONIZMUS REHABILITÁLÁSA

A Tanácsköztársaság bukása után a művészi élet fejlődésének két évtizedes eredményei légüres térbe kerültek. A visszafejlődés fokozatosan, mintegy 10 év alatt ment végbe. A hazai kísérletek a haladó szellemű képzőművészeti fórumért egymás után kudarcba fulladnak — a Magyar Írás és az Ars Una pl. csak néhány évfolyamot értek meg. Jelentős művészek a művészeti közéletben sem kapnak helyet, a Képzőművészeti Társulat tagjai, sőt a főiskola tanárai is jelentéktelen egyénekből kerülnek ki. Csak 1925-ben történt változás, amikor Lyka Károly szervezte újjá a főiskolát. Ebben az évben indult el a Magyar Művészet című folyóirat is.

Nem csodálatos tehát, ha ebben a politikai és szellemi légkörben átértékelődtek a magyar képzőművészet eredményei. A nosztalgia, mely a polgári békeévek felé irányult, a képzőművészet terén is érvényesült. Az esztétikus beállítottságú impresszionisták a művészet és a szellem virágkorának képviselőiként látszottak. A radikalizmus és az avantgarde a bajok okozójaként tűnt fel. Ebben a korban tehát, akik nem tudtak visszafelé tekinteni, visszatérni az impresszionizmushoz, a teljes kiúttalanságot látták maguk körül, a művészet agóniájáról beszéltek, mint pl. Hevesy Iván. (A művészet agóniája. Nyugat, 1921.)

A művészek először a Szinnyei Merse Pál társaságba tömörültek, majd új társaságot is alapítottak a Képzőművészek Új Társaságát, mely KÚT néven vált ismertté, s ahonnan jelentős művészek indultak Vaszary tanítványaiként: Barcsay, Medveczky és rövid ideig ide kapcsolódott Derkovits Gyula is. Folyóiratuk, a KÚT, 1926-tól publikációs lehetőséget is biztosít számukra, nem sokáig, mert mind a társaság, mind a folyóirat a húszas évek végén felbomlott.

A harmincas évek válsága a kulturpolitika terén újabb süllyedést hozott, s ez újabb indítékot adott a visszatéréshez az impresszionizmus kiegyenlítettebb világa felé. Az új művészeti csoportosulás a Gresham kör néven vált ismertté. Körükben megfordult Egry József és Derkovits is, de a társaságot olyan művészek alkották, mint Bernáth, Szőnyi, Pátzay és Berény Róbert. Működésük a posztnagybányai stílus fogalmát teremtette meg. A csoport munkásságának értékelését Genton István végezte el A harmincas évek festészete című írásában. (Magyar Szemle, 1932.) A nagybányai iskolához való visszatérés egyes mozzanatait Kállai Ernő is világosan elemzi Bernáth Aurél újabb munkái című cikkében (Magyar Művészet, 1929.), bemutatva azt az elméleti hátteret, ami felmentette a művészeket attól, hogy a prózaibb, kevésbé esztétikus problémákkal foglalkozzanak.

A fejezetben közölt szemelvények nyilvánvalóan bizonyítják a rehabilitált impresszionizmus kettős szerepét: az első nemzedék által képviselt igazi művészeti értékek átmentését a fasizálódó hivatalos művészettel szemben, részben pedig azt a negatívumot, mely főleg a második, majd harmadgeneráció kezén juttatta a stílust sorvadáshoz: a festészet mozgékonyságának, valóságra reagáló képességének hiányát.

HIVATALOS MŰVÉSZETPOLITIKA A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT

A harmincas évektől a kulturpolitika kezdeményező erővel, agresszivitással lép fel. Stílusát a milleneumi időkből átmentett neobarokk és novecento képviseli, mely szorosan összefonódik a „katolikus, szentistváni" állameszménnyel. Ugyanakkor a jobboldali művészetpolitika demagóg módon a leghaladóbb és legkorszerűbb színben tűnteti fel magát. Ideológiájukat a szellemtörténészek rossz irányú történetisége is alátámasztja, melyből hányzik a valósággal való bátor szembenézés és a realisztikus látásmód. Így Hékler Antal: Művészet és világnézet című cikkében (Magyar Művészet, 1927.) a valóságnál rokonszenvesebb miszticizmusig jut el, s ennek történeti létjogosultságát fejti ki. Hiába bírálja Farkas Zoltán a Nyugat hasábjain: Visszafelé megyünk című cikkében (Nyugat, 1929.) a képzőművészeti élet hanyatlását, sőt 1933-ban Gróf Klebelsberg Kunó képzőművészeti politikája című cikkében (Nyugat, 1933.) hiába kéri számon a több mint tíz év művészetpolitikai mulasztásait, a felvetett problémák visszhang nélkül maradnak. Később már bírálni sem lehet radnak. Később már bírálni sem lehet hasonló hangnemben a hivatalos művészetpolitikát. A polgári törekvések a passzív ellenállást választották. De az igazi ellenzék maga az eleven művészi folytonosság volt, amelyik nem alkudott meg, hanem a Nyolcak és az aktivisták pozitív örökségét vallva és folytatva, tovább ment egy európai igényű *szintézis felé.*

És ezzel eljutottunk a könyv utolsó fejezetéhez. A legjelentősebb talán az itt közölt cikkek között Fülep Lajos: Művészet és világnézet című tanulmánya (Ars Una, 1923.), mely „a két világháború közti magyar képzőművészet sorsproblémáinak, sőt szinte már fátumának megidézése." (Idézet a Bevezetőből). Fülep tisztánlátása, mély filozófikus látásmódja világossá teszi előtte, hogy a művészi világ eleve determinált a kor valóságától: „akár fut a művészet a világnézet elől, mint az impresszionizmus, akár keresi, mint az avantgarde, benne van és marad a világnézet és forma korellációjában, s belőle veszi értelmét."

A korszak végén, 1945 nyarán alakult új művészcsoport, az Európai Iskola megszületése és tagjainak vallomásai a művészetről, a művészeti ha-

gyományokról, jelzik a művészet, s egyben a magyar történelem új periódusát.

„Ha megkérdeznétek, hogy mit akarok, hogy mit akar az a művészet (modern absztrakt művészet) akkor két óriás nevével kell válaszolnom: Bartók és Picasso. Egyik a zenében, másik a festészetben valósítja meg a népi, a humánum és az európaiság egységét. A fiatal modern magyar festészet néhány képviselőjénél is ezt a törekvést látom derengeni, magam is erre törekszem. Ilyen értelemben akarunk folytatóik lenni. Ez a művészet a legmélyebb valóságot akarja kifejezni az élet szépségeivel, de poklaival együtt." — írta Kornis Dezső Önéletrajzában (Európai Iskola, 1945.) — s ezzel híven fejezte ki a csoport tagjainak pozitív célkitűzéseit.

FÁBRY GYÖRGYNÉ

Basilides Sándor kiállítása

Diákkoromban két fiatal festő képei jelentették számomra az újat a művészetben. Kiállításokon lelkesedve kerestem képeiket és hosszan elnéztem, hogy újra és újra lássam belőlük: a kép nem a természet szolgája. A két Basilides testvér keleti lélekzetvételű festői világa ragadta meg az akkori gimnazista fiú képzeletét: finoman hajladozó vonalak írták körül a szegény emberek alakját, színek fátyoloztak rajtuk, amilyenek a valóságban nincsenek, árnyalt tekintetükben a lét fájdalma rebbent, a tárgyak külön-külön éltek a képen mégis meghitt kapcsolatban voltak egymással. Más világ volt ez, mint amit akkori nagy mestereinknél láthattunk: rokona volt a Távol-keletnek, a kora-reneszánsznak és egyúttal Dosztojevszkij megalázottjainak.

A két testvér közül Barna kezéből kihullott az ecset s most, hogy Sándor kiállítását kell méltassam, nem tagadhatom, hogy még mindig fiatalságom elfogódottságával közelítek képeihez. Pedig azóta sok idő telt el, a festői tapasztalatom, művészeti iskolázottságom alakulása, tízezernyi festmény látása, a képek előtti megszokottság érzése, erősen tompítja bennem az egykori áhitatot, csak ritka alkalmakkor lobban az már lángra. Nem tagadhatom, hogy most is felcsillant a szemem, amikor e kiállítás anyagának nézésekor egy-egy régi képen azt a Basilides Sándort látom viszont, akit serdülőkoromban távolról tiszteltem.

Hitem most is, hogy amiket itt magunk előtt látunk, nem pusztán képek, hanem egy festő életének stációi. Menjünk mentünkbe meg-megállván, el-elgondolkozván az egyes stációk előtt.

A nyitányt sötét háttér előtt felcsattanó fények adják, ám e fényekben halkan kergetőznek a szivárvány világos színei, éppen csak megérintik a vászon színeit s lazurjuk átmosódik a másikba. Kétségtelen, hogy Ballo Ede fegyelmezett rajzi követelményei után Rudnay Gyula indította útnak Basilides Sándort. A képet a szín és árnyék, a könnyed árnyékok nélküli súlyos atmoszféra fogta össze. A vastag olajfesték és a tüntdéri lazurok csilágában azonban a Mester — Rudnay — után csak epigon lehet az ember, másfelé tájékozódni!

A következő stáció: kisérlet a szabadulásra. A fiatal festő tekintetét a közelmúltról a nagy kora-reneszánsz elődökre veti, náluk keres megújulást. A kép minden pórusa egyenlő értékű

lesz, eltűnik a fény és árnyék drámája, helyette határozott, rajzos formákban jelennek meg a dolgok, s az éles körvonalon belül gyengéden, színtehogy egy-egy szín árnylatában bontakoznak ki a formák. Az elmesélő komolysága, mely hangja mondja-mutatja a dolgokat, akárcsak „mestereknel a régi reneszánszban." Meghatottan figyeljük, hogy az első két stációban milyen mondhatatlan részvéttel, hajlik az élet meggyötörtjei, szegenyei, éhezői, reménytelenjei felé.

A harmadik stáció ismét csak kiútkeresés a szebb, tisztább élet jegyében — elerkezés a faluhoz. Ebben az időben írja egyik felvidéki költőnk: „Minden remenyünk a falu, s a parasztnak nevezett különös emberek." (Győri Dezső) A műtermek és a régi mesterek sötétje helyett a képen is sokasodni kezdenek a nagy színfoltok, amelyek az egész felületet tiszta harmóniává nemesítik. Egészség és derű az emberben, egészség és derű a színekben.

Főjáték: Basilides nagyméretű, játékosan szép felületű gobelineket tervez, gobelinműhelyt vezet. Világos, virágokkal, régiesen hetyke alakokkal népesít be hatalmas falfelületeket.

Negyedik stáció (itt tart most Basilides Sándor) a természet színcsodáinak áhitata, hit az élet szépségében. Ám az, aki átment az előző stációkon, nem lehet képes arra, hogy átadja magát az impresszionista színkáprázat önmagáért ellesett szépségeinek. A humánum féltése, a szépség mélyebb rétegei felé forduló aggodalmas tekintet árnyalja a napfényben villanó színek csevegését. Ez a mély művészi etika teszi rokonává Ferenczy Károly művészetének.

E stációkban néha-néha a bohóc képzete kisért, a kendőzött világé, amelynek komédiázása mögött zokog a lélek. Nem a Bajazzók másodélménye ez, hanem az egyik testvér színészéletén keresztül átélt jelkép. Ezzel az érzéssel kapcsolódik bele az európai művészet támavilágának áramkörébe.

Más és más világokon vándorolva keresi önmagát Basilides Sándor a festő. Milyen lesz vajon az emberi színjáték stációin keresztül készülődő végső kibontakozás? Mi is az az egyetlen festői mondanivaló, amelyért érdemes volt a szüntelen munkálkodás örömei s gyötrelmei között újra és újra megküzdeni a képpel, az emberi élet festett jelképével? Basilides Sándor egyéniségében van valami mélyen áhihatos vonás, festőélete során pedig meghódította az európai piktúra kifejező eszközeit. Valami ötvözet, valami tündéri szintézis készülődik egyénisége és a festészet mély rétegei közt? Nem zavarjuk kérdéseinkkel, amelyekre a válasz nyilván festői ösztönében szunnyad s értelme fényében ébred.

Még sok, munkában eltöltött, eredményes esztendő reményében köszöntjük őt, akit most ünnepel szülőföldje: Balassagyarmat.

LÁSZLÓ GYULA

— —

Basilides Sándor 1901. február 3-án született Balassagyarmaton. A Képzőművészeti Főiskolán tanult. A művészképzőn Balló Ede és Rudnay Gyula voltak mesterei, az utóbbinak tanársegéde volt. 1925-ben olaszországi tanulmányutat tett. A tanárképzőt 1928-ban fejezte be, ahol a rajzpedagógia és vízfestő tanárának Baranski E. Lászlónak tanársegéde volt.

1929 óta tanít, 1937-től a mai napig a Képző- és Iparművészeti Gimnázium tanára. Az Ernszt Múzeumban (1926, 1932) és a Műcsarnokban (1940) volt gyűjteményes kiállítása. A korábbi dicsérő elismerései mellé 1955-ben a Munkaérdemérem, 1962-ben a Kiváló Tanár kitüntetést is megkapta.

67-7148 Nyomdaipari Vállalat Balassagyarmat
Felelős vezető: Mayer Sándor

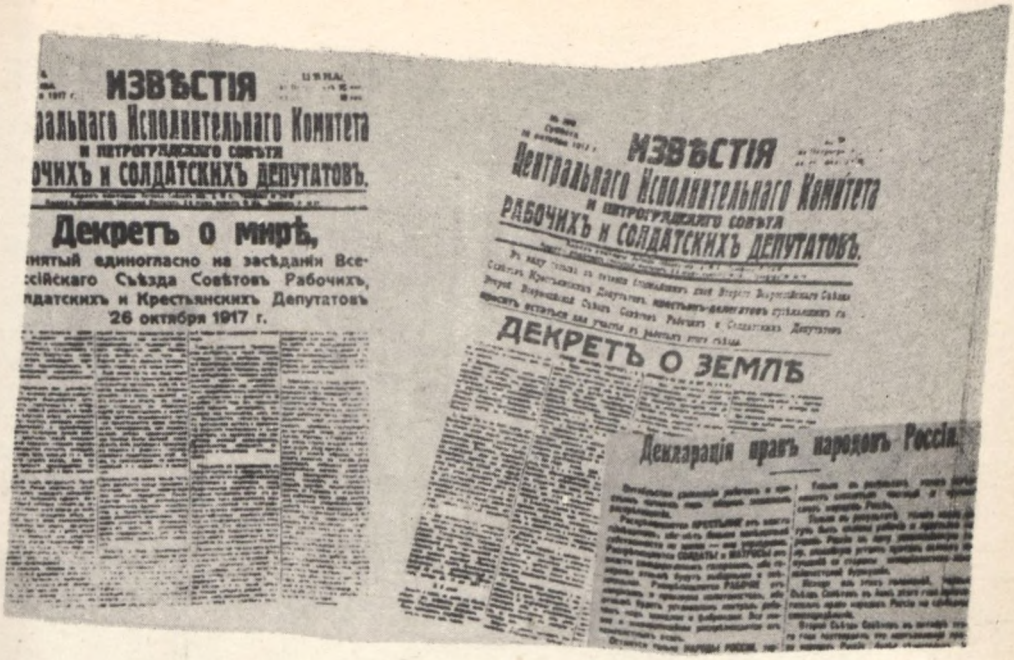

ИЗВѢСТІЯ
Центральнаго Исполнительнаго Комитета
и Петроградскаго совѣта
РАБОЧИХЪ и СОЛДАТСКИХЪ ДЕПУТАТОВЪ.

Декретъ о мирѣ,
принятый единогласно на засѣданіи Всероссійскаго Съѣзда Совѣтовъ Рабочихъ, Солдатскихъ и Крестьянскихъ Депутатовъ
26 октября 1917 г.

ИЗВѢСТІЯ
Центральнаго Исполнительнаго Комитета
и Петроградскаго совѣта
РАБОЧИХЪ и СОЛДАТСКИХЪ ДЕПУТАТОВЪ.

ДЕКРЕТЪ О ЗЕМЛѢ
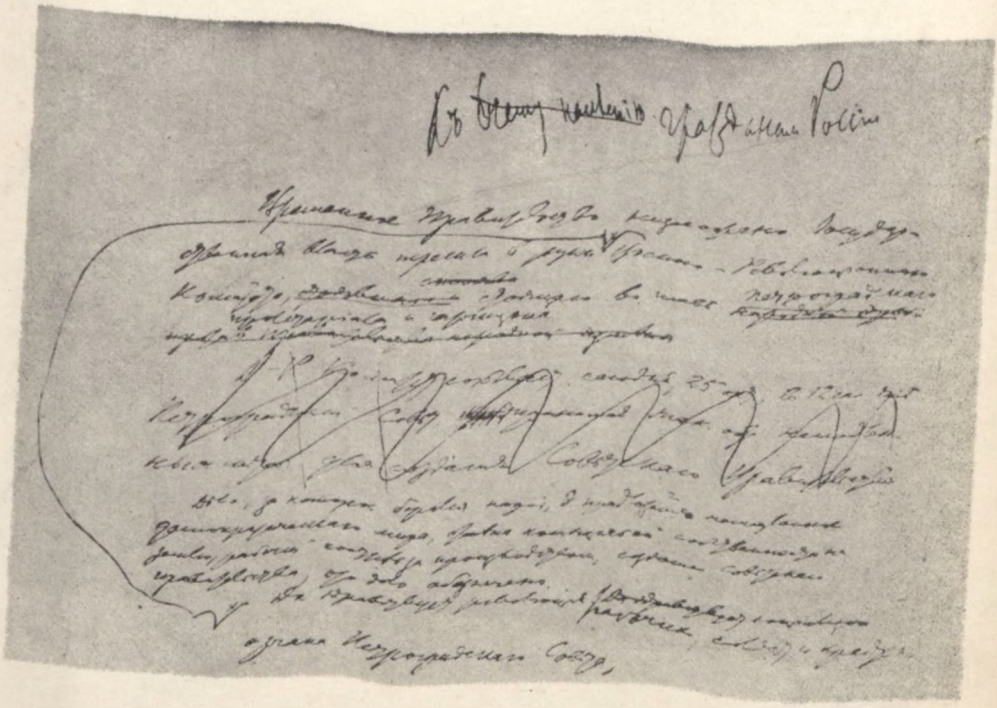
Декларація правъ народовъ Россіи